

METODA TEORII UGRUNTOWANEJ W PRAKTYCE BADAWCZEJ: **STUDIA PRZYPADKÓW**

redakcja naukowa
JOANICJUSZ NAZARKO

METODA TEORII UGRUNTOWANEJ W PRAKTYCE BADAWCZEJ: STUDIA PRZYPADKÓW

redakcja naukowa:
Joanicjusz Nazarko

OFICyna WYDAWNICZA POLITECHNIKI BIAŁOSTOCKIEJ
BIAŁYSTOK 2025

Recenzenci:
prof. dr hab. inż. Roman Szewczyk
dr hab. Remigiusz Gawlik, prof. UEK

Redaktor naukowy dyscypliny automatyka, elektronika,
elektrotechnika i technologie kosmiczne:
prof. dr hab. inż. Jan Dorosz
Redaktor naukowy dyscypliny inżynieria biomedyczna:
prof. dr hab. inż. Jolanta Pauk
Redaktor naukowy dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości:
dr hab. Ewa Glińska, prof. PB

Korekta językowa:
Katarzyna Duniewska, Aniela Staszewska

Skład, grafika i okładka:
Marcin Dominów

© Copyright by Politechnika Białostocka, Białystok 2025

ISBN 978-83-68077-90-2
ISBN 978-83-68077-91-9 (e-Book)
DOI: 10.24427/978-83-68077-91-9

Publikacja jest udostępniona na licencji
Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0
(CC BY-NC-ND 4.0).

Pełną treść licencji udostępniono na stronie
creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.pl.
Publikacja jest dostępna w Internecie na stronie Oficyny Wydawniczej PB.

Druk: Agencja Reklamowa TOP Agnieszka Łuczak

Oficina Wydawnicza Politechniki Białostockiej
ul. Wiejska 45C, 15-351 Białystok
e-mail: oficina.wydawnicza@pb.edu.pl
www.pb.edu.pl

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział 1. Wprowadzenie do metody teorii ugruntowanej <i>Joanicjusz Nazarko, Martyna Wilczewska</i>	9
1.1. Istota metody teorii ugruntowanej	9
1.2. Założenia metody teorii ugruntowanej	12
1.3. Potencjał wykorzystania metody teorii ugruntowanej	18
1.4. Walory i ograniczenia metody teorii ugruntowanej	21
Rozdział 2. Metodyka badań przyjęta w monografii <i>Martyna Wilczewska, Joanicjusz Nazarko, Katarzyna Bokun</i>	27
2.1. Założenia metodyczne	27
2.2. Schemat metody badawczej	28
2.3. Przegląd metod badawczych	31
2.4. Podsumowanie	33
Rozdział 3. Metoda teorii ugruntowanej w studiach nad rozwojem obszarów wiejskich <i>Katarzyna Bokun, Martyna Wilczewska</i>	37
3.1. Wprowadzenie do tematyki badawczej	37
3.2. Analiza bibliometryczna źródeł	39
3.3. Identyfikacja obszarów tematycznych	45
3.4. Analiza jakościowa źródeł w obszarze „transformacja cyfrowa”	49
3.5. Kluczowe ustalenia i ich implikacje	59
Rozdział 4. Metoda teorii ugruntowanej w studiach nad telemedycyną <i>Monika Izabela Karpowicz, Maciej Listowski, Anita Gryko</i>	67
4.1. Wprowadzenie do tematyki badawczej	67
4.2. Analiza bibliometryczna źródeł	74
4.3. Identyfikacja obszarów tematycznych	79
4.4. Analiza jakościowa źródeł	83
4.5. Kluczowe ustalenia i ich implikacje	94

Rozdział 5. Metoda teorii ugruntowanej w studiach nad zrównoważonym rozwojem uniwersytetów	
<i>Agnieszka Sakowicz</i>	99
5.1. Wprowadzenie do tematyki badawczej	99
5.2. Analiza bibliometryczna źródeł	101
5.3. Identyfikacja obszarów tematycznych	108
5.4. Analiza jakościowa źródeł.....	110
5.5. Kluczowe ustalenia i ich implikacje.....	117
Rozdział 6. Metoda teorii ugruntowanej w studiach nad biznesem międzynarodowym – analiza bibliometryczna i przegląd literatury	
<i>Sandra Snarska, Elżbieta Wiśniewska</i>	123
6.1. Wprowadzenie do tematyki badawczej	123
6.2. Wprowadzenie do metodyki badań	125
6.3. Analiza bibliometryczna źródeł	126
6.4. Identyfikacja obszarów tematycznych	130
6.5. Analiza jakościowa źródeł.....	132
6.6. Kluczowe ustalenia i ich implikacje.....	151
Podsumowanie.....	157
Spis tabel	159
Spis rysunków	161

Wstęp

Przedkładana Czytelnikom monografia pt. *Metoda teorii ugruntowanej w praktyce badawczej: studia przypadków* jest efektem badań doktorantów Szkoły Doktorskiej Politechniki Białostockiej, którzy w roku akademickim 2023–2024 uczęszczali na prowadzony przeze mnie wykład poświęcony teorii ugruntowanej w naukach o zarządzaniu i jakości. Interdyscyplinarne grono młodych badaczy, słuchaczy wykładu, zachęciło mnie do zaproponowania wspólnych studiów nad różnymi obszarami zastosowań metody teorii ugruntowanej oraz opracowania publikacji ukazującej jej możliwości. Propozycja została chętnie przyjęta, a owocem naszej współpracy jest niniejsze opracowanie.

Współcześnie metoda teorii ugruntowanej wychodzi daleko poza swoje pierwotne socjologiczne korzenie. Coraz częściej wykorzystuje się ją w badaniach nie tylko w naukach społecznych i humanistycznych, ale również w naukach o zdrowiu, medycznych, inżynieryjno-technicznych, ścisłych czy przyrodniczych. Duża elastyczność metody pozwala bowiem na opracowywanie modeli teoretycznych niemal w każdej dziedzinie, w której ważne jest uchwycenie ludzkich doświadczeń, motywacji, interakcji lub specyficznych kontekstów badawczych. Właśnie z tej wielodyscyplinarności zastosowań metody teorii ugruntowanej wyrosła idea tejże monografii. Jej głównym celem jest zaprezentowanie wieloaspektowych studiów przypadków analizowanych w kilku odmiennych obszarach badawczych.

Należy zauważyć, że badania, na których opiera się niniejsza monografia nie były ani projektowane z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej, ani ukierunkowane na konstruowanie nowej teorii. Ich głównym zamierzeniem było natomiast ukazać różne aspekty zastosowania metody teorii ugruntowanej w pracach naukowych i wskazanie, w jaki sposób jej wykorzystanie może prowadzić do wartościowych rezultatów przekładających się na rozwój teorii w rozmaitych dyscyplinach nauki.

Kluczową osią spajającą całość jest wspólne wykorzystanie metody teorii ugruntowanej w analizach zróżnicowanych tematycznie źródeł bibliograficznych. Każdy rozdział, mimo odmiennego kontekstu badawczego, nawiązuje do przyjętego w monografii schematu procedury badawczej, dzięki czemu Czytelnicy mogą zaobserwować praktyczne zastosowanie tych samych założeń metodycznych w kilku różnych obszarach badawczych.

Monografię otwiera rozdział 1, w którym przybliżono istotę, historię oraz główne założenia i podstawy metodyczne metody teorii ugruntowanej. Podkreślono rolę ontologicznych i epistemologicznych fundamentów tejże, ukazując zarazem duże

zróznicowanie jej współczesnych wersji. Rozdział kończy się omówieniem kluczowych walorów i ograniczeń metody, gdzie wskazano, w jakich sytuacjach badawczych zasadne jest jej stosowanie, a w jakich może to rodzić wyzwania zarówno badawcze, jak i interpretacyjne.

Rozdział 2 poświęcono przedstawieniu zastosowanych w całej monografii ram metodycznych badań. Miało to na celu ujednolicenie podejścia metodycznego w poszczególnych studiach przypadków, dzięki czemu uzyskano porównywalność rezultatów prezentowanych w dalszych rozdziałach. Przedstawiono tu wyjściowe założenia badawcze i schemat postępowania. Omówiono także podstawowe narzędzia i procedury, w tym doboru źródeł oraz sposobu kodowania danych.

W kolejnych częściach monografii znajdują się studia przypadków, które przedstawiają praktyczne wykorzystanie metody teorii ugruntowanej w różnych obszarach.

W rozdziale 3 skupiono się na analizie rozwoju obszarów wiejskich. Bibliometryczna analiza źródeł pozwoliła na wyłonienie kilku podobszarów tematycznych, spośród których do dalszej analizy jakościowej wybrano podobszar dotyczący transformacji cyfrowej. Przeprowadzone studia umożliwiły szczegółowe odniesienie się do badań prowadzonych z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej w zakresie cyfryzacji obszarów wiejskich.

Rozdział 4 poświęcono zastosowaniu metody teorii ugruntowanej w badaniach nad telemedycyną. Na podstawie przeprowadzonych obszernych analiz bibliometrycznych do badań jakościowych wybrano zagadnienia dotyczące wsparcia telemedycznego w chorobach oraz w opiece okołoszpitalnej. Na podstawie przeprowadzonych studiów wskazano dominujące w telemedycynie nurty badawcze z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej oraz zwrócono uwagę na uwarunkowania wdrażania rozwiązań telemedycznych w różnych środowiskach.

W rozdziale 5 zaprezentowano wykorzystanie metody teorii ugruntowanej w obszarze zrównoważonego rozwoju uniwersytetów. Tu szczególną uwagę poświęcono identyfikacji głównych obszarów problemowych w literaturze, a następnie pogłębionej analizie jakościowej wątków związanych z zarządzaniem uczelnią, troską o środowisko, relacjami z interesariuszami czy strategią rozwoju instytucji szkolnictwa wyższego.

Rozdział 6 dotyczy zastosowania teorii ugruntowanej w studiach nad biznesem międzynarodowym. Przeprowadzono w nim zarówno bibliometryczny przegląd stanu badań, jak i w sposób jakościowy ujęto tematy takie, jak strategie ekspansji zagranicznej, czynniki kulturowe czy specyfika współpracy między przedsiębiorstwami z różnych krajów. Również i w tym rozdziale wykazano, że metoda teorii ugruntowanej może być przydatnym narzędziem pozwalającym na twórcze rozszerzanie istniejących modeli teoretycznych.

Podsumowując, w prezentowanej monografii Czytelnik znajdzie połączenie wiedzy metodycznej z konkretnymi, empirycznie udokumentowanymi przykładami zastosowania metody teorii ugruntowanej w różnych obszarach badawczych. Sądzę, że taka formuła nie tylko pozwoli lepiej zrozumieć potencjał i specyfikę samej metody, ale może stanowić również zachętę do jej świadomego wykorzystania w eksploracjach badawczych Czytelników. Mam nadzieję, że niniejsza publikacja okaże się wartościowa

zarówno dla osób dopiero rozpoczynających przygodę z metodą teorii ugruntowanej, jak i dla doświadczonych naukowców poszukujących nowych sposobów analizowania złożonych zjawisk istniejących w kontekście społecznym.

Dziękuję zespołowi Autorów, doktorantom Szkoły Doktorskiej Politechniki Białostockiej, za podjęcie trudu opracowania tej monografii oraz entuzjazm i konstruktywną, twórczą współpracę w trakcie procesu jej tworzenia.

Zapraszam do lektury!

Joanicjusz Nazarko

Rozdział 1.

Wprowadzenie do metody teorii ugruntowanej

Joanicjusz Nazarko, Martyna Wilczewska

Streszczenie: Metoda teorii ugruntowanej to jakościowa metoda badawcza, która zakłada rozwijanie teorii przez systematyczne zbieranie i analizowanie danych. Umożliwia dogłębną eksplorację złożonych, dotychczas nierozpoznanych zjawisk społecznych i formułowanie w odniesieniu do nich teoretycznych wyjaśnień. Pozwala także na łączenie twórczego charakteru badań jakościowych z systematycznym podejściem do analizy danych, dzięki czemu na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat stała się wiodącą jakościową metodą badawczą. Z uwagi na złożoną historię jej rozwoju, do którego przyczyniło się wielu autorów, w użyciu funkcjonuje wiele odrębnych podejść do niej, które niekiedy zbiorczo określa się mianem „projektu metodologicznego” teorii ugruntowanej. Pewne kluczowe założenia (takie jak m.in. brak formułowania hipotez badawczych *a priori*, iteracyjny proces zbierania i analizy danych czy też wykorzystanie techniki ciągłego porównywania) pozostają jednak aktualne bez względu na podejście. W niniejszym rozdziale przedstawiono historię rozwoju metody, jej główne założenia metodyczne, możliwości jej zastosowania, a także korzyści i ograniczenia wynikające z jej użycia.

Słowa kluczowe: badania jakościowe, rozwijanie teorii, metoda teorii ugruntowanej

1.1. Istota metody teorii ugruntowanej

Metoda teorii ugruntowanej (ang. *grounded theory method* – GTM) została opracowana w latach 60. XX wieku przez amerykańskich socjologów Glasera i Straussa w odpowiedzi na istniejący ówczesnie w naukach społecznych problem niewystarczającej integracji pomiędzy badaniami empirycznymi a teoretycznymi. Zdaniem autorów metody podejmowane wcześniej próby wzmocnienia powiązania obu rodzajów badań, zarówno od strony empirycznej (poprzez doskonalenie metod testowania teorii), jak i teoretycznej (poprzez generowanie bardziej użytecznych dla badań empirycznych teorii średniego zasięgu), nie pozwalały na skuteczne przezwycięzenie tej słabości. Opublikowana w 1967 roku praca *The Discovery of Grounded Theory*:

*Strategies for Qualitative Research*¹ stała się pierwszym przewodnikiem po metodzie teorii ugruntowanej. Zaproponowane przez jej autorów postępowanie obejmowało zestaw praktyk mających na celu systematyczne formułowanie oraz weryfikowanie koncepcji opisujących i wyjaśniających badane zjawisko na podstawie danych empirycznych – przede wszystkim jakościowych, ale także ilościowych. Konstruowanie teorii i gromadzenie danych przebiegają w postępowaniu badawczym równolegle w procesie wnioskowania abdukcyjnego². Metoda teorii ugruntowanej aktywizuje badacza do ciągłego ponawiania zbierania i analizy kolejnych transz danych, zaś iteracyjny charakter tego procesu pozwala na przenoszenie analizy na coraz bardziej zaawansowany poziom teoretyczny.

Opracowana metoda stanowiła zarówno nowatorskie podejście do analizy danych, jak i znaczący głos w dyskusji nad rygorem badawczym w odniesieniu do badań jakościowych. Jej autorzy nie tylko postulowali poszerzenie kanonów tzw. dobrej nauki o realia badań jakościowych ukierunkowanych na badanie złożonych zjawisk społecznych³, ale również wyposażyli badaczy stosujących metody jakościowe w odpowiednie narzędzia metodyczne umożliwiające zwiększenie systematyczności i transparentności badań oraz odejście od dotychczas stosowanego, „zdroworozsądkowego” podejścia do analizy danych jakościowych⁴. Metoda teorii ugruntowanej pozwoliła zatem na połączenie twórczego charakteru badań jakościowych z rygorem i systematycznością właściwą dla badań ilościowych⁵. Dzięki uniwersalności zastosowań i możliwości zachowania balansu między rygorem a istotnością badań naukowych, w odniesieniu do powszechnie dyskutowanego kompromisu, metoda ta stała się wiodącą jakościową metodą badawczą⁶. Ze względu na fakt, że autorzy metody teorii ugruntowanej byli socjologami, początkowo była ona adresowana do badaczy właśnie z tej dziedziny, jednak wkrótce jej twórcy zauważyli, że z powodzeniem można ją wykorzystywać również w badaniach empirycznych w ramach innych dyscyplin, a także w celu rozwijania teorii dotyczących zróżnicowanych zjawisk społecznych⁷.

Metoda teorii ugruntowanej nie ma jednej ogólnie przyjętej formy i cały czas się rozwija, czego efektem jest pojawianie się jej kolejnych wersji. Już wkrótce po opublikowaniu swojego fundamentalnego dzieła Glaser i Strauss, wywodzący się z różnych

¹ B.G. Glaser, A.L. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, Aldine, Chicago 1967.

² L. Bruscatelli, *Theorizing in Grounded Theory and Creative Abduction*, „Quality & Quantity” 2016, 50(5), s. 2009–2024, DOI: 10.1007/s11135-015-0248-3.

³ J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Grounded Theory Research: Procedures, Canons and Evaluative Criteria*, „Qualitative Sociology” 1990, 13(1), s. 3–21, DOI: 10.1007/BF00988593.

⁴ B.G. Glaser, A.L. Strauss, op. cit.

⁵ E. Chodakowska, J. Nazarko, *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en13133439.

⁶ R. Whitemore, S.K. Chase, C.L. Mandle, *Validity in Qualitative Research*, „Qualitative Health Research” 2001, 11(4), s. 522–537, DOI: 10.1177/104973201129119299.

⁷ B.G. Glaser, A.L. Strauss, op. cit.

„szkół” socjologii, podążyli niezależnie w odmiennych kierunkach, jeśli chodzi o dalszy rozwój metody. Potwierdzeniem zakończenia współpracy naukowej między dwoma autorami GTM było rozpoczęcie wydawania osobno przez każdego z badaczy kolejnych pozycji dotyczących stosowania metody: przez Glasera prowadzącego badania indywidualnie⁸ oraz Straussa współpracującego teraz z Corbin⁹. Przyjmuje się, że kolejne prace Glasera rozwijały metodę zgodnie z kierunkiem wyznaczonym przez obu autorów w ich wspólnej pracy, podczas gdy Strauss postulował przyjęcie innego sposobu interpretacji danych oraz stosowanie odmiennych technik¹⁰. W efekcie te dwa podejścia zaczęły być postrzegane jako osobne metody badawcze i, dla rozróżnienia, określane jako „glaserowska” oraz „straussowska” teoria ugruntowana. Warto również wspomnieć o kolejnej generacji badaczy rozwijających metodę teorii ugruntowanej, w tym Charmaz, Clarke czy Stern, które praktykowały najpierw jako podopieczne naukowe Glasera lub Straussa, by później rozwinąć własne modyfikacje metody. Wprawdzie kilka spośród nowych podejść opartych na metodzie teorii ugruntowanej zyskało uznanie, jednak to praca Charmaz (konstruktywistyczna GTM) stała się, obok podejść Glasera i Straussa, najbardziej rozpowszechniona¹¹.

Kluczowe w zrozumieniu różnic pomiędzy poszczególnymi podejściami do metody teorii ugruntowanej wydaje się być zrozumienie ontologicznych i epistemologicznych postaw ich autorów. I tak indywidualna praca Glasera często jest postrzegana jako zakorzeniona w perspektywach realistycznych i obiektywistycznych, w pracach Straussa dostrzegane są wpływy relatywizmu i subiektywizmu, natomiast Charmaz przypisywana jest pozycja ontologiczna na styku relatywizmu i nominalizmu oraz konstruktywistyczne podejście do generowania wiedzy¹². Warto być świadomym różnic w ontologicznych i epistemologicznych postawach autorów różnych odmian metody, choćby dlatego, że przejawiają się one w zaleceniach dotyczących jej aplikacji w ramach glaserowskiego, straussowskiego czy konstruktywistycznego podejścia. Nic więc dziwnego, że tak wielokierunkowy rozwój metody sprawił, iż źródła wskazują raczej na istnienie „projektu metodologicznego”

⁸ B.G. Glaser, *Theoretical Sensitivity: Advances in the Methodology of Grounded Theory*, Sociology Press, Mill Valley 1978; B.G. Glaser, *Basics of Grounded Theory Analysis*, Sociology Press, Mill Valley 1992.

⁹ J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Grounded Theory Research...*; J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, 4th ed., SAGE Publications, Thousand Oaks 2015.

¹⁰ J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Grounded Theory Research...*

¹¹ K. Charmaz, *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*, SAGE Publications, Thousand Oaks 2006.

¹² S. Flynn, J. Korcuska, *Grounded Theory Research Design: An Investigation into Practices and Procedures*, „Counseling Outcome Research and Evaluation” 2018, 9(2), s. 1–15, DOI: 10.1080/21501378.2017.1403849.

teorii ugruntowanej odnoszącego się do poszczególnych „podejść” czy „strategii”¹³. W niniejszym rozdziale nie wyróżniano jednak efektów indywidualnych prac wymienionych autorów, przyjmując rozumienie określenia „metoda teorii ugruntowanej” jako zestaw zasad i praktyk stosowanych uniwersalnie w badaniach w ramach różnych „projektów metodologicznych”.

1.2. Założenia metody teorii ugruntowanej

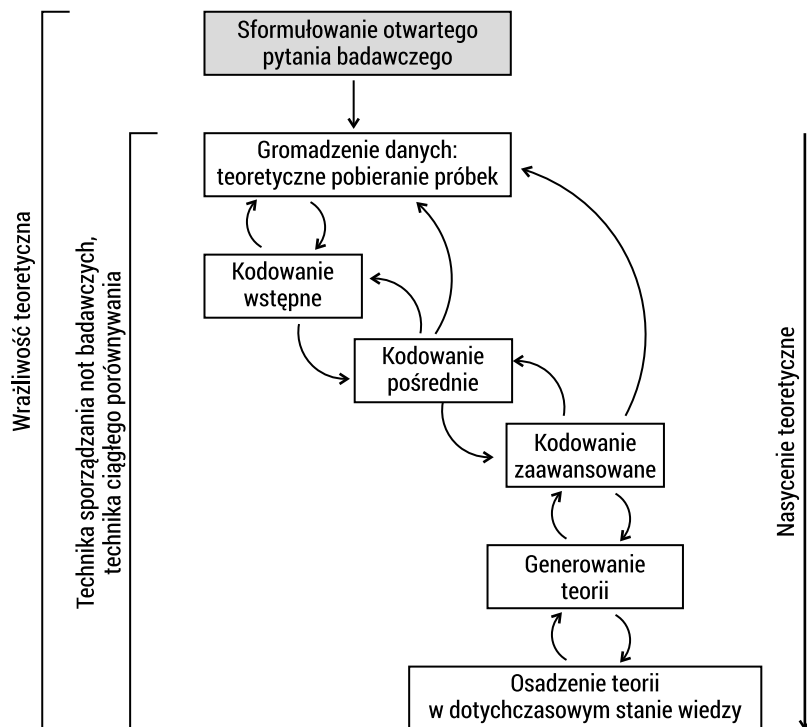
Metoda teorii ugruntowanej jest zestawem wskazówek i reguł dotyczących gromadzenia i przetwarzania danych w celu wywiedzenia z nich objaśnienia badanego zjawiska (teorii). Cechą charakterystyczną GTM jest dążenie do badania i odkrywania związków teoretycznych bezpośrednio poprzez badania terenowe i analizę ich wyników w połączeniu z rezygnacją z uprzedniego formułowania hipotez. Hipotezy powstają w trakcie badań empirycznych, a także są w toku tych badań modyfikowane i weryfikowane¹⁴. Generowanie ugruntowanej w danych empirycznych teorii zgodnie z założeniami metody teorii ugruntowanej możliwe jest dzięki iteracyjnemu procesowi zbierania i analizy danych, opartemu na wykorzystaniu odpowiednich technik i dobrych praktyk. Jednocześnie są to zasady pozwalające na znaczną swobodę w doborze instrumentarium i procedur badawczych. Schematyczne odwzorowanie procesu badawczego w metodzie teorii ugruntowanej przedstawiono na rysunku 1.1.

Badanie z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej rozpoczyna się od sformułowania ogólnego pytania badawczego, które zapewnia badaczowi elastyczność i swobodę w analizie badanego zjawiska. Charakterystyczną cechą tej metody jest brak z góry przyjętych hipotez badawczych, dzięki czemu teoria może rzeczywiście wyniknąć z danych. Oczywiście trudno jest wyobrazić sobie sytuację, w której badacz nie przyjmuje żadnych założeń dotyczących badanego obszaru, jednak istotą jest sposób, w jaki są one traktowane. Badacz, zajmując się analizą danych, powinien tymczasowo wstrzymać rozważania nad oczekiwaniami związanymi z badanym obszarem, a także uważnie kontrolować, czy nie mają one wpływu na kierunek analizy i wyłaniające się z danych założenia teoretyczne; innymi słowy – powinien przystąpić do badania „nie z pustą głową, ale z otwartym umysłem”¹⁵.

¹³ M. Gorzko, „Drugie pokolenie” teoretyków grounded theory, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia Sociologica” 2010, 20, s. 27–43; Z. Wiorogórska, *Teoria ugruntowana i jej wybrane zastosowania w badaniach z zakresu informacji naukowej i bibliotekoznawstwa*, „Przegląd Biblioteczny” 2012, 80(1), s. 47–57.

¹⁴ K.T. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

¹⁵ T. Giles, L. King, S. de Lacey, *The Timing of the Literature Review in Grounded Theory Research: An Open Mind Versus an Empty Head*, „Advances in Nursing Science” 2013, 36(2), s. 29–40, DOI: 10.1097/ANS.0b013e3182902035.

RYSUNEK 1.1. Proces badawczy w GTM

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie: B.G. Glaser, A.L. Strauss, op. cit.; J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Grounded Theory Research...*; K. Charmaz, op. cit.; J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Basics of Qualitative Research...*

Badacz, zamiast *a priori* proponować hipotezę, powinien zachować wrażliwość teoretyczną (ang. *theoretical sensitivity*) ukierunkowującą eksplorację badanego zjawiska. Wrażliwość teoretyczna to „zdolność badacza do zrozumienia obszaru badań i do wykorzystania tego zrozumienia”¹⁶, czyli, innymi słowy, oznacza to skuteczne wykorzystanie własnych doświadczeń do poruszania się po obszarze badawczym, nie pozwalając jednocześnie, aby te doświadczenia wpłynęły na pojawiające się wyniki. Wrażliwość teoretyczna może być zwiększana m.in. dzięki znajomości literatury przedmiotu oraz zdobywaniu doświadczenia biznesowego¹⁷, jednak kluczowym jest tu nie zakres wykorzystywanej wiedzy i doświadczeń, a raczej sposób ich zastosowania. Corbin i Strauss¹⁸ wymienili kilka kluczowych zasad umożliwiających zachowanie

¹⁶ B.G. Glaser, A.L. Strauss, op. cit., s. 46.

¹⁷ J.E. Mello, C.S. Hunt, *Developing a Theoretical Framework for Research into Driver Control Practices in the Trucking Industry*, „Transportation Journal” 2009, 48(4), s. 20–39, DOI: 10.5325/transportationj.48.4.0020.

¹⁸ J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Basics of Qualitative Research...*

wrażliwości teoretycznej, wskazując m.in. na konieczność ciągłego zestawiania tego co wiemy z tym, czego dowiadujemy się z danych, a także próby spojrzenia na opisywane zjawisko z perspektywy jego uczestnika.

Po sformułowaniu pytania badawczego można rozpocząć iteracyjny proces gromadzenia i analizy danych¹⁹. Chociaż metoda teorii ugruntowanej jest najczęściej określana jako metoda jakościowa, postawione założenie, że „wszystko jest danymi”²⁰, wyraźnie zachęca do korzystania z różnorodnych, szeroko rozumianych danych. Zbiór sposobów gromadzenia danych w metodzie teorii ugruntowanej obejmuje (ale nie ogranicza się tylko do nich) wywiady indywidualne i grupowe, obserwacje, ankiety czy analizę dokumentów²¹. Warto podkreślić, że wszystkie dane należy gromadzić świadomie, stąd proces ten powinien być przeprowadzany przy użyciu techniki teoretycznego pobierania próbek (ang. *theoretical sampling*). Zgodnie z nią kolejne źródła i zakresy danych są wybierane na podstawie informacji wyłaniających się z już przeanalizowanego zbioru²², próbkowane są więc dane, a nie ludzie. Kirchoff i in.²³ tak zrelacjonowali przeprowadzony proces teoretycznego pobierania próbek, wskazując na stojące za nim motywacje:

Pierwszych kilku uczestników wywiadów zostało wytypowanych na podstawie naszego pierwotnego celu badawczego, jakim było zbadanie decyzji w obszarze zrównoważonego zarządzania łańcuchem dostaw (SSCM) związanych z regulacjami i globalnym zaopatrzeniem. (...) Jednak po przeprowadzeniu pierwszego cyklu wywiadów zdaliśmy sobie sprawę, że relacje przekazywane przez uczestników podkreślały złożoność sytuacji i trudności, z jakimi borykali się w związku z SSCM. (...) Zaczęliśmy więc koncentrować się na wzorcu, który wyłonił się z danych zebranych w wywiadach – a mianowicie na charakterze, zakresie i zasięgu trudności, z którymi borykali się menedżerowie. Następnie poszukaliśmy dodatkowych przedsięwzięć w różnych branżach, aby zgromadzić próbę, na podstawie której moglibyśmy uogólnić to zjawisko. [tłum. własne]

Dane powinny być próbkowane i analizowane w iteracyjny sposób, co pozwala badaczowi skupić się na najważniejszych kwestiach w badanym obszarze, na bieżąco sprawdzać adekwatność rodzących się pomysłów, a także bardziej świadomie

¹⁹ K. Bokun, J. Nazarko, *Smart Villages Concept – A Bibliometric Analysis and State-of-the-Art Literature Review*, „Progress in Planning” 2023, 175, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765; J. Nazarko, K. Bokun, *Smart Villages. Koncepcja i próby wdrożenia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2024, DOI: 10.24427/978-83-68077-29-2.

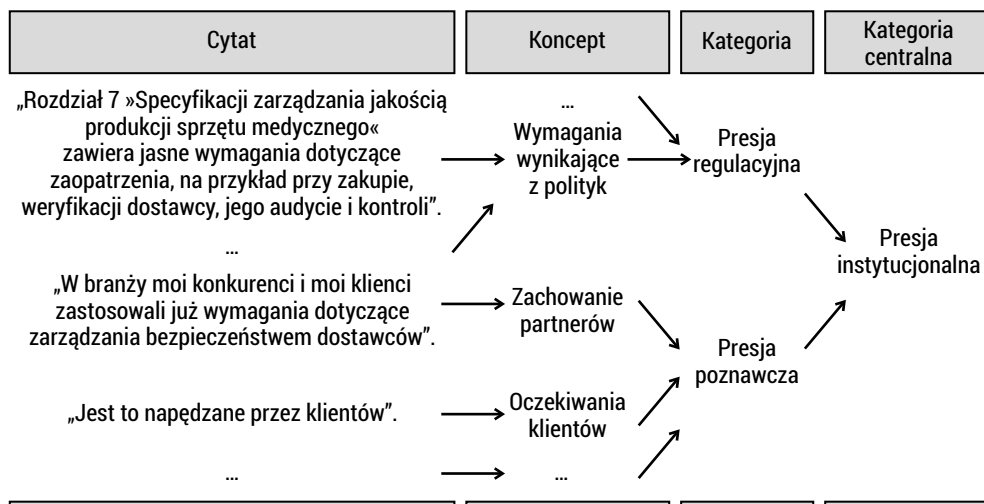
²⁰ B.G. Glaser, *Doing Grounded Theory: Issues and Discussions*, Sociology Press, Mill Valley 1998.

²¹ S. Flynn, J. Korcuska, op. cit.

²² O.C. Robinson, *Sampling in Interview-Based Qualitative Research: A Theoretical and Practical Guide*, „Qualitative Research in Psychology” 2014, 11(1), s. 25–41, DOI: 10.1080/14780887.2013.801543.

²³ J.F. Kirchoff, A. Omar, B.S. Fugate, *A Behavioral Theory of Sustainable Supply Chain Management Decision Making in Non-Exemplar Firms*, „Journal of Supply Chain Management” 2016, 52(1), s. 41–65, DOI: 10.1111/jscm.12098.

gromadzić kolejne dane²⁴. Analiza danych (zwana kodowaniem) obejmuje rozbijanie danych na mniejsze jednostki znaczeniowe i badanie ich przy użyciu techniki ciągłego porównywania (ang. *constant comparison*). Obejmuje ona porównanie konceptu z konceptem, konceptu z wyłaniającą się kategorią, a także kategorii z kategorią, szukając przy tym podobieństw i różnic. Każdy nowy koncept pojawiający się w danych powinien zostać dokładnie przeanalizowany w celu sprawdzenia, czy można go dopasować do istniejącej lub nowej kategorii, zaś tylko niektóre koncepty i kategorie „zdobywają miejsce w teorii”²⁵, gdy ciągłe porównania ujawnią ich powtarzającą się obecność w danych i ich istotne znaczenie w badanym kontekście. W zależności od przyjętego podejścia do metody teorii ugruntowanej wyróżnia się różne etapy kodowania ukierunkowane na osiągnięcie określonych wyników częściowych, które na rysunku 1.1 przedstawiono uniwersalnie jako „kodowanie wstępne”, „kodowanie pośrednie” i „kodowanie zaawansowane”. Na rysunku 1.2 pokazano natomiast przykładowy wycinek wieloetapowego procesu kodowania danych, poczynając od konceptów wyłaniających się z analizowanych danych, aż po kategorię centralną.

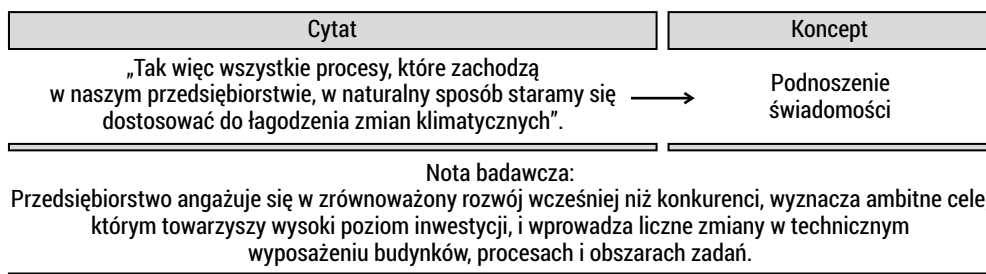
RYSUNEK 1.2. Proces kodowania danych w GTM – przykład

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie: Q. Zhou, Q. Mei, S. Liu, J. Zhang, Q. Wang, *Driving Mechanism Model for the Supply Chain Work Safety Management Behavior of Core Enterprises – An Exploratory Research Based on Grounded Theory*, „Frontiers in Psychology” 2022, 12, DOI: 10.3389/fpsyg.2022.892771 [tłum. własne].

²⁴ K. Charmaz, R. Thornberg, *The Pursuit of Quality in Grounded Theory*, „Qualitative Research in Psychology” 2021, 18(3), s. 305–327, DOI: 10.1080/14780887.2020.1780357.

²⁵ R. Chiovitti, N. Piran, *Rigor and Grounded Theory Research*, „Journal of Advanced Nursing” 2003, 44(4), s. 427–435, DOI: 10.1046/j.0309-2402.2003.02822.x.

Przeprowadzenie tak wymagającego procesu kodowania danych może wydawać się żmudne, zwłaszcza biorąc pod uwagę znaczną ilość danych do przeanalizowania. W celu usprawnienia tego procesu zaleca się stosowanie techniki sporządzania not badawczych (ang. *memoing*). Nota badawcza (ang. *memo*) to zapis (np. zdanie, grafika, diagram), który dokumentuje pomysły, spostrzeżenia i procesy analityczne. Birks i in.²⁶ zaproponowali przydatne narzędzie mnemoniczne do wyjaśnienia funkcji not badawczych w procesie badawczym metody teorii ugruntowanej, używając skrótu MEMO, czyli: mapowanie działań badawczych (ang. *mapping research activities*), wydobywanie znaczenia z danych (ang. *extracting meaning from data*), utrzymywanie tempa (ang. *maintaining momentum*) i otwieranie komunikacji (ang. *opening communication*). Noty badawcze, obok konceptów i kategorii, stanowią jednostkę analizy i odgrywają ważną rolę w procesie integracji wyników badań w formie teorii, zapewniając wgląd w tok myślenia badacza i jego rozumienie analizowanych danych²⁷. Na rysunku 1.3 przedstawiono przykład noty badawczej powiązanej z fragmentem danych.

RYSUNEK 1.3. Nota badawcza w GTM – przykład

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie: S. Fischer in., *Climate Adaptation as Organizational Learning: A Grounded Theory Study on Manufacturing Companies in a Bavarian Region*, „Education Sciences” 2022, 12(1), 1, DOI: 10.3390/educsci12010022 [tłum. własne].

Proces gromadzenia i analizy danych jest kontynuowany do momentu, aż szereg kategorii zaczyna stanowić spójną całość, a kolejne dane nie prowadzą do żadnych nowych odkryć w powstającej teorii, co określa się jako osiągnięcie stanu nasycenia teoretycznego uzyskanych wyników (ang. *theoretical saturation*). Saunders i in.²⁸ zauważyli, że pytanie, które należy sobie zadawać w odniesieniu do nasycenia teoretycznego, brzmi: „Jaki stopień nasycenia jest wystarczający?” zamiast „Czy nasycenie już nastąpiło?”, co sugeruje, że powinno być ono postrzegane jako stopień (jakościowo), a nie jako określony punkt (ilościowo). Należy także określać je na podstawie

²⁶ M. Birks, Y. Chapman, K. Francis, *Memoing in Qualitative Research: Probing Data and Processes*, „Journal of Research in Nursing” 2008, 13(1), s. 68–75, DOI: 10.1177/1744987107081254.

²⁷ J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Basics of Qualitative Research...*

²⁸ B. Saunders i in., *Saturation in Qualitative Research: Exploring Its Conceptualization and Operationalization*, „Quality & Quantity” 2018, 52(4), s. 1901, DOI: 10.1007/s11135-017-0574-8.

świadomej oceny dotychczasowych postępów, tj. opracowanej teorii. Powstała teoria powinna stanowić kompleksowe wyjaśnienie analizowanego zjawiska, razem z kategoriami, które są solidnie ugruntowane w danych, logicznie ze sobą powiązane oraz zgromadzone wokół kategorii centralnej (ang. *core category*), która najlepiej odzwierciedla istotę tego, co dzieje się w danych i zapewnia konceptualną klamrę łączącą pozostałe kategorie. Właśnie ta głębia analizy jest kluczowym czynnikiem, który umożliwia potwierdzenie osiągnięcia nasycenia teoretycznego, a także odróżnia opracowaną teorię ugruntowaną od zwykłego opisu zjawiska.

Powstała teoria powinna również zostać uważnie przeanalizowana pod kątem zbieżności z literaturą przedmiotu, tak aby jej miejsce w istniejącym stanie wiedzy było świadomie określone i jasne. Przeprowadzenie przeglądu literatury w końcowej fazie analizy danych jest więc koniecznym krokiem na drodze do opracowania zarówno rygorystycznej badawczo, jak i istotnej empirycznie teorii. Mimo że autorzy różnych podejść do metody teorii ugruntowanej wyrażają odmienne opinie w kwestii zasadności dokonywania przeglądu literatury przed i w trakcie przeprowadzania analizy, to w przypadku końcowego przeglądu wydają się być raczej zgodni co do jego niezbędności²⁹. Co więcej, przeprowadzenie gruntownego przeglądu literatury przedmiotu może pomóc doprecyzować i udoskonalić uzyskane wyniki. Mello i Hunt³⁰ porównali uzyskane w swoich badaniach wyniki cząstkowe (wyłaniające się kategorie oraz ich właściwości) z informacjami przedstawionymi w literaturze, co pozwoliło im na uwzględnienie dodatkowych informacji, dokonanie pewnych korekt i ustalenie ostatecznej wersji opracowanej teorii. Literatura przedmiotu może zostać również wykorzystana do dokonania formalnej ewaluacji opracowanej teorii i określenia jej wiarygodności³¹.

Rezultatem badań przeprowadzonych z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej powinno być opracowanie nowej teorii, która pozwoli wyjaśnić i lepiej zrozumieć badane zjawisko. Nieuniknioną konsekwencją wywodzenia teorii z danych jest jej stosunkowo niewielki zakres, naturalnie ograniczony do wymiaru, jaki można zaobserwować w pojedynczym badaniu³². Tego typu teoria, określana w języku angielskim jako *substantive theory*, może zostać w kolejnych badaniach rozszerzona o dalsze konteksty badawcze. Dzięki uwzględnieniu kolejnych przypadków i modyfikacji warunków brzegowych analizy może zostać natomiast opracowana teoria na wyższym poziomie abstrakcji (ang. *formal theory*). Dla zilustrowania różnicy

²⁹ R. Thornberg, C. Dunne, *Literature Review in Grounded Theory* [w:] A. Bryant, K. Charmaz (eds), *The SAGE Handbook of Current Developments in Grounded Theory*, s. 206–221, SAGE Publications, Thousand Oaks 2019.

³⁰ J.E. Mello, C.S. Hunt, op. cit.

³¹ J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Basics of Qualitative Research...*; A.L. Strauss, J.M. Corbin, *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedure and Techniques*, SAGE Publications, Thousand Oaks 1990.

³² C. Urquhart, *Grounded Theory's Best Kept Secret: The Ability to Build Theory* [w:] A. Bryant, K. Charmaz (eds), *The SAGE Handbook of Current Developments in Grounded Theory*, s. 89–106, SAGE Publications, Thousand Oaks 2019.

pomiędzy wspomnianymi poziomami teorii Glaser i Strauss³³ przywołują przykład przyjęcia jako obiektu badawczego oddziałów ratunkowych na tle innych oddziałów szpitalnych (co pozwoli na uzyskanie niższego poziomu abstrakcji) oraz późniejsze uwzględnienie w rozważaniach innych podklas organizacji ratunkowych, na przykład straży pożarnej czy usługodawców usług hydraulicznych (co pozwoli na uzyskanie wyższego poziomu abstrakcji).

Opracowana teoria (w formie ram narracyjnych, diagramu czy też zestawu hipotez³⁴) powinna dostarczać zarówno empirycznego opisu, jak i teoretycznego wyjaśnienia badanego zjawiska. Z założenia w początkowej fazie analizy danych kodowanie ma bardziej opisowy charakter, co jest konieczne, aby te dane wyjaśnić, jednak z czasem koncepcje powinny stawać się coraz bardziej analityczne i mniej zależne od kontekstu. Uzyskanie takiej głębi analizy i wygenerowanie faktycznej teorii mogą jednak stanowić wyzwanie dla badacza. W niektórych przypadkach skutkuje to uzyskaniem rezultatu, którego poszczególne części (kategorie, subkategorie) nie są ze sobą spójne, a zaprezentowana narracja stanowi jedynie sprawozdanie z ustaleń, nie zachodzi natomiast relacja między opisywanymi pojęciami³⁵. Kategorie wyłaniające się z danych muszą więc zostać ze sobą zintegrowane w świadomy sposób, z wykorzystaniem technik takich jak pisanie not badawczych czy też fabularyzowanie narracji³⁶.

1.3. Potencjał wykorzystania metody teorii ugruntowanej

Z uwagi na fakt, że Glaser i Strauss byli socjologami, swoją propozycję nowej metody badawczej ukierunkowanej na generowanie teorii ugruntowanych w danych skierowali przede wszystkim właśnie do socjologów. Jednak już w pierwszej monografii dotyczącej zasad nowo zaprezentowanej metody³⁷ zauważyli oni, że może ją z powodzeniem stosować każdy, kto jest zainteresowany badaniem zjawisk społecznych, m.in. w aspektach politycznym, edukacyjnym, gospodarczym czy przemysłowym. Zastosowanie metody teorii ugruntowanej może więc być zasadne w sytuacji, gdy sformułowanie problemu badawczego uzasadnia podjęcie eksploracyjnych, otwartych badań, opartych zwłaszcza na danych jakościowych, zaś celem nie jest jedynie dokonanie pewnej

³³ B.G. Glaser, A.L. Strauss, op. cit., s. 53.

³⁴ C. Urquhart, op. cit.

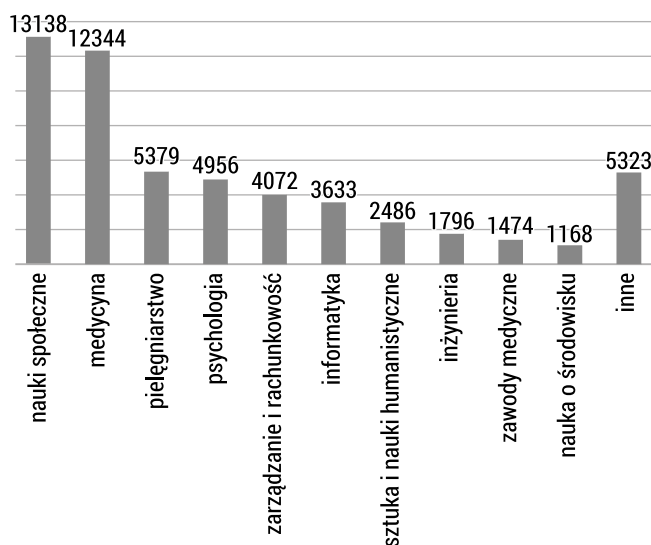
³⁵ M. Sandelowski, *Writing a Good Read: Strategies for Re-presenting Qualitative Data*, „Research in Nursing & Health” 1998, 21(4), s. 375–382, DOI: 10.1002/(SICI)1098-240X(199808)21:4<375::AID-NUR9>3.0.CO;2-C.

³⁶ M. Birks, J. Mills, *Grounded Theory: A Practical Guide*, 3rd ed., SAGE Publications, Thousand Oaks 2023.

³⁷ B.G. Glaser, A.L. Strauss, op. cit.

charakterystyki zjawiska społecznego – co ma miejsce przy wykorzystaniu wielu innych metod jakościowych – a raczej przeprowadzenie konceptualizacji i wyciągnięcie z niej uogólnionych, teoretycznych wniosków³⁸.

Metoda teorii ugruntowanej z biegiem czasu zaczęła zdobywać uznanie w różnych dyscyplinach naukowych, w efekcie stając się w latach 80. XX wieku jedną z wiodących metod jakościowych³⁹. O utrzymaniu tego statusu także w kolejnych latach może świadczyć choćby wysoka liczba wyników wyszukiwania terminu *grounded theory* w tytule, abstrakcie i słowach kluczowych w bazie bibliograficznej Scopus (35 637 publikacji opublikowanych od roku 1967 do 31 marca 2024). W ujęciu chronologicznym liczba publikacji wzrastała systematycznie, ze szczególnym nasileniem w ostatnich dwóch dekadach, co potwierdza rosnące zainteresowanie metodą teorii ugruntowanej w różnych obszarach badawczych. Jak pokazują wyniki wyszukiwania, obszar zastosowania metody jest zróżnicowany i wskazuje na rzeczywistą możliwość jej zastosowania w badaniach w ramach wielu dziedzin i dyscyplin nauki. Na rysunku 1.4 przedstawiono 10 obszarów tematycznych najczęściej pojawiających się w wynikach wyszukiwania terminu *grounded theory* w bazie bibliograficznej Scopus.

RYSUNEK 1.4. Najczęściej występujące obszary tematyczne badań z wykorzystaniem GTM (1 stycznia 1967–31 marca 2024)

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania terminu *grounded theory* w bazie Scopus w tytule, abstrakcie i słowach kluczowych, przeprowadzonego 31 marca 2024.

³⁸ J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Basics of Qualitative Research...*

³⁹ I. Tavor, S. Timmermans, *Abductive Analysis and Grounded Theory* [w:] A. Bryant, K. Charmaz (eds), *The SAGE Handbook of Grounded Theory*, s. 493–512, SAGE Publications, Thousand Oaks 2007.

Przedstawione na wykresie nazwy obszarów tematycznych stanowią tłumaczenie z języka angielskiego nazw obszarów wyszczególnionych w klasyfikacji ASJC stosowanej w bazie Scopus. Obszary te można jednak z pewną dokładnością odnieść również do używanej w Polsce klasyfikacji dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych⁴⁰. Przy takim założeniu można przyjąć, że sześć z dziesięciu dziedzin nauki wyszczególnionych w polskiej klasyfikacji jest reprezentowanych wśród obszarów uwzględnionych na rysunku 1.4: dziedzina nauk społecznych (obszary: nauki społeczne, psychologia, zarządzanie i rachunkowość), dziedzina nauk medycznych i nauk o zdrowiu (medycyna, pielęgniarstwo, zawody medyczne), dziedzina nauk ścisłych i przyrodniczych (informatyka, nauka o środowisku), dziedzina nauk inżynieryjno-technicznych (inżynieria, nauka o środowisku), a także dziedzina sztuki i dziedzina nauk humanistycznych (sztuka i nauki humanistyczne).

Tak szeroki zakres badań prowadzonych z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej niewątpliwie świadczy o jej wysokiej użyteczności, a także popularności, wykraczającej znacząco poza początkowe stosowanie jedynie w socjologii. Potwierdza to również przegląd obszarów tematycznych przeprowadzonych badań, wśród których znajdują się na przykład badania: postrzegania przez lekarzy czynników wpływających na przepisywanie antybiotyków⁴¹, powodów dopuszczania się niebezpiecznych zachowań przez pracowników budowlanych⁴², czynników utrudniających wdrożenie elektromobilności z perspektywy dostawców usług transportu publicznego⁴³, czynników sukcesu w produkcji biogazu rolniczego⁴⁴ czy też wyzwań we współpracy między przemysłem a środowiskiem akademickim w inżynierii oprogramowania⁴⁵. Wymienione zakresy tematyczne badań obejmują zaledwie kilka przykładów, jednak dość dobrze ilustrują wszechstronność metody teorii ugruntowanej i jej szerokie spektrum zastosowań.

⁴⁰ Dz.U. poz. 2202.

⁴¹ A. Teixeira Rodrigues i in., *Understanding Physician Antibiotic Prescribing Behaviour: A Systematic Review of Qualitative Studies*, „International Journal of Antimicrobial Agents” 2013, 41(3), s. 203–212, DOI: 10.1016/j.ijantimicag.2012.09.003.

⁴² R.M. Choudhry, D. Fang, *Why Operatives Engage in Unsafe Work Behavior: Investigating Factors on Construction Sites*, „Safety Science” 2008, 46(4), s. 566–584, DOI: 10.1016/j.ssci.2007.06.027.

⁴³ M. Mohamed, M. Ferguson, P. Kanaroglou, *What Hinders Adoption of the Electric Bus in Canadian Transit? Perspectives of Transit Providers*, „Transportation Research Part D: Transport and Environment” 2018, 64, s. 134–149, DOI: 10.1016/j.trd.2017.09.019.

⁴⁴ N.P.E. Karlsson i in., *Success Factors for Agricultural Biogas Production in Sweden: A Case Study of Business Model Innovation*, „Journal of Cleaner Production” 2017, 142, s. 2925–2934, DOI: 10.1016/j.jclepro.2016.10.178.

⁴⁵ V. Garousi, K. Petersen, B. Ozkan, *Challenges and Best Practices in Industry-Academia Collaborations in Software Engineering: A Systematic Literature Review*, „Information and Software Technology” 2016, 79, s. 106–127, DOI: 10.1016/j.infsof.2016.07.006.

1.4. Walory i ograniczenia metody teorii ugruntowanej

Pomimo swojej istotnej pozycji wśród metod jakościowych metoda teorii ugruntowanej z pewnością nie stanowi uniwersalnego narzędzia, odpowiedniego do rozwiązania dowolnego problemu badawczego. Należy też pamiętać, że również osoba badacza – jego pozycja filozoficzna, przyjęty paradygmat badawczy czy też uprzednio zdobyte wiedza i doświadczenie – determinuje to, w jakim stopniu jest on w stanie wykorzystać potencjał, który oferuje dowolna metoda badawcza⁴⁶. Warto więc być świadomym nie tylko możliwości, jakie zapewnia metoda teorii ugruntowanej, ale także wynikających z niej ograniczeń oraz pewnych wymagań związanych z jej stosowaniem, tak aby podjąć świadomą decyzję o jej zastosowaniu⁴⁷.

Metoda teorii ugruntowanej to zestaw procedur i technik umożliwiający dogłębną analizę obiektów z wielu różnych punktów widzenia, a tym samym opracowywanie kompleksowych teoretycznych wyjaśnień badanych zjawisk. Umożliwia uchwycenie „ludzkiego” aspektu badanego zjawiska: odkrywanie przekonań, które leżą u podstaw danego działania, badanie racjonalnych i nieracjonalnych aspektów zachowania, a także pokazanie, w jaki sposób logika i emocje wpływają na podejmowane działania i interakcje⁴⁸. Metoda ta pozwala więc na zachowanie równowagi pomiędzy rygorem a istotnością badań naukowych. Z jednej strony zapewnia wskazówki do przeprowadzenia systematycznego procesu badawczego, a z drugiej premiuje kreatywność i intuicję badawczą w generowaniu użytecznych wyników⁴⁹. Dzięki wykorzystywaniu różnorodnych danych i możliwości dowolnego ograniczenia zakresu badania metoda nadaje się także do badania obiektów, w przypadku których dostępna literatura nie dostarcza wystarczających wyjaśnień teoretycznych, a istniejące teorie rzadko działają ze względu na ich brak ugruntowania w danych empirycznych⁵⁰.

Procedury badawcze zaproponowane w ramach metody teorii ugruntowanej mogą zarówno pozwalać na uzyskanie satysfakcjonujących rezultatów, jak i okazać się nieintuicyjne i trudne do naśladowania przez cykliczny i niekiedy nieuporządkowany proces jednoczesnego zbierania i analizowania danych, a także przechodzenie pomiędzy kolejnymi poziomami kodowania⁵¹. W efekcie błędnego zrozumienia zasad metody wyniki badań przeprowadzonych z jej wykorzystaniem przybierają niekiedy nieoczekiwane i niezgodne z zasadami formy prezentacji pierwotnych danych czy też wyników charakterystycznych dla innych metod (np. analizy treści lub testowania

⁴⁶ M. Birks, J. Mills, op. cit.

⁴⁷ M. Wilczewska, J. Nazarko, *Developing Grounded Theory Systematic Approach for Logistics and Supply Chain Management Research*, „Journal of Business Logistics” 2024, 45(4), e12396, DOI: 10.1111/jbl.12396.

⁴⁸ J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Basics of Qualitative Research...*

⁴⁹ K. Corley, *A Commentary on „What Grounded Theory Is...”*, „Organizational Research Methods” 2015, 18(4), s. 1–6, DOI: 10.1177/1094428115574747.

⁵⁰ R. Thornberg, C. Dunne, op. cit.

⁵¹ K. Corley, op. cit.

teorii). Dopuszczalny w jej ramach poziom kreatywności i możliwość dostosowania do potrzeb własnego badania potrafi też być wymówką dla braku spójności przyjętej metodyki⁵². Nawet w przypadku właściwego przygotowania metodycznego proces badawczy w metodzie teorii ugruntowanej jest stosunkowo praco- i czasochłonny, co często wymusza kompromis między wymaganiami wynikającymi z podejścia a dostępnymi zasobami. Co więcej, aby odpowiednio zrelacjonować przebieg i wyniki badania, badacz musi jasno i przekonująco wytłumaczyć iteracyjny proces rozwijania teorii ugruntowanej w tradycyjnym, linearnym formacie⁵³.

Ważnymi czynnikami pomagającymi z sukcesem wykorzystać metodę teorii ugruntowanej są sylwetka badacza i jego doświadczenie. Według metafory przywołanej przez Corleya⁵⁴ uprzednio wypracowane dobre praktyki w gotowaniu są niekiedy ważniejsze niż dokładne podążanie za przepisem. Tak samo wraz z wypracowanym warsztatem badawczym wzrasta możliwość osiągnięcia odpowiedniego stanu wrazliwości teoretycznej, poprawność strategii teoretycznego próbkowania, umiejętność konceptualizacji danych czy też poziom techniki analizy danych. Można więc stwierdzić, że metoda teorii ugruntowanej premiuje doświadczenie badacza – nie oznacza to jednak, że jest to warunek konieczny przeprowadzenia wartościowego badania z jej wykorzystaniem. W rzeczywistości metoda ta jest powszechnie używana przez młodych badaczy, którzy braki w warsztacie badawczym mogą nadrabiać zarówno przyjmowaniem pewnych właściwych postaw i wzorców, jak i stosowaniem rekomendowanych technik.

Wśród postaw charakterystycznych dla młodych badaczy, którzy z sukcesem stosowali metodę teorii ugruntowanej, wymieniane są: elastyczność w podejściu do danych i ich analizy, umiejętność zaangażowania się i immersji w proces badawczy, akceptacja „tymczasowości” uzyskiwanych rezultatów, otwartość na nowe pomysły, a także dążenie do użyteczności uzyskiwanych wyników⁵⁵. Podkreślana jest również znacząca rola wsparcia uzyskiwanego przez badacza z otoczenia – zarówno w ramach zespołu badawczego, jak i w relacji z mentorem naukowym⁵⁶. Wśród technik wspomagających proces badawczy wymieniane są natomiast, między innymi, działania związane z dbaniem o własny dobrostan, autorefleksją czy skuteczną komunikacją⁵⁷.

Podsumowując, należy stwierdzić, że metoda teorii ugruntowanej stanowi wartościowe narzędzie dla bardziej, jak również mniej doświadczonych badaczy, a dzięki swojemu wyjątkowemu zakresowi może stanowić ciekawe wyzwanie badawcze dla jednych i drugich, dostarczając jednocześnie satysfakcjonujących wyników.

⁵² R. Suddaby, *From the Editors: What Grounded Theory is Not*, „Academy of Management Journal” 2006, 49(4), s. 633–642, DOI: 10.5465/amj.2006.22083020.

⁵³ M. Sandelowski, op. cit.

⁵⁴ K. Corley, op. cit.

⁵⁵ J.M. Corbin, A.L. Strauss, *Basics of Qualitative Research...*

⁵⁶ M. Birks, J. Mills, op. cit.

⁵⁷ Ibidem.

Literatura cytowana

- [1] Birks M., Chapman Y., Francis K., *Memoing in Qualitative Research: Probing Data and Processes*, „Journal of Research in Nursing” 2008, 13(1), s. 68–75, DOI: 10.1177/1744987107081254.
- [2] Birks M., Mills J., *Grounded Theory: A Practical Guide*, 3rd ed., SAGE Publications, Thousand Oaks 2023.
- [3] Bokun K., Nazarko J., *Smart Villages Concept – A Bibliometric Analysis and State-of-the-Art Literature Review*, „Progress in Planning” 2023, 173, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765.
- [4] Brusciaglioni L., *Theorizing in Grounded Theory and Creative Abduction*, „Quality & Quantity” 2016, 5, s. 2009–2024, DOI: 10.1007/s11135-015-0248-3.
- [5] Charmaz K., Thornberg R., *The Pursuit of Quality in Grounded Theory*, „Qualitative Research in Psychology” 2021, 18(3), s. 305–327, DOI: 10.1080/14780887.2020.1780357.
- [6] Charmaz K., *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*, SAGE Publications, Thousand Oaks 2006.
- [7] Chiovitti R., Piran N., *Rigor and Grounded Theory Research*, „Journal of Advanced Nursing” 2003, 44(4), s. 427–435, DOI: 10.1046/j.0309-2402.2003.02822.x.
- [8] Chodakowska E., Nazarko J., *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en13133439.
- [9] Choudhry R.M., Fang D., *Why Operatives Engage in Unsafe Work Behavior: Investigating Factors on Construction Sites*, „Safety Science” 2008, 46(4), s. 566–584, DOI: 10.1016/j.ssci.2007.06.027.
- [10] Corbin J.M., Strauss A.L., *Grounded Theory Research: Procedures, Canons and Evaluative Criteria*, „Qualitative Sociology” 1990, 13(1), s. 3–21, DOI: 10.1007/BF00988593.
- [11] Corbin J.M., Strauss A.L., *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, 4th ed., SAGE Publications, Thousand Oaks 2015.
- [12] Corley K., *A Commentary on „What Grounded Theory Is...”*, „Organizational Research Methods” 2015, 18(4), s. 1–6, DOI: 10.1177/1094428115574747.
- [13] Fischer S., Keupp L., Paeth H., Göhlich M., Schmitt J., *Climate Adaptation as Organizational Learning: A Grounded Theory Study on Manufacturing Companies in a Bavarian Region*, „Education Sciences” 2022, 12(1), 1, DOI: 10.3390/educsci12010022.
- [14] Flynn S., Korcuska J., *Grounded Theory Research Design: An Investigation into Practices and Procedures*, „Counseling Outcome Research and Evaluation” 2018, 9(2), s. 1–15, DOI: 10.1080/21501378.2017.1403849.
- [15] Garousi V., Petersen K., Ozkan B., *Challenges and Best Practices in Industry-Academia Collaborations in Software Engineering: A Systematic Literature Review*, „Information and Software Technology” 2016, 79, s. 106–127, DOI: 10.1016/j.infsof.2016.07.006.
- [16] Giles T., King L., de Lacey S., *The Timing of the Literature Review in Grounded Theory Research: An Open Mind Versus an Empty Head*, „Advances in Nursing Science” 2013, 36(2), s. 29–40, DOI: 10.1097/ANS.0b013e3182902035.
- [17] Glaser B.G., Strauss A.L., *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, Aldine, Chicago 1967.
- [18] Glaser B.G., *Theoretical Sensitivity: Advances in the Methodology of Grounded Theory*, Sociology Press, Mill Valley 1978.
- [19] Glaser B.G., *Basics of Grounded Theory Analysis*, Sociology Press, Mill Valley 1992.
- [20] Glaser B.G., *Doing Grounded Theory: Issues and Discussions*, Sociology Press, Mill Valley 1998.

- [21] Gorzko M., „Drugie pokolenie” teoretyków grounded theory, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia Sociologica” 2010, 20, s. 27–43.
- [22] Karlsson N.P.E., Halila F., Mattsson M., Hoveskog M., *Success Factors for Agricultural Biogas Production in Sweden: A Case Study of Business Model Innovation*, „Journal of Cleaner Production” 2017, 142, s. 2925–2934, DOI: 10.1016/j.jclepro.2016.10.178.
- [23] Kirchoff J.F., Omar A., Fugate B.S., *A Behavioral Theory of Sustainable Supply Chain Management Decision Making in Non-Exemplar Firms*, „Journal of Supply Chain Management” 2016, 52(1), s. 41–65, DOI: 10.1111/jscm.12098.
- [24] Konecki K.T., *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- [25] Mello J.E., Hunt C.S., *Developing a Theoretical Framework for Research into Driver Control Practices in the Trucking Industry*, „Transportation Journal” 2009, 48(4), s. 20–39, DOI: 10.5325/transportationj.48.4.0020.
- [26] Mohamed M., Ferguson M., Kanaroglou P., *What Hinders Adoption of the Electric Bus in Canadian Transit? Perspectives of Transit Providers*, „Transportation Research Part D: Transport and Environment” 2018, 64, s. 134–149, DOI: 10.1016/j.trd.2017.09.019.
- [27] Nazarko J., Bokun K., *Smart Villages. Koncepcja i próby wdrożenia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2024, DOI: 10.24427/978-83-68077-29-2.
- [28] Robinson O.C., *Sampling in Interview-Based Qualitative Research: A Theoretical and Practical Guide*, „Qualitative Research in Psychology” 2014, 11(1), s. 25–41, DOI: 10.1080/14780887.2013.801543.
- [29] Sandelowski M., *Writing a Good Read: Strategies for Re-presenting Qualitative Data*, „Research in Nursing & Health” 1998, 21(4), s. 375–382, DOI: 10.1002/(SICI)1098-240X(199808)21:4<375::AID-NUR9>3.0.CO;2-C.
- [30] Saunders B., Sim J., Kingstone T., Baker S., Waterfield J., Bartlam B., Burroughs H., Jinks C., *Saturation in Qualitative Research: Exploring Its Conceptualization and Operationalization*, „Quality & Quantity” 2018, 52(4), s. 1893–1907, DOI: 10.1007/s11135-017-0574-8.
- [31] Strauss A.L., Corbin J.M., *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedure and Techniques*, SAGE Publications, Thousand Oaks 1990.
- [32] Suddaby R., *From the Editors: What Grounded Theory is Not*, „Academy of Management Journal” 2006, 49(4), s. 633–642, DOI: 10.5465/amj.2006.22083020.
- [33] Tavory I., Timmermans S., *Abductive Analysis and Grounded Theory* [w:] A. Bryant, K. Charmaz (eds), *The SAGE Handbook of Grounded Theory*, s. 493–512, SAGE Publications, Thousand Oaks 2007.
- [34] Teixeira Rodrigues A., Roque F., Falcão A., Figueiras A., Herdeiro M.T., *Understanding Physician Antibiotic Prescribing Behaviour: A Systematic Review of Qualitative Studies*, „International Journal of Antimicrobial Agents” 2013, 41(3), s. 203–212, DOI: 10.1016/j.ijantimicag.2012.09.003.
- [35] Thornberg R., Dunne C., *Literature Review in Grounded Theory* [w:] A. Bryant, K. Charmaz (eds), *The SAGE Handbook of Current Developments in Grounded Theory*, s. 206–221, SAGE Publications, Thousand Oaks 2019.
- [36] Urquhart C., *Grounded Theory’s Best Kept Secret: The Ability to Build Theory* [w:] A. Bryant, K. Charmaz (eds), *The SAGE Handbook of Current Developments in Grounded Theory*, s. 89–106, SAGE Publications, Thousand Oaks 2019.
- [37] Whittemore R., Chase S.K., Mandle C.L., *Validity in Qualitative Research*, „Qualitative Health Research” 2001, 11(4), s. 522–537, DOI: 10.1177/104973201129119299.

- [38] Wilczewska M., Nazarko J., *Developing Grounded Theory Systematic Approach for Logistics and Supply Chain Management Research*, „Journal of Business Logistics” 2024, 45(4), e12396, DOI: 10.1111/jbl.12396.
- [39] Wiorogórska Z., *Teoria ugruntowana i jej wybrane zastosowania w badaniach z zakresu informacji naukowej i bibliotekoznawstwa*, „Przegląd Biblioteczny” 2012, 80(1), s. 47–57.
- [40] Zhou Q., Mei Q., Liu S., Zhang J., Wang Q., *Driving Mechanism Model for the Supply Chain Work Safety Management Behavior of Core Enterprises – An Exploratory Research Based on Grounded Theory*, „Frontiers in Psychology” 2022, 12, DOI: 10.3389/fpsyg.2022.892771.

Introduction to the grounded theory method

Abstract: Grounded theory is a qualitative research method that involves developing theory through systematic data collection and analysis. It allows for in-depth exploration of complex, previously unrecognized social phenomena and formulation of their theoretical explanations. It combines the creative nature of qualitative research with a systematic data analysis approach, making it the leading qualitative research method over the past several decades. Due to the complex history of the method’s development, there are many distinct grounded theory method approaches in use, which are sometimes collectively referred to as the grounded theory “methodological project”. However, some key assumptions (such as the lack of a priori research hypotheses, the iterative process of data collection and analysis, and the use of a continuous comparison technique, among others) remain relevant regardless of the approach. This chapter presents the history of the method’s development, its main methodological assumptions, its applicability, as well as the benefits and limitations of its use.

Keywords: qualitative research, theory development, grounded theory method

Rozdział 2.

Metodyka badań przyjęta w monografii

Martyna Wilczewska, Joanicjusz Nazarko, Katarzyna Bokun

Streszczenie: Uniwersalny charakter metody teorii ugruntowanej umożliwia jej szerokie zastosowanie w różnych obszarach badawczych. Zapewnienie spójności metodologicznej prowadzenia i referowania badań przez autorów reprezentujących różne dyscypliny naukowe wymagało opracowania wspólnej dla wszystkich metodyki badawczej. Temu właśnie celowi poświęcony został niniejszy rozdział. Przedstawiono w nim schemat procesu badawczego oraz omówiono poszczególne jego etapy. Scharakteryzowano również dwie podstawowe metody badawcze, na których oparto procedurę badawczą: analizę bibliometryczną oraz jakościową analizę dokumentów. Rozdział kończy dyskusja na temat potencjalnych trudności i ograniczeń w studiach prowadzonych zgodnie z zaproponowaną metodyką.

Słowa kluczowe: jakościowe podejście badawcze, ilościowe podejście badawcze, analiza bibliometryczna, jakościowa analiza dokumentów

2.1. Założenia metodyczne

Realizacja zakładanych celów monografii wymagała opracowania jednolitej metodyki badań, tak aby zapewnić zgodność metodyczną oraz porównywalność wyników uzyskanych przez poszczególnych autorów lub ich zespoły. Podstawowym postawionym celem procesu badawczego było ukazanie – na podstawie analizy zróżnicowanych zbiorów publikacji – użyteczności metody teorii ugruntowanej w badaniach naukowych w różnych obszarach tematycznych. Różnorodność reprezentowanych dyscyplin i doświadczeń badawczych poszczególnych autorów stanowiła wyzwanie metodyczne dla grona autorskiego. Przyjęta metodyka badań powinna bowiem z jednej strony zapewniać jednolitość procesu badawczego, zaś z drugiej wykorzystywać potencjał interdyscyplinarności badaczy.

Dążąc do dopasowania metodycznego w ramach procesu badawczego, do realizacji badań referowanych w monografii przyjęto podejście mieszane, stanowiące połączenie metod ilościowych i jakościowych. Pozwala ono elastycznie modyfikować proces badawczy, dzięki czemu przynosi bardziej całościowe wyniki. W efekcie autorzy poszczególnych rozdziałów mogli skupić się na istotnych aspektach badań

charakterystycznych dla wybranego przez siebie obszaru badawczego. Nie bez znaczenia było także poszerzenie umiejętności badawczych i zwiększenie świadomości metodycznej wśród autorów poprzez wykorzystanie zróżnicowanego instrumentarium badawczego i wieloaspektową, pogłębioną analizę źródeł literaturowych¹.

Należy podkreślić, że badania będące podstawą do opracowania niniejszej monografii nie zostały zaprojektowane jako oparte na metodzie teorii ugruntowanej. Ich celem nie było też wywodzenie teorii, ale wskazanie różnokierunkowych możliwości zastosowania GTM w badaniach naukowych i uzyskania za jej pomocą wartościowych rezultatów, generujących wkład w rozwój teorii w różnych dyscyplinach naukowych².

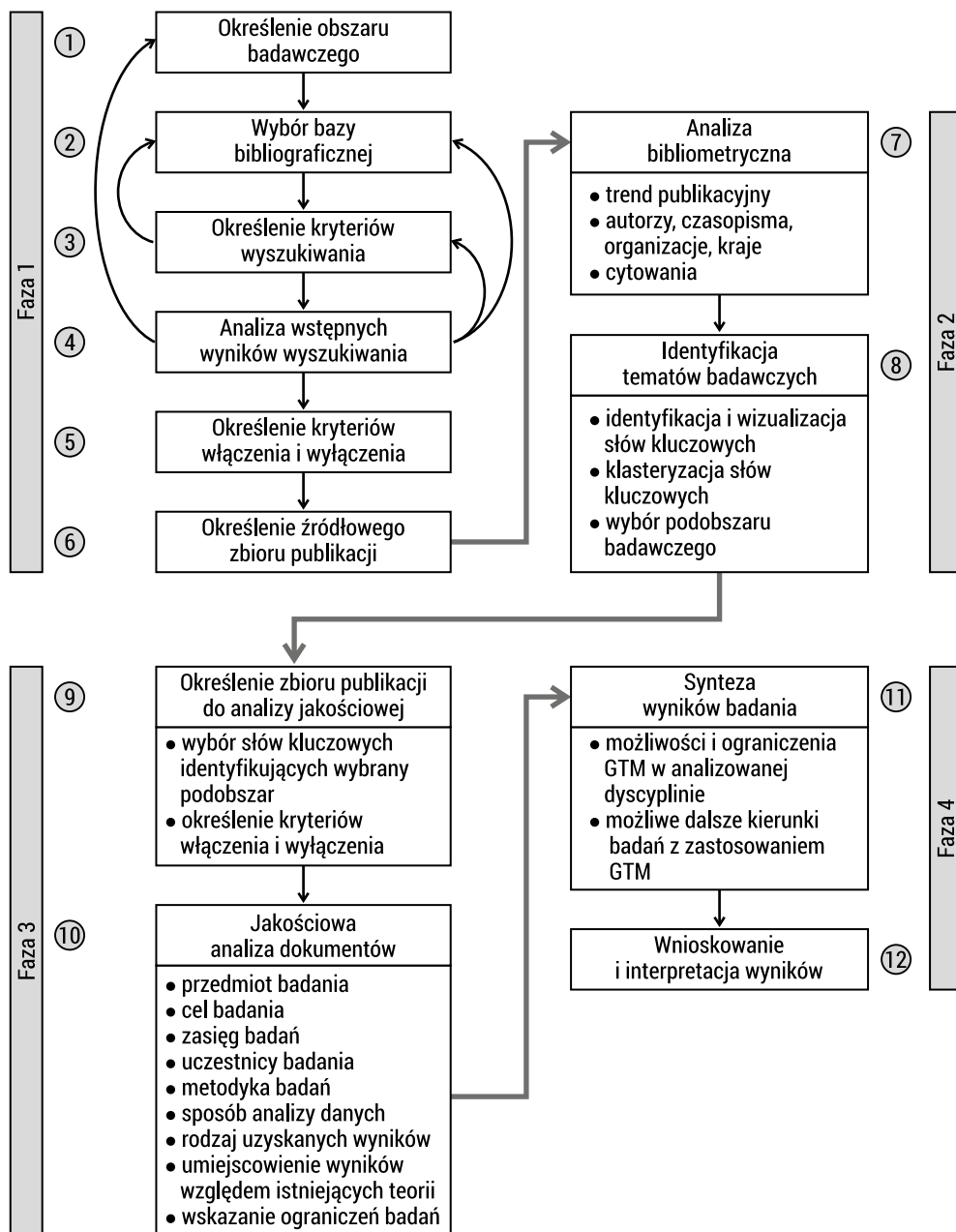
2.2. Schemat metody badawczej

Podstawą studiów zaprezentowanych w monografii była wielostronna analiza źródeł (publikacji) dostępnych w bibliograficznych bazach danych. Jej celem było zbadanie występowania i zakresu zastosowania metody teorii ugruntowanej w badaniach prowadzonych w ramach różnych dyscyplin naukowych. Przyjęta w monografii metodologia zaprojektowana została jako wieloetapowy proces badawczy, którego schemat przedstawiono na rysunku 2.1.

Zaprojektowany proces badawczy składa się z czterech faz, z których każda obejmuje kilka etapów. Celem fazy pierwszej jest przygotowanie źródłowego zbioru publikacji do dalszej analizy. Na fazę pierwszą badań składa się sześć etapów. W pierwszym należy określić obszar tematyczny, który będzie przedmiotem studiów, przy czym założono, że będzie on wynikał z dyscyplin naukowych reprezentowanych przez autorów oraz z ich zainteresowań badawczych. W etapie drugim spośród pełnotekstowych baz dostępnych online w Bibliotece Politechniki Białostockiej następuje wybór baz bibliograficznych, w których wyszukiwane będą dokumenty. Wybór ten podyktowany powinien być dziedziną i zakresem tematycznym baz. Kolejnym, trzecim etapem, jest sformułowanie kryterium wyszukiwania (zapytania) w bazach. Kryterium to powinno uwzględniać cel badawczy, czyli wykorzystanie metody teorii ugruntowanej w badaniach w określonym obszarze dziedziny. Etap czwarty obejmuje natomiast analizę wstępnych wyników wyszukiwania.

¹ P. Klimas, *Łączenie badań ilościowych z jakościowymi* [w:] Ł. Sułkowski, R. Lenart-Gansiniec, K. Kolańska-Morawska (red.), *Metody badań ilościowych w zarządzaniu*, s. 332–333, Wydawnictwo SAN, Łódź 2021; J. Nazarko (red.), *Podlaska strategia rozwoju nanotechnologii do 2020 roku. Przełomowa wizja regionu*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2013; E. Chodakowska, J. Nazarko, *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en13133439.

² M. Wilczewska, J. Nazarko, *Developing Grounded Theory Systematic Approach for Logistics and Supply Chain Management Research*, „Journal of Business Logistics” 2024, 45(4), e12396, DOI: 10.1111/jbl.12396.

RYSUNEK 2.1. Schemat procesu badawczego w studiach podjętych w monografii

ŹRÓDŁO: opracowanie własne.

Postępowanie w czterech pierwszych etapach ma charakter iteracyjny, co oznacza, że jest powtarzane do momentu określenia takiego obszaru badawczego, dla którego w wybranych bazach danych znajdzie się wystarczająca liczba (co najmniej około trzydziestu) publikacji spełniających kryterium wyszukiwania. W etapie piątym określa się kryteria włączania i wyłączania publikacji wyszukanych zgodnie z zapytaniem określonym w etapie trzecim do zbioru źródłowego. Kryteriami takimi mogą być na przykład charakter publikacji, jej język czy też dostępność wersji pełnotekstowej. Ostatni etap, szósty, polega na wyznaczeniu finalnego źródłowego zbioru publikacji, który będzie przedmiotem dalszych analiz.

Faza druga procesu badawczego składa się z dwóch etapów. W pierwszym z nich (etap siódmy procesu) przeprowadza się analizę bibliometryczną źródłowego zbioru publikacji, wyznaczając ich podstawowe cechy i miary bibliometryczne. Kolejnym, ósmym etapem, jest identyfikacja tematów badawczych poruszanych w analizowanych pracach. Dokonuje się jej na podstawie analizy słów kluczowych występujących w opisach publikacji. Wizualizacja relacji między słowami kluczowymi pozwala na grupowanie słów kluczowych w klastry odpowiadające podobszarom składającym się na określony wcześniej obszar badawczy. W zależności od liczby publikacji przypisanych do danego podobszaru do dalszej analizy przyjmuje się cały obszar bądź też tylko wybrane podobszary.

Faza trzecia dotyczy jakościowej analizy dokumentów. W etapie dziewiątym określa się zbiór publikacji, które będą przedmiotem analizy jakościowej. Dokonuje się tego poprzez przeszukanie publikacji ze zbioru źródłowego wyszczególnionego w etapie szóstym pod względem słów kluczowych związanych z wybranym podobszarem badawczym zidentyfikowanym w etapie ósmym. Wyznacza się również ponownie kryteria włączania i wyłączania publikacji. Etap dziesiąty polega zaś na jakościowej analizie dokumentów odnośnie do następujących aspektów: (1) przedmiotu badania, (2) celu badania, (3) zasięgu badania, (4) jego uczestników, (5) zastosowanej metody, (6) przyjętego sposobu analizy danych, (7) uzyskanego wyniku, (8) jego umiejscowienia względem powiązanych teorii oraz (9) ograniczeń badania zidentyfikowanych przez jego autorów. Tak przeprowadzona analiza pozwala na kompleksową charakterystykę badań prowadzonych na gruncie teorii ugruntowanej, opisywanych w konkretnych publikacjach.

Faza czwarta procesu badawczego obejmuje syntezę, wnioskowanie i interpretację wyników badań. Etap jedenasty polega na wskazaniu możliwości i ograniczeń stosowania badań opartych na metodzie teorii ugruntowanej w konkretnej dyscyplinie naukowej, a także na sformułowaniu sugestii co do dalszych możliwych kierunków badań. Etap dwunasty jest natomiast podsumowaniem konkludującym przeprowadzony proces badawczy.

2.3. Przegląd metod badawczych

Metodyka badań zastosowana w monografii opiera się zasadniczo na wykorzystaniu dwóch metod badawczych: analizy bibliometrycznej oraz jakościowej analizy dokumentów. Analiza bibliometryczna to metoda polegająca na systematycznej analizie literatury naukowej, głównie przy wykorzystaniu technik ilościowych. Pozwala na identyfikację głównych tematów badawczych, odkrywanie pojawiających się trendów, identyfikację wzorców współpracy oraz określenie wpływu poszczególnych podmiotów badawczych na rozwój danego obszaru badawczego³. Analizy oparte na danych bibliometrycznych stanowią obecnie integralną część procesu oceny badań naukowych⁴. Prowadzone są zarówno dla młodych, rozwijających się obszarów badawczych, jak i dla obszarów dojrzałych i dobrze ugruntowanych⁵. Popularność tej metody wynika przede wszystkim z jej uniwersalności oraz dostępności baz naukowych i oprogramowania do analizy dużych zbiorów danych⁶.

Wachlarz technik analizy bibliometrycznej jest bardzo szeroki. Zdaniem Donthu i in. można je podzielić na trzy grupy: techniki analizy wydajności naukowej, techniki mapowania naukowego oraz techniki uzupełniające. Pierwsza grupa koncentruje się na ocenie wkładu poszczególnych jednostek w rozwój danego obszaru⁷. Do analizy i oceny dorobku naukowego wykorzystywane są różne miary i wskaźniki, które można podzielić na wskaźniki związane z publikacjami (m.in. całkowita liczba publikacji, liczba współautorów), wskaźniki dotyczące cytowań (całkowita i średnia liczba cytowań) oraz wskaźniki uwzględniające zarówno liczbę publikacji, jak i liczbę cytowań (liczba cytowanych publikacji, H-index, g-index). Druga grupa technik analizy bibliometrycznej – techniki mapowania – pozwala na identyfikację powiązań i głównych tematów badawczych w obrębie analizowanego obszaru. Bazują one na założeniu, że powiązania między publikacjami mogą być użyteczne do odkrywania i zrozumienia struktury wiedzy w danej dziedzinie. Wśród najczęściej wykorzystywanych technik mapowania naukowego można wskazać analizę cytowań, analizę współcytowań, analizę sprzężenia bibliograficznego, analizę współautorstwa oraz analizę współwystępowania słów kluczowych⁸. Trzecia grupa technik analizy bibliometrycznej

³ I. Passas, *Bibliometric Analysis: The Main Steps*, „Encyclopedia” 2024, 4(2), s. 1014, DOI: 10.3390/encyclopedia4020065; O. Ellegaard, *The Application of Bibliometric Analysis: Disciplinary and User Aspects*, „Scientometrics” 2018, 116, s. 196, DOI: 10.1007/s11192-018-2765-z.

⁴ O. Ellegaard, J.A. Wallin, *The Bibliometric Analysis of Scholarly Production: How Great is the Impact?* „Scientometrics” 2015, 105, s. 1809, DOI: 10.1007/s11192-015-1645-z.

⁵ K. Bokun, J. Nazarko, *Smart Villages Concept – A Bibliometric Analysis and State-of-the-Art Literature Review*, „Progress in Planning” 2023, 173, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765; Y.-M. Guo, Z.-L. Huang, J. Guo, H. Li, X.-R. Guo, M.J. Nkeli, *Bibliometric Analysis on Smart Cities Research*, „Sustainability” 2019, 11, 3606, DOI: 10.3390/su11133606.

⁶ N. Donthu i in., *How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines*, „Journal of Business Research” 2021, 133, s. 285, DOI: 10.1016/j.jbusres.2021.04.070.

⁷ Ibidem, s. 287.

⁸ Ibidem, s. 288–289.

obejmuje techniki, które mają za zadanie wzbogacić wyniki analizy bibliometrycznej opartej na danych ilościowych. Można wśród nich wymienić analizę wskaźników sieciowych, której celem jest określenie struktury i właściwości sieci powiązań, klasteryzację, czyli grupowanie elementów na podstawie podobieństw, oraz wizualizację, polegającą na przedstawianiu uzyskanych wyników w formie graficznej. Techniki uzupełniające pomagają w identyfikacji wzorców, trendów i relacji, które mogą zostać pominięte w trakcie ilościowej analizy danych⁹.

Dobór wskaźników analizy bibliometrycznej ma istotny wpływ na jakość i użyteczność uzyskiwanych wyników. Uzależniony jest od celu i zakresu badania oraz dostępności i kompletności danych bibliometrycznych. Zaprojektowany w monografii proces analizy bibliometrycznej zakłada wykorzystanie technik i wskaźników z każdej z wymienionych powyżej grup. Analiza ilościowa opiera się na podstawowych wskaźnikach bibliometrycznych, takich jak zmiana liczby publikacji na przestrzeni lat, struktura publikacji ze względu na typ, najbardziej aktywni autorzy, organizacje, kraje i czasopisma oraz najczęściej cytowane publikacje. Identyfikacja głównych tematów badawczych odbywa się poprzez analizę słów kluczowych, które grupowane są w klastry tematyczne odzwierciedlające główne kierunki badawcze w ramach analizowanego obszaru. Relacje między słowami kluczowymi prezentowane są natomiast w formie graficznej za pomocą oprogramowania VOSviewer.

Wyniki analizy bibliometrycznej, z uwagi na swój ilościowy charakter, nie zawsze odzwierciedlają pełen obraz badanego zagadnienia, dlatego jako jej uzupełnienie nierzadko wykorzystuje się jakościowe metody analizy danych. Stosunkowo często wybieraną metodę uzupełniającą analizę bibliometryczną stanowi również jakościowa analiza dokumentów¹⁰. Polega ona na systematycznym przeglądzie dokumentów drukowanych i elektronicznych oraz łączy elementy analizy treści i analizy tematycznej. Pozwala także na rozpoznawanie wzorców w analizowanym tekście poprzez organizowanie informacji zgodnie z postawionymi pytaniami badawczymi¹¹. Zdaniem Bowena można wyróżnić trzy etapy procesu jakościowej analizy dokumentów: przeglądanie, czytanie i interpretację. Pierwszy etap polega na zebraniu i wstępnym przeglądzie dokumentów i umożliwia poznanie ich struktury, ocenę przydatności oraz identyfikację informacji i danych kluczowych dla celu badania. Pozyskiwanie i selekcja publikacji często wskazywane są jako oddzielny etap analizy, co podkreśla znaczenie tych działań dla przebiegu całego procesu¹². W ramach etapu drugiego następuje bardziej uważne i dokładne czytanie tekstu oraz kodowanie jego fragmentów zgodnie

⁹ Ibidem, s. 290–291.

¹⁰ C. Cardno, *Policy Document Analysis: A Practical Educational Leadership Tool and a Qualitative Research Method*, „Educational Administration: Theory and Practice” 2018, 24(4), s. 626, DOI: 10.14527/kuey.2018.016.

¹¹ G.A. Bowen, *Document Analysis as a Qualitative Research Method*, „Qualitative Research” 2009, 9(2), s. 33, DOI: 10.3316/QRJ0902027.

¹² L.M. Wood, B. Sebar, N. Vecchio, *Application of Rigour and Credibility in Qualitative Document Analysis: Lessons Learnt from a Case Study*, „The Qualitative Report” 2020, 25(2), s. 464, DOI: 10.46743/2160-3715/2020.4240.

ze zidentyfikowanymi wcześniej elementami analizy. Ostatni etap obejmuje syntezę i interpretację uzyskanych wyników¹³. Badacze często rozszerzają analizę o dodatkowe etapy, w zależności od wymagań wynikających ze specyfiki analizowanego obszaru badawczego¹⁴. Przebieg procesu powinien być dostosowany do celu badania, jego zakresu, rodzaju i treści dokumentów oraz możliwości ich pozyskania¹⁵.

W monografii zaproponowano pięcioetapowy proces analizy dokumentów. Etap pierwszy polega na określeniu celu i zakresu analizy. Etap drugi obejmuje zebranie i selekcję zbioru publikacji. W kolejnym, trzecim, etapie dokonuje się wstępnego przeglądu publikacji pod kątem ich struktury. W ramach etapu czwartego publikacje analizowane są pod kątem dziewięciu aspektów: (1) przedmiotu badania, (2) celu badania, (3) zasięgu badania, (4) jego uczestników, (5) zastosowanej metodyki, (6) przyjętego sposobu analizy danych, (7) uzyskanego wyniku, (8) jego umiejscowienia względem powiązanych teorii oraz (9) ograniczeń badania zidentyfikowanych przez jego autorów. Etap piąty obejmuje syntezę wyników i sformułowane wniosków. Tak skonstruowany proces analizy pozwala na szczegółowe zbadanie treści publikacji, co przekłada się na uzyskanie pełniejszego obrazu badanego zagadnienia.

Połączenie analizy bibliometrycznej z jakościową analizą dokumentów pozwala na wyeliminowanie ograniczeń związanych ze stosowaniem każdej z tych metod osobno. Analiza bibliometryczna umożliwia ocenę dorobku naukowego i mapowanie struktury tematycznej danego obszaru badawczego, jednak koncentruje się głównie na danych ilościowych i nie uwzględnia aspektów merytorycznych. Szczegółowe zbadanie treści publikacji możliwe jest dzięki wykorzystaniu jakościowej analizy dokumentów, która dostarcza cennych informacji o kontekście, zakresie badania czy stosowanych metodach badawczych. Jej ograniczeniami są jednak czasochłonność oraz pewna subiektywność doboru publikacji do analizy. Analiza bibliometryczna wprowadza bardziej systematyczne podejście do wyboru publikacji, co usprawnia ten etap procesu. Integracja analizy bibliometrycznej i jakościowej analizy dokumentów nie tylko zwiększa efektywność procesu badawczego, ale również pozwala na formułowanie bardziej rzetelnych i trafnych wniosków.

2.4. Podsumowanie

Zaprojektowana metodyka badawcza zapewnia, zdaniem autorów, możliwość przeprowadzenia wieloaspektowej i rzetelnej analizy zbioru publikacji naukowych w ramach różnych dyscyplin i obszarów badawczych. Pozwala na dokonanie ilościowego

¹³ G.A. Bowen, op. cit., s. 32.

¹⁴ L. Eklund Karlsson i in., *Health Equity Lens Embedded in the Public Health Policies of Saudi Arabia: A Qualitative Document Analysis*, „Sage Open” 2020, 10(4), DOI: 10.1177/2158244020962776; I. Hunter, B.J. Dik, J.H. Banning, *College Students' Perceptions of Calling in Work and Life: A Qualitative Analysis*, „Journal of Vocational Behavior” 2010, 76(2), s. 181, DOI: 10.1016/j.jvb.2009.10.008.

¹⁵ L.M. Wood, B. Sebar, N. Vecchio, op. cit., s. 457.

oraz jakościowego przeglądu analizowanych źródeł z zachowaniem równowagi pomiędzy jednolitością i porównywalnością procesu badawczego a uwzględnieniem indywidualnych podejść różnych autorów i zespołów autorskich, wynikających zarówno z ich osobistych doświadczeń badawczych, jak i specyfiki analizowanych obszarów. Empiryczna weryfikacja metodyki, opisana w kolejnych rozdziałach, pozwoliła na potwierdzenie jej skuteczności w przeprowadzonych badaniach.

Metodyka badań przyjęta w monografii, a także zrealizowany przy jej wykorzystaniu zakres analiz, posiadają jednak również pewne ograniczenia. Mnogość problemów i kontekstów badawczych oraz stosowanych podejść w prowadzeniu badań z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej w różnych obszarach badawczych mogą, pomimo zastosowania jednolitej metodyki, wciąż generować trudności w porównywaniu wyników oraz formułowaniu uniwersalnych wniosków na temat jej zastosowania. Ponadto istotny wpływ na wyniki przeprowadzonych badań może mieć dostępność publikacji w danym obszarze badawczym – metoda teorii ugruntowanej jest chociażby szeroko wykorzystywana w ramach dziedziny nauk społecznych, podczas gdy jej zastosowanie w ramach dziedzin nauk medycznych czy nauk inżynierjno-technicznych okazuje się zdecydowanie mniej powszechne. Świadomi istniejących ograniczeń, autorzy kolejnych rozdziałów monografii zadbali o efektywne wykorzystanie przyjętej metodyki poprzez jej uprawnione modyfikacje. Pozwoliło to na uzyskanie różnorodnych i interesujących rezultatów, a także przedstawienie szerokiego przekroju możliwości wykorzystania metody teorii ugruntowanej w badaniach naukowych.

Literatura cytowana

- [1] Bokun K., Nazarko J., *Smart Villages Concept – A Bibliometric Analysis and State-of-the-Art Literature Review*, „Progress in Planning” 2023, 173, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765.
- [2] Bowen G.A., *Document Analysis as a Qualitative Research Method*, „Qualitative Research Journal” 2009, 9(2), s. 27–40, DOI: 10.3316/QRJ0902027.
- [3] Chodakowska E., Nazarko J., *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en13133439.
- [4] Donthu N., Kumar S., Mukherjee D., Pandey N., Lin W.M., *How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines*, „Journal of Business Research” 2021, 133, s. 285–296, DOI: 10.1016/j.jbusres.2021.04.070.
- [5] Eklund Karlsson L., Ikonen A.L., Alqahtani K.M., Tanggaard Andersen P., Thapa S., *Health Equity Lens Embedded in the Public Health Policies of Saudi Arabia: A Qualitative Document Analysis*, „Sage Open” 2020, 10(4), DOI: 10.1177/2158244020962776.
- [6] Ellegaard O., *The Application of Bibliometric Analysis: Disciplinary and User Aspects*, „Scientometrics” 2018, 116, s. 181–202, DOI: 10.1007/s11192-018-2765-z.
- [7] Ellegaard O., Wallin J.A., *The Bibliometric Analysis of Scholarly Production: How Great is the Impact?*, „Scientometrics” 2015, 105, s. 1809–1831, DOI: 10.1007/s11192-015-1645-z.
- [8] Guo Y.-M., Huang Z.-L., Guo J., Li H., Guo X.-R., Nkeli M.J., *Bibliometric Analysis on Smart Cities Research*, „Sustainability” 2019, 11, 3606, DOI: 10.3390/su11133606.

- [9] Hunter I., Dik B.J., Banning J.H., *College Students' Perceptions of Calling in Work and Life: A Qualitative Analysis*, „Journal of Vocational Behavior” 2010, 76(2), s. 178–186, DOI: 10.1016/j.jvb.2009.10.008.
- [10] Klimas P., *Łączenie badań ilościowych z jakościowymi* [w:] Ł. Sułkowski, R. Lenart-Gansiniec, K. Kolańska-Morawska (red.), *Metody badań ilościowych w zarządzaniu*, Wydawnictwo SAN, Łódź 2021.
- [11] Nazarko J., Bokun K., *Smart Villages. Koncepcja i próby wdrożenia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2024, DOI: 10.24427/978-83-68077-29-2.
- [12] Nazarko J. (red.), *Podlaska strategia rozwoju nanotechnologii do 2020 roku. Przełomowa wizja regionu*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2013.
- [13] Passas I., *Bibliometric Analysis: The Main Steps*, „Encyclopedia” 2024, 4(2), s. 1014–1025, DOI: 10.3390/encyclopedia4020065.
- [14] Wilczewska M., Nazarko J., *Developing Grounded Theory Systematic Approach for Logistics and Supply Chain Management Research*, „Journal of Business Logistics” 2024, 45(4), e12396, DOI: 10.1111/jbl.12396.
- [15] Wood L.M., Sebar B., Vecchio N., *Application of Rigour and Credibility in Qualitative Document Analysis: Lessons Learnt from a Case Study*, „The Qualitative Report” 2020, 25(2), s. 456–470, DOI: 10.46743/2160-3715/2020.4240.

The adopted research methodology

Abstract: The universal nature of grounded theory methodology enables its wide application across various research domains. To ensure methodological consistency in conducting and reporting research by authors from diverse academic disciplines, a unified research approach was developed. This chapter is dedicated to describing this purpose. It presents a schematic representation of the research process and discusses its individual stages. Furthermore, two key research methods forming the basis of the research procedure are outlined: bibliometric analysis and qualitative document analysis. The chapter concludes with a discussion of the potential challenges and limitations associated with studies conducted using the proposed methodology.

Keywords: qualitative research approach, quantitative research approach, bibliometric analysis, qualitative document analysis

Rozdział 3. Metoda teorii ugruntowanej w studiach nad rozwojem obszarów wiejskich

Katarzyna Bokun, Martyna Wilczewska

Streszczenie: Z uwagi na istotną funkcję obszarów wiejskich, a także złożoność problematyki związanej z ich funkcjonowaniem, studia nad ich rozwojem stanowią istotny, rozwijający się obszar badań. Wśród wykorzystywanych w tej dziedzinie metod badawczych uznanie zyskuje metoda teorii ugruntowanej, oparta na analizie istotnych dla tematu danych, mająca na celu rozwój teoretycznych wyjaśnień badanych zjawisk. W niniejszym rozdziale zaprezentowano dotychczasowe osiągnięcia w wykorzystaniu metody teorii ugruntowanej w studiach nad rozwojem obszarów wiejskich. Stosując metodę analizy bibliometrycznej zaprezentowano charakterystykę i syntezę istniejących badań, w tym informacje o trendach publikacyjnych, najważniejszych publikacjach i podejmowanych obszarach tematycznych. Następnie, wykorzystując metodę jakościowej analizy dokumentów, dokonano przeglądu publikacji z wybranego obszaru tematycznego, tj. transformacji cyfrowej. Rozdział kończą podsumowanie uzyskanych rezultatów i przedstawienie wniosków wynikających z przeprowadzonej analizy.

Słowa kluczowe: metoda teorii ugruntowanej, transformacja cyfrowa, obszary wiejskie

3.1. Wprowadzenie do tematyki badawczej

Środowisko wiejskie jest złożonym i dynamicznym systemem składającym się z wielu wzajemnie powiązanych elementów¹. Postrzeganie „wiejskości”, jak również koncepcja i praktyka planowania obszarów wiejskich, są istotnie zróżnicowane w skali globalnej, co wynika z odmiennego kontekstu historycznego, administracyjnego,

¹ K. Bokun, J. Nazarko, *Smart Villages Concept – A Bibliometric Analysis and State-of-the-Art Literature Review*, „Progress in Planning” 2023, 175, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765; J. Nazarko, K. Bokun, *Smart Villages. Koncepcja i próby wdrożenia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2024, DOI: 10.24427/978-83-68077-29-2; F.-C. Mihai, C. Iatu, *Sustainable Rural Development Under Agenda 2030* [w:] M.J. Bastante-Ceca (ed.), *Sustainability Assessment at the 21st Century*, IntechOpen Limited, London 2020, s. 1, DOI: 10.5772/intechopen.90161.

politycznego, społeczno-gospodarczego i kulturowego pomiędzy obszarami wiejskimi położonymi w różnych częściach świata². Zwykle przyjmuje się, że obszar wiejski stanowi wszystko to, co położone jest poza granicami miasta. Jest to jednak definicja mocno uproszczona, nieuwzględniająca różnorodności przestrzennej obszarów wiejskich oraz złożoności i wielowymiarowości procesów na nich zachodzących³. Termin ten obejmuje bowiem dużą i zróżnicowaną grupę terytoriów: od terenów peryferyjnych charakteryzujących się niską gęstością zaludnienia, ujemnym wskaźnikiem migracji, rozproszoną zabudową, ekstensywnym użytkowaniem ziemi oraz przewagą ludności zatrudnionej w rolnictwie, po obszary podmiejskie stanowiące strefę przejściową między miastem a wsią i posiadające cechy zarówno obszarów wiejskich, jak i miejskich⁴.

Obszary wiejskie pełnią wiele istotnych funkcji społeczno-gospodarczych, przyrodniczych i kulturowych. Rolnictwo, będące często dominującym sektorem gospodarki wiejskiej, odgrywa kluczową rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa żywnościowego. Praktyki rolnicze mają bezpośredni wpływ na stan środowiska naturalnego (jakość powietrza, gleb czy wód). Ponadto, zrównoważony system gospodarowania rolniczego może przyczyniać się do zachowania bioróżnorodności oraz równowagi ekologicznej. Tradycyjne techniki rolnicze, rękodzieło, rzemiosło, tradycje i obrzędy stanowią istotny element dziedzictwa kulturowego. Wszystkie te funkcje pełnione są w zróżnicowanych proporcjach czasowo-przestrzennych. Występują między nimi złożone zależności o charakterze synergicznym, które mogą zarówno wspierać, jak i ograniczać rozwój obszarów wiejskich⁵. Realizacja tych funkcji wpływa na zaspokojenie potrzeb ludności zamieszkującej dany obszar i warunkuje jego rozwój społeczno-gospodarczy⁶.

Badania nad funkcjonowaniem obszarów wiejskich prowadzone są w ramach wielu dziedzin naukowych i obejmują szerokie spektrum tematów⁷. Mają one na celu zrozumienie złożonych zjawisk i problemów występujących na obszarach wiejskich. Ze względu na swoją interdyscyplinarność wykorzystują wiele metod badawczych mających swoje źródła w różnych dyscyplinach naukowych. Stosunkowo nowym podejściem w badaniach nad rozwojem terenów wiejskich jest metoda teorii

² M. Gkartzios, N. Gallent, M. Scott, *A Capitals Framework for Rural Areas: 'Place-Planning' the Global Countryside*, „Habitat International” 2022, 127, 102625, s. 2, DOI: 10.1016/j.habitatint.2022.102625.

³ M. Stanny, *Wieś, obszar wiejski, ludność wiejska – o problemach z ich definiowaniem. Wielowymiarowe spojrzenie*, „Wieś i Rolnictwo” 2014, 1(162), s. 123–124.

⁴ J. Bański, *Problematyka definicji i zasięgu przestrzennego obszarów wiejskich i stref podmiejskich*, „Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum” 2012, 11(3), s. 10–11.

⁵ E. Niedzielski, *Funkcje obszarów wiejskich i ich rozwój*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1015, 2(343), s. 85–87, DOI: 10.5604/00441600.1152187.

⁶ J. Salamon, *Klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*, „Inżynieria Rolnicza” 2007, 11(8), s. 233.

⁷ M. Krzysztofik, *Legal Issue of the Definition of the Rural Area*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, 26(1), s. 301, DOI: 10.17951/sil.2017.26.1.299.

ugruntowanej. Polega ona na budowaniu założeń teoretycznych na podstawie danych zbieranych w trakcie badań, umożliwiając tym samym modyfikowanie ich kierunku w zależności od nowych danych i wniosków pojawiających się w czasie ich realizacji⁸. Opiera się na wykorzystaniu danych jakościowych otrzymanych dzięki zastosowaniu metod takich, jak analiza literatury, analiza dokumentów, obserwacje czy wywiady, a także danych ilościowych, na przykład pochodzących z analiz bibliometrycznych lub statystycznych, co pozwala na uzyskanie szczegółowego obrazu przedmiotu badania⁹. Wszystkie te elementy są istotne przede wszystkim w kontekście badania różnych aspektów funkcjonowania środowisk wiejskich. Badania oparte na metodzie teorii ugruntowanej pozwalają na uwzględnienie ich dynamiki i złożoności oraz głębokie zrozumienie specyficznych kontekstów lokalnych, w tym unikalnych cech i uwarunkowań wpływających na ich funkcjonowanie. Otrzymane wyniki mogą stanowić cenne źródło informacji w procesach planowania rozwoju i tworzenia strategii obszarów wiejskich oraz realizacji projektów społecznych, umożliwiając skuteczniejsze dopasowanie podejmowanych działań do rzeczywistych potrzeb mieszkańców wsi.

W niniejszym rozdziale, składającym się z trzech części, podjęto próbę analizy wykorzystania metody teorii ugruntowanej w studiach nad obszarami wiejskimi. W części pierwszej dokonano analizy bibliometrycznej publikacji naukowych, których autorzy wykorzystali GTM do badania różnych aspektów funkcjonowania obszarów wiejskich. W części drugiej przedstawiono wyniki jakościowej analizy dokumentów, która pozwoliła na identyfikację głównych obszarów badawczych. Na koniec, w etapie trzecim, publikacje z jednego ze zidentyfikowanych obszarów badawczych, jakim była transformacja cyfrowa, zostały poddane analizie jakościowej.

3.2. Analiza bibliometryczna źródeł

Część pierwsza badania obejmowała analizę bibliometryczną publikacji indeksowanych w dwóch bazach naukowych: Web of Science (WoS) oraz Scopus. Bazy te stanowią obszerne i wiarygodne źródła danych, obejmują szeroki zakres tematyczny i umożliwiają analizę trendów w danym obszarze badawczym na przestrzeni lat. Cechują się interdyscyplinarnością, dostępnością i aktualnością, przez co uważane są za kluczowe źródła danych do oceny jakości badań naukowych. Celem wyszukiwania było wskazanie publikacji, których autorzy deklarowali wykorzystanie metody teorii ugruntowanej w odniesieniu do badań nad obszarami wiejskimi. W związku

⁸ M.M. Cullen, N.M. Brennan, *Grounded Theory: Description, Divergences and Application*, „Accounting, Finance & Governance Review” 2011, 27, s. 2–3, DOI: 10.52399/001c.22173.

⁹ A. Strauss, J. Corbin, *Grounded Theory Methodology: An Overview* [w:] N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (eds), *Handbook of Qualitative Research*, 2nd ed., s. 273–274, Sage Publications, Thousand Oaks 2000.

z tym bazy zostały przeszukane pod kątem występowania terminów: *rural*¹⁰, *village** i *countryside** w tytułach publikacji oraz wyrażenia *grounded theor** w tytułach lub abstraktach publikacji. W analizie uwzględniono wyłącznie publikacje w języku angielskim. W kolejnym etapie wyszukiwanie ograniczono do pięciu typów publikacji: artykułów, artykułów przeglądowych, materiałów konferencyjnych, książek oraz rozdziałów książek. Wyniki kolejnych etapów wyszukiwania przedstawiono w tabeli 3.1.

TABELA 3.1. Etapy przeszukiwania baz Web of Science oraz Scopus

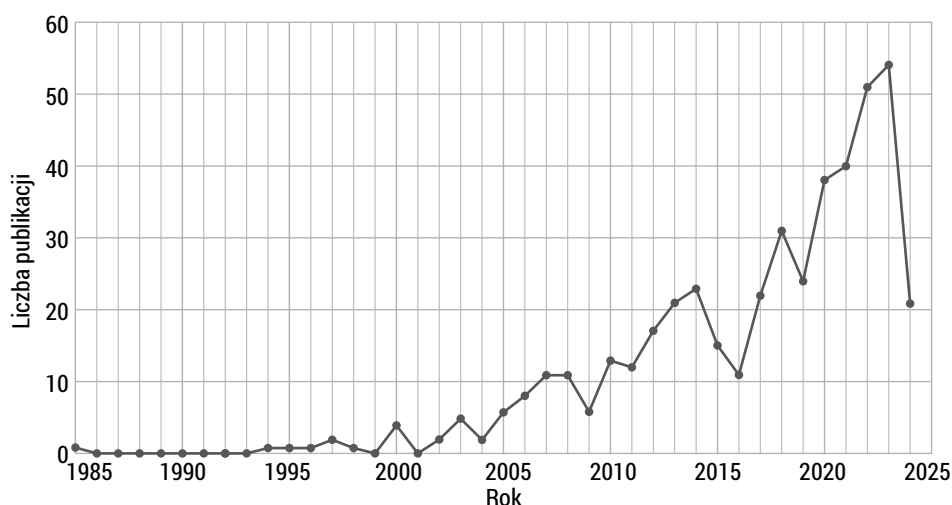
Nazwa etapu	Web of Science	Scopus
Skonstruowanie zapytania do baz	TI=(rural* OR village* OR countryside*) AND (TI="grounded theor*" OR AB="grounded theor*")	TITLE(rural* OR village* OR countryside*) AND (TITLE("grounded theor*") OR ABS("grounded theor*"))
Przeszukiwanie baz pod kątem występowania słów kluczowych	395	476
Ograniczenie wyszukiwania do publikacji w języku angielskim	383	447
Ograniczenie wyszukiwania do wybranych typów źródeł (<i>article, conference paper, book, book chapter, early access, review article</i>)	376	445
Połączenie plików	821	
Automatyczne usunięcie duplikatów	565	
Ręczna selekcja	467	
Przegląd tytułów i abstraktów	455	

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

W rezultacie przeprowadzonego wyszukiwania uzyskano 395 wyników w przypadku bazy Web of Science oraz 476 wyników w przypadku bazy Scopus. Po zastosowaniu wybranych kryteriów włączania publikacji uzyskano odpowiednio 376 i 445 rekordów. Następnie zbiory rekordów zostały pobrane i połączone w jeden zbiorczy plik zawierający 821 publikacji. Po automatycznym usunięciu rekordów powtarzających się uzyskano 565 wyników. Powstały zbiór został dodatkowo ręcznie przeanalizowany pod kątem występowania rekordów powtarzających się oraz niezgodnych z celem badania. Końcowy zbiór zawierał 455 rekordów.

¹⁰ Asterysk „*” oznacza znak maskujący zastępujący dowolny ciąg znaków.

Pierwsza część badania obejmowała analizę zmian w liczbie publikacji na przestrzeni lat. Jej wyniki przedstawiono na rysunku 3.1. Z analizowanego zbioru danych wynika, że pierwszy artykuł, w którym pojawiła się metoda teorii ugruntowanej w studiach nad obszarami wiejskimi, został opublikowany w 1985 roku w czasopiśmie „Gerontologist”¹¹. GTM wykorzystano do badania procesów rozwoju usług dla osób starszych w społecznościach wiejskich. Kolejna publikacja ukazała się natomiast dopiero prawie dekadę później (w 1994 roku), a zaprezentowano w niej wyniki badania czynników wpływających na decyzje mieszkańców obszarów wiejskich o podróżowaniu w celu uzyskania opieki medycznej¹². W latach 1985–2006 liczba publikacji była stosunkowo niska i nie przekraczała ośmiu rocznie. Najwięcej publikacji zostało wydanych w latach 2022 i 2023 (odpowiednio 51 i 54). Od 2019 do 2023 roku liczba publikacji wykazywała tendencję wzrostową.

RYSUNEK 3.1. Zmiana liczby publikacji podejmujących zagadnienie wykorzystania metody teorii ugruntowanej w studiach nad obszarami wiejskimi (indeksowanych do 30 maja 2024)

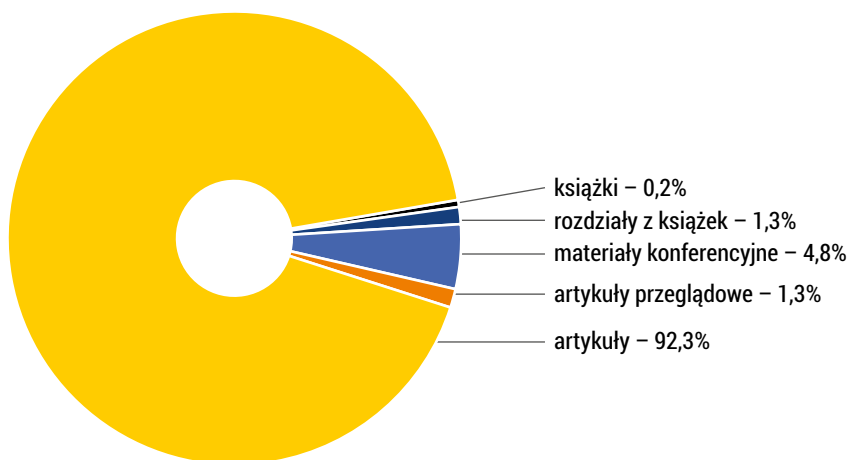
ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Strukturę publikacji ze względu na typ z przedstawiono na rysunku 3.2.

Jak widać na wykresie, największą część publikacji stanowiły artykuły (92,3%). Materiały konferencyjne obejmowały 4,8% całkowitej liczby publikacji, natomiast pozostałe typy (artykuły przeglądowe, książki i rozdziały z książek) stanowiły łącznie jedynie około 2,8%. Dominacja artykułów naukowych może sugerować, że większość badań została przeprowadzona w ramach projektów badawczych.

¹¹ A.S. Brown, *Grassroots Advocacy for the Elderly in Small Rural Communities*, „Gerontologist” 1985, 25(4), s. 417–423, DOI: 10.1093/geront/25.4.417.

¹² S.D. Horner i in., *Traveling for Care: Factors Influencing Health Care Access for Rural Dwellers*, „Public Health Nursing” 1994, 11(3), s. 145–149, DOI: 10.1111/j.1525-1446.1994.tb00393.x.

RYSUNEK. 3.2. Struktura zbioru publikacji ze względu na typ

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Kolejnym krokiem analizy była identyfikacja najbardziej aktywnych w tym obszarze autorów, organizacji, krajów oraz czasopism. Uzyskane wyniki przedstawiono w tabeli 3.2.

TABELA 3.2. Najbardziej aktywni autorzy, organizacje, kraje i czasopisma

Lp.	Nazwa	Liczba publikacji	% ogółu	Średnia liczba cytowań	
				WoS	Scopus
Najbardziej aktywni autorzy					
1.	Ohta	11	2,4	10,1	7,2
2.	Sano	8	1,8	7,4	4,6
3.	Bonner	8	1,8	22,0	15,3
4.	Mills	6	1,3	25,0	18,0
5.	Francis	5	1,1	31,7	20,0
Najbardziej aktywne organizacje					
1.	Monash University, Australia	13	2,9	21,6	18,2
2.	James Cook University, Australia	10	2,2	14,3	11,8
3.	University System of Georgia, Stany Zjednoczone	9	2,0	12,9	10,0
4.	Emory University, Stany Zjednoczone	9	2,0	13,2	12,7
5.	University of Kentucky, Stany Zjednoczone	8	1,8	14,8	14,9
6.	University of Alberta, Kanada	8	1,8	7,8	10,4

Lp.	Nazwa	Liczba publikacji	% ogółu	Średnia liczba cytowań	
				WoS	Scopus
Najbardziej aktywne kraje					
1.	Stany Zjednoczone	145	32,0	17,1	14,1
2.	Australia	57	12,5	18,6	16,6
3.	Chiny	39	8,6	5,3	5,3
4.	Kanada	36	8,0	12,2	12,1
5.	Republika Południowej Afryki	35	7,7	22,6	21,6
6.	Wielka Brytania	35	7,7	23,2	22,3
7.	Japonia	19	4,2	10,1	8,9
8.	Iran	15	3,3	4,1	4,2
Najbardziej aktywne czasopisma					
1.	„Rural and Remote Health”	24	5,3	22,7	18,9
2.	„Sustainability”	9	2,0	5,6	6,4
3.	“International Journal of Environmental Research and Public Health”	8	1,8	11,2	8,0
4.	“Australian Journal of Rural Health”	7	1,6	10,2	10,2
5.	„Social Science & Medicine”	7	1,6	12,8	10,6
6.	„Qualitative Health Research”	6	1,3	40,7	35,2
7.	„PLOS ONE”	6	1,3	3,2	3,7
8.	„BMC Public Health”	5	1,1	17,8	17,8

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Autorem największej liczby publikacji był Ohta (11 publikacji), natomiast spośród nich najczęściej cytowaną stanowił artykuł pt. *Overcoming the Challenge of COVID-19: A Grounded Theory Approach to Rural Nurses' Experiences* opublikowany w 2021 roku w czasopiśmie „Journal of General and Family Medicine” (24 cytowania w bazie WoS oraz 22 cytowania w bazie Scopus). Jego prace koncentrowały się na badaniach z zakresu zdrowia publicznego, medycyny oraz edukacji medycznej. Znaczną aktywność publikacyjną wykazali również Sano i Bonner (po 8 publikacji). Pierwszy autor zajmował się tą samą tematyką co Ohta (8 publikacji współautorskich), zaś prace Bonner dotyczyły kwestii związanych z pielęgniarstwem. Na liście najbardziej aktywnych publikacyjnie organizacji znalazły się dwie amerykańskie uczelnie wyższe (Emory University, University of Kentucky), dwie uczelnie australijskie (Monash University, James Cook University) oraz kanadyjski uniwersytet publiczny University of Alberta. Spośród nich największą aktywnością publikacyjną charakteryzowała się uczelnia Monash University z siedzibą w Melbourne (13 publikacji). Dziewięć publikacji zostało wydanych zaś przez podmioty wchodzące w skład University System of Georgia – systemu publicznych instytucji szkolnictwa wyższego w stanie Georgia w Stanach Zjednoczonych.

Analiza afiliacji autorów wskazuje, że największa ich liczba pochodziła z jednostek zlokalizowanych w Stanach Zjednoczonych (145 publikacji). Publikacje te stanowiły około 32% całkowitej liczby analizowanych tekstów. Znaczna część rekordów były to także publikacje z Australii (57 publikacji), Chin (39 publikacji), Kanady (36 publikacji) oraz Republiki Południowej Afryki i Wielkiej Brytanii (po 35 publikacji). W zestawieniu najbardziej aktywnych państw znalazły się również Japonia (19 publikacji) i Iran (15 publikacji). Wśród najbardziej aktywnych krajów obecne były trzy kraje azjatyckie (Chiny, Japonia i Iran), zaś w Europie państwem z największą liczbą publikacji okazała się Wielka Brytania (35 publikacji).

Najwięcej publikacji, których autorzy wykorzystywali metodę teorii ugruntowanej do analizy różnych aspektów związanych z funkcjonowaniem obszarów wiejskich zostało opublikowanych w czasopiśmie „Rural and Remote Health” (24 publikacje). Jest to międzynarodowe specjalistyczne czasopismo naukowe publikujące artykuły o tematyce związanej z kwestiami zdrowotnymi i opieką zdrowotną na obszarach wiejskich. W zestawieniu znalazło się w sumie sześć czasopism o tematyce zdrowotnej lub medycznej („Rural and Remote Health”, „International Journal of Environmental Research and Public Health”, „Australian Journal of Rural Health”, „Social Science & Medicine”, „Qualitative Health Research” i „BMC Public Health”).

Kolejnym krokiem analizy była identyfikacja najczęściej cytowanych publikacji. W tabeli 3.3 przedstawiono najczęściej cytowane artykuły, których autorzy wykorzystali metodę teorii ugruntowanej w kontekście badań nad różnymi aspektami funkcjonowania obszarów wiejskich.

TABELA 3.3. Najczęściej cytowane artykuły z zakresu wykorzystania GTM w studiach nad obszarami wiejskimi

Lp.	Liczba cytowań		Tytuł	Autor lub autorzy i rok publikacji	Czasopismo
	Web of Science	Scopus			
1.	167	140	<i>Quality-of-Life Concerns of African American Breast Cancer Survivors within Rural North Carolina: Blending the Techniques of Photovoice and Grounded Theory</i>	E.D.S. López i in. (2005)	„Qualitative Health Research”
2.	154	146	<i>High ANC Coverage and Low Skilled Attendance in a Rural Tanzanian District: A Case for Implementing a Birth Plan Intervention</i>	M. Magoma i in. (2010)	„BMC Pregnancy and Childbirth”
3.	N/A	123	<i>Maternal Mortality in The Rural Gambia: A Qualitative Study on Access to Emergency Obstetric Care</i>	M. Cham i in. (2005)	„Reproductive Health”
4.	117	79	<i>Toward an African Definition of Resilience: A Rural South African Community's View of Resilient Basotho Youth</i>	L.C. Theron i in. (2013)	„Journal of Black Psychology”

Lp.	Liczba cytowań		Tytuł	Autor lub autorzy i rok publikacji	Czasopismo
	Web of Science	Scopus			
5.	100	113	<i>Teachers for Rural Schools: A Challenge for South Africa</i>	P. du Plessis i R. Mestry (2019)	„South African Journal of Education”
6.	95	102	<i>Pattern and Consequences of Krathom (Mitragyna Speciosa Korth.) Use Among Male Villagers in Southern Thailand: A Qualitative Study</i>	D. Saingam i in. (2013)	„International Journal of Drug Policy”
7.	84	78	<i>Retention of Allied Health Professionals in Rural New South Wales: A Thematic Analysis of Focus Group Discussions</i>	S. Keane i in. (2012)	„BMC Health Services Research”
8.	83	79	<i>Rural Longitudinal Integrated Clerkships: Lessons From Two Programs on Different Continents</i>	I. Couper i in. (2011)	„Rural and Remote Health”
9.	73	65	<i>Assessing or Predicting Adoption of Telehealth Using the Diffusion of Innovations Theory: A Practical Example from a Rural Program in New Mexico</i>	D. Helitzer i in. (2003)	„Telemedicine Journal and e-Health”

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Największą liczbę cytowań w obu bazach miały artykuły *Quality-of-Life Concerns of African American Breast Cancer Survivors within Rural North Carolina: Blending the Techniques of Photovoice and Grounded Theory?* autorstwa López i in. (WoS: 167, Scopus: 140) oraz *High ANC Coverage and Low Skilled Attendance in a Rural Tanzanian District: A Case for Implementing a Birth Plan Intervention* autorstwa Magomy i in. (WoS: 154, Scopus: 146). Artykuły te zostały opublikowane odpowiednio w czasopiśmie „Qualitative Health Research” i „BMC Pregnancy and Childbirth” w latach 2005 i 2010. Kolejną często cytowaną publikacją była praca Chama i in. pt. *Maternal Mortality in the Rural Gambia. A Qualitative Study on Access to Emergency Obstetric Care* opublikowana w czasopiśmie „Reproductive Health”. Artykuł ten indeksowany jest w bazie Scopus. W zestawieniu znalazły się także trzy artykuły opublikowane w czasopiśmie wydawnictwa naukowego BioMed Central („BMC Pregnancy and Childbirth”, „Reproductive Health” oraz „BMC Health Services Research”). Siedem z dziewięciu publikacji zostało opublikowanych w czasopiśmie o tematyce medycznej.

3.3. Identyfikacja obszarów tematycznych

W kolejnym etapie analizy bibliometrycznej wyekscepowane zostały najczęściej występujące słowa kluczowe. Do ich identyfikacji i wizualizacji wykorzystano

oprogramowanie VOSviewer. Plik w formacie tekstowym zawierający tytuły, abstrakty i słowa kluczowe wskazywane przez autorów publikacji został na początku zaimportowany do programu. Wygenerowaną listę słów kluczowych ograniczono następnie za pomocą pliku Thesaurus. Pozwoliło to na usunięcie słów wykorzystanych do przeszukiwania baz, skrótów, wyrazów o tym samym znaczeniu oraz słów nieistotnych dla celu badania. Ostateczny zbiór słów kluczowych zawierał ich 91. W tabeli 3.4 przedstawiono najczęściej występujące słowa kluczowe z uwzględnieniem częstości ich występowania.

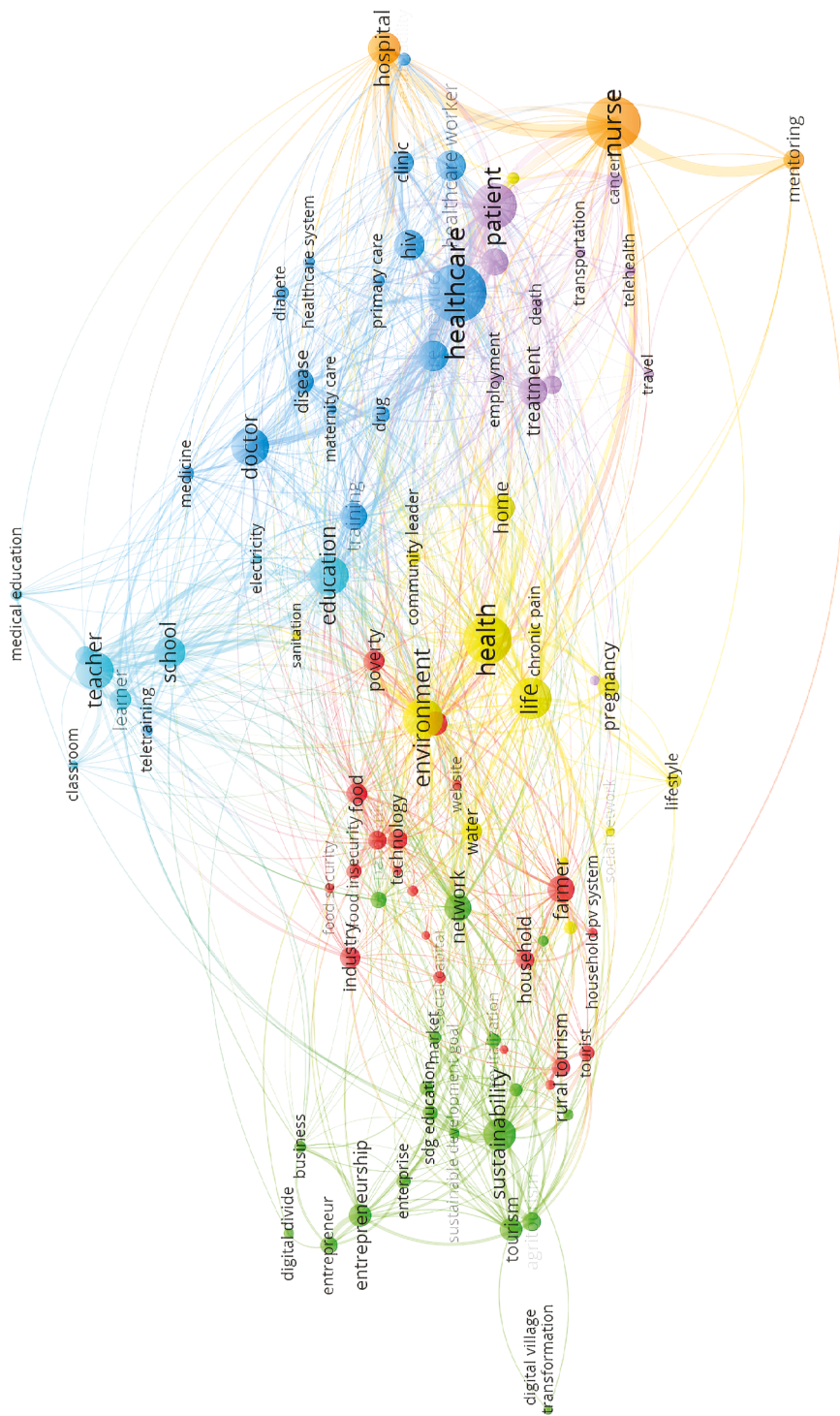
TABELA 3.4. Najczęściej występujące słowa kluczowe

Częstość występowania	Słowa kluczowe
>100	opieka zdrowotna, pielęgniarstwo, zdrowie, pacjent, życie, środowisko
80–100	edukacja, nauczyciel, lekarz
41–80	szpital, zrównoważony rozwój, szkoła, HIV, pracownik służby zdrowia, dostawca opieki zdrowotnej, leczenie, dom, rolnik, sieć, szkolenie, choroba psychiczna, choroba
21–40	umiejętność, klinika, turystyka, uczeń, ciąża, woda, mentoring, przedsiębiorczość, żywność, przemysł, ubóstwo, technologia, turystyka wiejska, nauczanie, agroturystyka, gospodarstwo domowe, zdrowie psychiczne, pandemia
20–11	przedsiębiorca, lek, rak, kompetencje, brak bezpieczeństwa żywnościowego, medycyna, cukrzyca, styl życia, edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju, turysta, lider społeczności, przedsiębiorstwo, innowacja, rewitalizacja, rolnictwo, zatrudnienie, ośrodek zdrowia, rynek, podstawowa opieka zdrowotna, ból przewlekły, zmiana klimatu, śmierć
≤10	biznes, system opieki zdrowotnej, rehabilitacja, kapitał społeczny, teleszkolenie, telezdrowie, edukacja medyczna, opieka okołoporodowa, technologia komunikacyjna, przepaść cyfrowa, gospodarstwo rolne, krajobraz wiejski, cel zrównoważonego rozwoju, transport, podróż, sala lekcyjna, bezpieczeństwo żywnościowe, domowy system fotowoltaiczny, internet, telefon komórkowy, strona internetowa, cyfrowa transformacja wsi, elektryczność, cel turystyki wiejskiej, sieć społeczna, ICT, warunki sanitarne, zrównoważone źródła utrzymania, jakość wody

ŹRÓDŁO: opracowanie własne z wykorzystaniem oprogramowania VOSviewer.

Zgodnie z danymi przedstawionymi w tabeli 3.4 najczęściej występującymi słowami kluczowymi były terminy odnoszące się do opieki zdrowotnej („opieka zdrowotna”, „pielęgniarstwo”, „zdrowie”, „pacjent”). W grupie najczęściej występujących słów kluczowych znalazły się również wyrazy „życie” i „środowisko”. Dużą liczbę wystąpień miały także terminy odnoszące się do kwestii edukacyjnych („edukacja”, „nauczyciel”, „szkoła”).

Na rysunku 3.3 przedstawiono mapę powiązań pomiędzy słowami kluczowymi wygenerowaną z wykorzystaniem programu VOSviewer. Analiza słów kluczowych pozwoliła na zidentyfikowanie dziewięciu klastrów tematycznych odwzorowujących główne obszary badawcze.

RYSUNEK 3.3. Mapa współwystępowania słów kluczowych

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem oprogramowania VOSviewer.

W tabeli 3.5 przedstawiono zestawienie słów kluczowych w ramach każdego z klastrów tematycznych, natomiast tabela 3.6 zawiera przykłady publikacji dla poszczególnych obszarów.

TABELA 3.5. Zestawienie słów kluczowych w ramach zidentyfikowanych klastrów tematycznych

Lp.	Klaster tematyczny	Słowa kluczowe
1.	Zdrowie	opieka zdrowotna, pielęgniarstwo, zdrowie, pacjent, lekarz, szpital, HIV, pracownik służby zdrowia, dostawca opieki zdrowotnej, leczenie, choroba psychiczna, choroba, klinika, ciąża, zdrowie psychiczne, pandemia, lek, rak, medycyna, cukrzyca, ośrodek zdrowia, podstawowa opieka zdrowotna, ból przewlekły, śmierć, system opieki zdrowotnej, rehabilitacja, opieka okołoporodowa
2.	Transformacja cyfrowa	sieć, technologia, innowacja, technologia komunikacyjna, przepaść cyfrowa, internet, telefon komórkowy, strona internetowa, cyfrowa transformacja wsi, ICT, telezdrowie, teletrening
3.	Turystyka wiejska	turystyka, turystyka wiejska, agroturystyka, turysta, podróż, cel turystyki wiejskiej
4.	Gospodarka wiejska	przedsiębiorczość, przemysł, przedsiębiorca, przedsiębiorstwo, zatrudnienie, rynek, biznes, krajobraz wiejski
5.	Rolnictwo	rolnik, żywność, brak bezpieczeństwa żywnościowego, rolnictwo, gospodarstwo rolne, bezpieczeństwo żywnościowe
6.	Zrównoważony rozwój	środowisko, zrównoważony rozwój, edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju, rewitalizacja, zmiana klimatu, cel zrównoważonego rozwoju, zrównoważone źródła utrzymania
7.	Zasoby naturalne	woda, domowy system fotowoltaiczny, elektryczność, jakość wody
8.	Edukacja	edukacja, nauczyciel, szkoła, szkolenie, umiejętność, uczeń, mentoring, nauczanie, kompetencje, lider społeczności, kapitał społeczny, edukacja medyczna, sala lekcyjna, sieć społeczna
9.	Życie	życie, dom, ubóstwo, gospodarstwo domowe, styl życia, transport, warunki sanitarne

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie analizy słów kluczowych.

Jak wynika z tabeli, największym klastrem jest klaster „zdrowie”, który zawiera terminy związane z opieką zdrowotną („opieka zdrowotna”, „zdrowie”, „służba zdrowia”, „szpital”, „opieka okołoporodowa”, „lekarz”, „pacjent”). W klastrze „transformacja cyfrowa” znalazły się terminy odnoszące się do technologii informacyjno-komunikacyjnych („internet”, „sieć”, „telefon komórkowy”, „strona internetowa”) i usług zdalnych („telezdrowie”, „teletrening”). Klaster „turystyka wiejska” obejmuje słowa dotyczące działań turystycznych podejmowanych na obszarach wiejskich („turystyka wiejska”, „podróż”, „agroturystyka”). W klastrze „gospodarka wiejska” znalazły się terminy związane z różnymi aspektami funkcjonowania gospodarek wiejskich,

prowadzenia działalności gospodarczej, wiejskiego rynku pracy oraz aktywności związanych z produkcją, handlem i dystrybucją („przedsiębiorstwo”, „przemysł”, „rynek”, „biznes”). Klaster „rolnictwo” obejmuje terminy dotyczące działalności rolniczej i produkcji żywności („gospodarstwo rolne”, „bezpieczeństwo żywnościowe”, „żywność”). W klastrach „zrównoważony rozwój” i „zasoby naturalne” znalazły się odpowiednio terminy związane z działaniami na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich („rewitalizacja”, „edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju”, „zrównoważone źródła utrzymania”) oraz wykorzystaniem zasobów lokalnych („woda”, „jakość wody”, „elektryczność”, „domowy system fotowoltaiczny”). W klastrze „edukacja” zebrane zostały terminy odnoszące się do sektora edukacyjnego („sala lekcyjna”, „nauczyciel”, „szkoła”) i działań na rzecz rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego („kompetencje”, „umiejętność”, „kapitał społeczny”, „sieć społeczna”). Ostatni klaster („życie”) odnosi się natomiast do szerokiego spektrum zagadnień związanych z codziennym funkcjonowaniem mieszkańców obszarów wiejskich („dom”, „styl życia”, „gospodarstwo domowe”).

TABELA 3.6. Główne obszary badawcze z przykładami dotyczących ich publikacji

Lp.	Obszar badawczy	Przykłady publikacji (autor lub autorzy i rok)
1.	Zdrowie	S. Keane i in., 2012; J. Collins i in., 2017; C. Cosgrave i in., 2018
2.	Transformacja cyfrowa	E. Susanti i in., 2023; A. Monda i in., 2023; M.J. Mashinini, 2023
3.	Turystyka wiejska	M. Hesam i in., 2016; G.P. Nyaupane i S. Poudel, 2012; Z. Xu i B. Sun, 2020
4.	Gospodarka wiejska	A. Abadi i M. Khakzand, 2022; M.C. Munkejord, 2015; M. Egan, 1997
5.	Rolnictwo	R. Villalba i in., 2023; P. Ataei i in., 2023; J.J. Núñez, 2019
6.	Zrównoważony rozwój	N. Black, 2016; M. Hossain i in., 2023; S.S. Mugambiwa, 2020
7.	Zasoby naturalne	S. Xu i in., 2023; C. Mulopo i M.J. Chimbari, 2021; Y. Wang i in., 2024
8.	Edukacja	P. du Plessis, 2014; P. du Plessis i R. Mestry, 2019; D. Panizzon i J. Pegg, 2008
9.	Życie	J.H. Shin i in., 2022; Z. Su i in., 2022; T.P. Hilton i D.L. Trella, 2014

ŹRÓDŁO: opracowane własne.

3.4. Analiza jakościowa źródeł w obszarze „transformacja cyfrowa”

Biorąc pod uwagę obecne przeobrażenia społeczno-gospodarcze obszarów wiejskich oraz debatę nad możliwością wykorzystania technologii cyfrowych dla rozwoju obszarów wiejskich do dalszej analizy wybrano obszar „transformacja cyfrowa”.

W pierwszym etapie zbiór 455 publikacji został przeszukany pod kątem występowania w ich tytułach i abstraktach terminów związanych z rewolucją cyfrową. Wśród nich znalazły się słowa: *smart**, *intelligent**, *digital**, *mobile**, *internet**, *cyber**, *virtual**, *ict**, *innovation** oraz wyrażenie *information and communication*. Następnie tytuły i abstrakty publikacji zostały ponownie przeanalizowane, aby ocenić ich zgodność z celem wyszukiwania. Po przeprowadzonej selekcji zbiór zawierał 32 rekordy, natomiast po weryfikacji dostępności publikacji końcowy zbiór zawierał 29 publikacji, które wyszczególniono w tabeli 3.7.

TABELA 3.7. Lista publikacji z obszaru „transformacja cyfrowa”

Lp.	Tytuł publikacji
1.	P. Radoll, <i>A Case Study of Information and Communication Technology Adoption in Indigenous Households in a Rural Context: A Grounded Theory Perspective</i> [w:] H. Den, C. Standing (eds), <i>Proceedings of the 24th Australasian Conference on Information Systems</i> , RMIT Publishing, Melbourne 2013
2.	E. Susanti, R. Harta, B.A. Diana, S.B.A. Utami, <i>Co-production Model of Digital Village Transformation in Indonesia</i> , „Public Policy and Administration” 2023, 22(4), s. 488–502, DOI: 10.13165/VPA-23-22-4-08
3.	J.J. Ma, J. Cui, Q. Zhang, A. „Motivation” <i>Model of Couple Support for Digital Technology Use Among Rural Older Adults</i> , „Frontiers in Psychology” 2023, 14, DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1095386
4.	Y. Zeng, Y. Zheng, X. Li, H. Ma., <i>An Effective Path for Rural Teachers to Use Digital Education Resources in Chinese Underdeveloped Areas: A Study Based on Grounded Theory</i> [w:] <i>Proceedings of the 2023 5th International Conference on Computer Science and Technologies in Education</i> , Xi'an 2023, DOI: 10.1109/CSTE59648.2023.00055
5.	D. Helitzer, D. Heath, K. Maltrud, E. Sullivan, D. Alverson, <i>Assessing or Predicting Adoption of Telehealth Using the Diffusion of Innovations Theory: A Practical Example from a Rural Program in New Mexico</i> , „Telemedicine Journal and e-Health” 2004, 9(2), s. 179–187, DOI: 10.1089/153056203766437516
6.	R.J. Chedid, A. Dew, C. Veitch, <i>Barriers to the Use of Information and Communication Technology by Occupational Therapists Working in a Rural Area of New South Wales, Australia</i> , „Australian Occupational Therapy Journal” 2013, 60(3), s. 197–205, DOI: 10.1111/1440-1630.12016
7.	M. Kasusse, <i>Bridging the Digital Divide in Sub-Saharan Africa: The Rural Challenge in Uganda</i> , „The International Information & Library Review” 2005, 37(3), s. 147–158, DOI: 10.1016/j.iilr.2005.07.001
8.	D. Potnis, M. Halladay, <i>Building Health Information Networks Using Facebook: A Pilot Study with New Mothers in Rural Appalachia</i> [w:] <i>Proceedings of the 2018 ACM SIGMIS Conference, Association for Computing Machinery</i> , New York 2018, DOI: 10.1145/3209626.3209730
9.	A. Bhat, B.R. Goud, J.R. Pradeep, G. Jayaram, R. Radhakrishnan, K. Srinivasan, <i>Can Mobile Health Improve Depression Treatment Access and Adherence Among Rural Indian Women? A Qualitative Study</i> , „Culture Medicine and Psychiatry” 2020, 44(4), s. 461–478, DOI: 10.1007/s11013-019-09664-3

Lp.	Tytuł publikacji
10.	M.J. Mashinini, <i>Challenges of ICT Policy for Rural Communities: A Case Study From South Africa</i> [w:] C. Avgerou, M.L. Smith, P. van der Besselaar (eds), <i>Social Dimensions of Information and Communication Technology Policy. Proceedings of The Eighth International Conference on Human Choice and Computer</i> , Pretoria 2008, s. 125–137, DOI: 10.1007/978-0-387-84822-8_9
11.	Y. Jiao, M.Z. Meng, Y. Zhang, <i>Constructing a Virtual Destination: Li Ziqi's Chinese Rural Idyll on Youtube</i> , „Journal of Teaching in Travel & Tourism” 2022, 22(3), s. 279–294, DOI: 10.1080/15313220.2022.2096178
12.	P.G. Wasan, N. Jain, <i>Customizing Content for Rural Mobile Phones: A Study to Understand the User Needs of Rural India</i> , „Social Network Analysis and Mining” 2017, 7(12), DOI: 10.1007/s13278-017-0432-7
13.	Q. Wang, X. Zheng, S. Zhang, <i>Digital Compensation: Smartphone Use in the Emotion Socialisation of Left-Behind Children in Rural China</i> , „New Media & Society” 2023, DOI: 10.1177/14614448231213954
14.	X. Song, S. Song, S. Chen, Y.C. Zhao, Q. Zhu, <i>Factors Influencing Proxy Internet Health Information Seeking Among the Elderly in Rural China: A Grounded Theory Study</i> [w:] J. Zhou, G. Salvendy (eds), <i>Human Aspects of IT for the Aged Population. Design for the Elderly and Technology Acceptance. HCII 2019. Lecture Notes in Computer Science</i> , Springer, Cham 2019, DOI: 10.1007/978-3-030-22012-9_24
15.	R. Pranskūnienė, <i>Grounded Theory Methodology in the Context of Social Innovations for Rural Development Research</i> [w:] <i>Rural Development 2017: Bioeconomy Challenges. Proceedings of the 8th International Scientific Conference</i> 2017, s. 1273–1279, DOI: 10.15544/RD.2017.251
16.	D. Potnis, I. Chengalur-Smith, G. Mishra, <i>Information Networks for Bridging Information Divide in Isolated Communities of Farmers in Rural India</i> , „Proceedings of the Association for Information Science and Technology”, 2017, 54(1), s. 781–783, DOI: 10.1002/pra2.2017.14505401155
17.	S. Priyadharma, <i>Internet and Social Change in Rural Indonesia: From Development Communication to Communication Development in Decentralized Indonesia</i> , Springer VS, Wiesbaden 2021
18.	T. Pandit, R.A. Ray, S. Sabesan, <i>Managing Emergencies in Rural North Queensland: The Feasibility of Teletraining</i> , „International Journal of Telemedicine and Applications” 2018, 8421346, DOI: 10.1155/2018/8421346
19.	C. Fenner, C.B. Noteboom, O. El-Gayar, <i>Native American Rural Community Digital Divide: Student Insights</i> [w:] P.A. Pavlou, V. Midha, A. Animesh, T.A. Carte, A.R. Graeml, A. Mitchell (eds), <i>29th Americas Conference on Information Systems, AMCIS 2023</i> , Association for Information Systems, Panama City 2023
20.	L. Lin, X. Zhou, S.H. Zhang, J.W. Fan, <i>On the Willingness of Fujian Farmers to Sell Agricultural Products By Means of New Media from the Perspective of Rural Revitalization: Analysis Model Design Based on Programmed Grounded Theory</i> , „Scientific Programming” 2022, 3644525, DOI: 10.1155/2022/3644525
21.	B. Sundstrom, A.L. DeMaria, M. Ferrara, E. Smith, S. McInnis, „People Are Struggling in This Area”: <i>A Qualitative Study of Women's Perspectives of Telehealth in Rural South Carolina</i> , „Women & Health”, 60(3), s. 352–365, DOI: 10.1080/03630242.2019.1643814

Lp.	Tytuł publikacji
22.	H. Chen, M. Wang, Z. Zhang, <i>Research on Rural Landscape Preference Based on TikTok Short Video Content and User Comments</i> , „International Journal of Environmental Research and Public Health” 2022, 19, 10115, DOI: 10.3390/ijerph191610115
23.	A. Monda, R. Feola, R. Parente, M. Vesce, A. Botti, <i>Rural Development and Digital Technologies: A Collaborative Framework for Policy-Making</i> , „Transforming Government: People, Process and Policy” 2023, 17(3), s. 328–343, DOI: 10.1108/TG-12-2022-0162
24.	A.N. Zimu-Biyela, <i>Taking Stock of Oral History Archives in a Village in Kwazulu-Natal Province, South Africa: Are Preservation and Publishing Feasible?</i> , „HTS Theological Studies” 2022, 78(3), s. 1–8, DOI: 10.4102/hts.v78i3.7438
25.	D. Pitaloka, <i>The Use of Mobile Phones in Rural Javanese Villages: Knowledge Production and Information Exchange Among Poor Women with Diabetes</i> [w:] E. Baulch, J. Watkins, A. Tariq (eds), <i>mHealth Innovation in Asia: Grassroots Challenges and Practical Interventions</i> , Springer, Dordrecht 2018
26.	A.E.D. Andrade, C. Urquhart, <i>The Value of Extended Networks: Social Capital in an ICT Intervention in Rural Peru</i> , „Information Technology for Development” 2009, 15(2), s. 108–132, DOI: 10.1002/itdj.20116
27.	J. Qian, M. Wang, L.H. Zhou, C.L. Zeng, <i>User Adoption Behavior of Rural Public Digital Culture Services from a Personal Information World Perspective: A Mixed Research in China</i> , „Library & Information Science Research” 2024, 6(1), 101282, DOI: 10.1016/j.lisr.2024.101282
28.	S. Casey, G. Crimmins, L. Rodriguez Castro, P. Holliday, „We Would Be Dead in the Water Without Our Social Media!": <i>Women Using Entrepreneurial Bricolage to Mitigate Drought Impacts in Rural Australia</i> , „Community Development” 2021, 53(2), s. 196–213, DOI: 10.1080/15575330.2021.1972017
29.	T. Denison, K. Williamson, <i>Website Management Issues for Community-Based, Non-Profit Organizations in Rural and Regional Areas: A Comparative Australian/Italian Study</i> , „Information, Communication & Society” 2012, 16(7), s. 1072–1092, DOI: 10.1080/1369118X.2012.687005

ŹRÓDŁO: opracowane własne.

W kolejnym etapie analizy zidentyfikowane publikacje zostały pobrane i zakodowane. W analizowanym zbiorze znalazło się 20 artykułów naukowych, 7 materiałów konferencyjnych, 1 książka oraz 1 rozdział z książki. Najczęściej cytowaną publikacją był artykuł autorstwa Helitzer i in. pt. *Assessing or Predicting Adoption of Telehealth Using the Diffusion of Innovations Theory: A Practical Example from a Rural Program in New Mexico* opublikowany w 2003 roku w czasopiśmie „Telemedicine Journal and E-Health” (WoS: 73 cytowania, Scopus: 65 cytowań). Ponad połowa publikacji została wydana w latach 2020–2024. Jedna z publikacji ma charakter przeglądowy – jej celem było przedstawienie rozwoju metodyki teorii ugruntowanej oraz analiza możliwości jej zastosowania w badaniach nad obszarami wiejskimi¹³.

Publikacje przeszukiwano pod kątem dziewięciu aspektów: (1) przedmiotu badania, (2) celu badania, (3) zasięgu badania, (4) jego uczestników, (5) zastosowanej metodyki, (6) przyjętego sposobu analizy danych, (7) uzyskanego wyniku, (8) jego umiejscowienia

¹³ R. Pranskūnienė, op. cit.

względem powiązanych teorii oraz (9) ograniczeń badania zidentyfikowanych przez jego autorów. Przyjęte cele analizy opisują zarówno przygotowanie procesu badawczego, jego przebieg, jak i rezultat, co pozwoliło na dokonanie kompleksowej syntezy analizowanego zbioru publikacji. W efekcie dokonano podsumowania dotychczasowych przykładów publikacji wykorzystujących metodę teorii ugruntowanej w badaniach dotyczących transformacji cyfrowej obszarów wiejskich, ze wskazaniem najważniejszych cech charakteryzujących i wyróżniających te badania. W dalszej części rozdziału zostanie przedstawiona synteza rezultatów uzyskanych dla poszczególnych aspektów analizy.

Przedmiot badania

Analizowane badania stanowiły zróżnicowany zbiór: od szeroko zakrojonych badań dotyczących współpracy w procesie transformacji cyfrowej obszarów wiejskich¹⁴ czy też wpływu tej transformacji na relacje społeczne¹⁵, aż do stosunkowo wąsko ujętych badań nad motywacją do szukania wsparcia technicznego w korzystaniu z technologii ICT u małżonka¹⁶ czy też możliwościami publikowania archiwów historii mówionej w erze cyfrowej¹⁷. Cechę wspólną analizowanych badań stanowiło podjęcie tematyki wykorzystania technologii cyfrowych na obszarach wiejskich. Badano przypadki stosowania technologii cyfrowych w użytku instytucjonalnym, na przykład w edukacji¹⁸ czy turystyce¹⁹. W analizowanym zbiorze najwięcej badań poświęcono kontekstowi cyfryzacji usług medycznych na obszarach wiejskich, odpowiadającemu zakresowi klastra „zdrowie” wymienionego w tabeli 3.6. Podejmowano m.in. tematykę zapewnienia usług telemedycyny²⁰, zarządzania nagłymi przypadkami medycznymi²¹ czy też budowania sieci informacji zdrowotnej²². Oprócz przypadków stosowania technologii cyfrowych przez organizacje analizowano również ich użytki indywidualny: w komunikacji²³, dostępie do informacji²⁴, a także rozwoju lokalnej przedsiębiorczości²⁵.

¹⁴ E. Susanti i in., op. cit.

¹⁵ A.E.D. Andrade, C. Urquhart, op. cit.

¹⁶ J.J. Ma, J. Cui, Q. Zhang, op. cit.

¹⁷ A.N. Zimu-Biyela, op. cit.

¹⁸ Y. Zeng, Y. Zheng, X. Li, H. Ma., op. cit.

¹⁹ A. Monda i in., op. cit.

²⁰ D. Helitzer i in., op. cit.

²¹ T. Pandit, R.A. Ray, S. Sabesan, op. cit.

²² D. Potnis, M. Halladay, op. cit.

²³ M.J. Mashinini, op. cit.

²⁴ D. Potnis, I. Chengalur-Smith, G. Mishra, op. cit.

²⁵ S. Casey i in., op. cit.

Cel badania

Zgodnie z założeniami metody teorii ugruntowanej badania w ramach analizowanego zbioru były ukierunkowane na dostarczenie ugruntowanego teoretycznie opisu i wyjaśnienia wybranego obiektu badań powiązanego z transformacją cyfrową obszarów wiejskich. Cele analizowanych badań stanowiły więc m.in. identyfikacja składowych procesu transformacji²⁶, zbadanie strategii realizacji tego procesu²⁷, motywacji użytkowników²⁸ i ich potrzeb²⁹ związanych z wykorzystaniem technologii cyfrowych, jak również określenie potencjalnego lub realnego wpływu tych technologii na życie mieszkańców obszarów wiejskich³⁰. Badaniom podlegały zarówno czynniki wspierające transformację cyfrową różnych aspektów życia na obszarach wiejskich³¹, jak i bariery i niedostatki związane z wdrażaniem rozwiązań cyfrowych. Te drugie były analizowane na różnych poziomach szczegółowości: na poziomie społeczności (np. społeczność z ograniczonym dostępem do informacji w odizolowanym regionie kraju³²), gospodarstw domowych (np. rodzin rdzennych mieszkańców Australii³³) lub indywidualnych użytkowników (np. migrantów zarobkowych w Indiach³⁴).

Zasięg badania

Omawiane badania swoim zasięgiem obejmowały wiejskie społeczności lokalne wyodrębnione ze względu na położenie geograficzne: jednostki samorządu terytorialnego na poziomie prowincji czy stanów³⁵, hrabstwa i gminy wiejskie³⁶ czy też wybrane miejscowości³⁷ zlokalizowane na całym świecie, m.in. w Australii, Azji i Ameryce Północnej. Miejsca te były wybierane ze względu na wyróżniające je cechy, takie jak peryferyjne położenie³⁸, wysoki odsetek starszych mieszkańców³⁹ czy też wysoki poziom wykluczenia cyfrowego⁴⁰. Oprócz kryterium położenia geograficznego

²⁶ E. Susanti i in. 'Co-production Model...'; D. Potnis, I. Chengalur-Smith, G. Mishra, op. cit.

²⁷ M. Kasusse, op. cit.

²⁸ J.J. Ma, J. Cui, Q. Zhang, op. cit.; X. Song i in., op. cit.

²⁹ T. Pandit, R.A. Ray, S. Sabesan, op. cit.; B. Sundstrom i in., op. cit.

³⁰ A.E.D. Andrade, C. Urquhart, op. cit.; R.J. Chedid, A. Dew, C. Veitch, op. cit.

³¹ D. Potnis, M. Halladay, op. cit.

³² D. Potnis, I. Chengalur-Smith, G. Mishra, op. cit.

³³ P. Radoll, op. cit.

³⁴ P.G. Wasan, N. Jain, op. cit.

³⁵ P. Radoll, op. cit.; D. Helitzer i in., op. cit.

³⁶ B. Sundstrom i in., op. cit.; M.J. Mashinini, op. cit.

³⁷ E. Susanti i in., op. cit.; A.E.D. Andrade, C. Urquhart, op. cit.

³⁸ D. Potnis, I. Chengalur-Smith, G. Mishra, op. cit.

³⁹ J.J. Ma, J. Cui, Q. Zhang, op. cit.

⁴⁰ M.J. Mashinini, op. cit.

w analizowanych badaniach stosowano również kryterium w postaci cechy wspólnej badanej grupy, na przykład płci⁴¹, wieku⁴² lub zakresu aktywności w mediach społecznościowych⁴³.

Uczestnicy badania

Uczestnikami analizowanych badań najczęściej byli mieszkańcy obszarów wiejskich należący do wyselekcjonowanych grup, takich jak członkowie społeczności defaworyzowanej⁴⁴, niepiśmienni i częściowo niepiśmienni migranci zarobkowi⁴⁵ czy też osoby prowadzące działalność rolniczą⁴⁶. Oprócz mieszkańców uczestnikami badań były też inne osoby związane ze społecznościami wiejskimi: dostawcy usług medycznych⁴⁷, przedstawiciele biznesu⁴⁸ czy też organizacje non profit⁴⁹, a także urzędnicy państwowi i lokalni⁵⁰. Zasięg badania ukierunkowany na dogłębne zbadanie cech wybranej, stosunkowo niewielkiej grupy, a także celowy dobór reprezentatywnych jej członków, często zapewniały ciekawe, unikatowe tło badań, trafnie odzwierciedlające założenia stosowania metody teorii ugruntowanej. Potwierdzały też próbę wypełnienia ważnej luki badawczej, uzupełniającej stan wiedzy o rezultaty dotyczące niedostatecznie reprezentowanych społeczności w badaniach naukowych.

Metodyka badawcza

Zgodnie z założeniami przyjętymi podczas selekcji publikacji do niniejszego rozdziału w każdym z artykułów zastosowano metodykę opartą na metodzie teorii ugruntowanej. Wśród motywacji do wykorzystania tej metody autorzy badań wymienili m.in. możliwość zastosowania jej do dotychczas nieprzebadanych kontekstów badawczych⁵¹ stanowiących nowość również dla badacza⁵², a także wierne odwzorowanie badanej rzeczywistości poprzez bezpośrednią interakcję z badanym obiektem⁵³. Z metodycznego

⁴¹ S. Casey i in., op. cit.; A. Bhat i in., op. cit.

⁴² J.J. Ma, J. Cui, Q. Zhang, op. cit.; Q. Wang, X. Zheng, S. Zhang, op. cit.

⁴³ H. Chen, M. Wang, Z. Zhang, op. cit.; Y. Jiao, M.Z. Meng, Y. Zhang, op. cit.

⁴⁴ P. Radoll, op. cit.

⁴⁵ P.G. Wasan, N. Jain, op. cit.

⁴⁶ L. Lin i in., op. cit.

⁴⁷ R.J. Chedid, A. Dew, C. Veitch, op. cit.

⁴⁸ M. Kasusse, op. cit.

⁴⁹ T. Denison, K. Williamson, op. cit.

⁵⁰ S. Priyadharma, op. cit.

⁵¹ X. Song i in., op. cit.

⁵² P. Radoll, op. cit.

⁵³ M.J. Mashinini, op. cit.

punktu widzenia wśród czynników stanowiących o wyborze metody teorii ugruntowanej znalazły się specyfika procesu badawczego⁵⁴, możliwość zestawienia wiedzy literaturowej z kontekstem empirycznym⁵⁵ oraz kompatybilność metody z paradygmatem indukcyjnym⁵⁶. Motywacje te są spójne z założeniami metody przedstawionymi w literaturze (zob. rozdział 1), a jednocześnie kompleksowo odzwierciedlają cechy badanego zbioru badań dotyczących transformacji cyfrowej obszarów wiejskich. W niektórych przypadkach zawarto jednoznaczną deklarację zastosowania konkretnego podejścia (Straussa i Corbin⁵⁷, Glasera⁵⁸, Charmaz⁵⁹ lub Gioi⁶⁰) w ramach metody teorii ugruntowanej, jednak częstsze były brak takiej deklaracji⁶¹ lub też zastosowanie metodyki będącej autorską modyfikacją oryginalnych podejść⁶².

Przyjęty sposób analizy danych

Analizowane dane pochodziły z różnorodnych źródeł, wśród których prym wiodły wywiady indywidualne⁶³ i grupowe⁶⁴ oraz – w mniejszym stopniu – obserwacje⁶⁵, dokumenty⁶⁶ czy też komentarze w mediach społecznościowych⁶⁷. Sposób pozyskania danych uwarunkowany był często przez inne założenia badania, takie jak jego zakres i uczestnicy, i wymagał podjęcia nadzwyczajnych działań w celu zdobycia zaufania i szczerości respondentów będących na przykład członkami odizolowanych społeczności⁶⁸ lub osobami czującymi zawstydzenie podczas rozmowy z ankieterem z uwagi na okoliczności⁶⁹ lub temat rozmowy⁷⁰. Zebrane dane były następnie analizowane zgodnie z zasadami metody teorii ugruntowanej, natomiast opis dokonanej analizy – z uwagi na specyfikę metody – stanowił często integralną część raportu

⁵⁴ A.E.D. Andrade, C. Urquhart, op. cit.

⁵⁵ A. Monda i in., op. cit.

⁵⁶ M. Kasusse, op. cit.

⁵⁷ Q. Wang, X. Zheng, S. Zhang, op. cit.

⁵⁸ P. Radoll, op. cit.

⁵⁹ J.J. Ma, J. Cui, Q. Zhang, op. cit.

⁶⁰ A. Monda i in., op. cit.

⁶¹ D. Potnis, M. Halladay, op. cit.; T. Pandit, R.A. Ray, S. Sabesan, op. cit.; A.N. Zimu-Biyela, op. cit.

⁶² R.J. Chedid, A. Dew, C. Veitch, op. cit.; A. Bhat i in., op. cit.

⁶³ S. Casey i in., op. cit.

⁶⁴ A. Bhat i in., op. cit.

⁶⁵ D. Pitaloka, op. cit.

⁶⁶ T. Denison, K. Williamson, op. cit.

⁶⁷ Y. Jiao, M.Z. Meng, Y. Zhang, op. cit.

⁶⁸ P. Radoll, op. cit.

⁶⁹ M. Kasusse, op. cit.

⁷⁰ P.G. Wasan, N. Jain, op. cit.

z badania. Autorzy opisywali proces ciągłego porównywania fragmentów danych⁷¹, wyróżniania konceptów i kategorii na różnych poziomach analizy⁷², pisania notatek analitycznych⁷³, a także formułowania hipotez wyjaśniających badane zjawisko⁷⁴. W niektórych przypadkach proces analizy danych był wsparty wykorzystaniem oprogramowania do analizy danych jakościowych, na przykład Atlas.ti⁷⁵ lub NVivo⁷⁶, albo innych narzędzi wspierających proces badawczy: analizy danych kwestionariuszowych⁷⁷, wizualizacji sieci⁷⁸ czy też automatyzacji przeglądania stron internetowych⁷⁹.

Rezultat badań

Rezultatami badań przeprowadzonych zgodnie z założeniami metody teorii ugruntowanej mają być ugruntowany w danych empiryczny opis oraz teoretyczne wyjaśnienie badanego zjawiska. W ramach analizowanego zbioru publikacji zaprezentowane zostały różne formy i zakresy wyników, wśród których wyróżnić można wyniki przedstawione w formie wyszczególnień elementów, takich jak bariery czy strategie⁸⁰ (niekiedy w podziale na kategorie⁸¹), matryc⁸², zestawów rekomendacji⁸³ czy też modeli badawczych⁸⁴. Spośród nich niektóre zostały wyraźnie określone przez ich autorów jako modele teoretyczne lub teorie. Przykłady tych ostatnich obejmują teorię kompensacji cyfrowej sformułowaną przez Wang i in.⁸⁵, teoretyczny model wyjaśniający zachowanie osób starszych względem korzystania z usług pełnomocnika w poszukiwaniu informacji medycznych opracowany przez Song i in.⁸⁶ oraz teoretyczny model zachowań związany z korzystaniem z cyfrowych usług kulturalnych zaproponowany przez Qian i in.⁸⁷.

⁷¹ A. Bhat i in., op. cit.

⁷² E. Susanti, R. Harta, B.A. Diana, S.B.A. Utami, op. cit.; Q. Wang, X. Zheng, S. Zhang, op. cit.

⁷³ A.E.D. Andrade, C. Urquhart, op. cit.

⁷⁴ J. Qian i in., op. cit.

⁷⁵ C. Fenner, C.B. Noteboom, O. El-Gayar, op. cit.

⁷⁶ L. Lin i in., op. cit.

⁷⁷ J. Qian i in., op. cit.

⁷⁸ T. Denison, K. Williamson, op. cit.

⁷⁹ B. Sundstrom i in., op. cit.

⁸⁰ Y. Jiao, M.Z. Meng, Y. Zhang, op. cit.

⁸¹ A. Bhat i in., op. cit.

⁸² D. Helitzer i in., op. cit.

⁸³ H. Chen, M. Wang, Z. Zhang, op. cit.

⁸⁴ E. Susanti i in., op. cit.

⁸⁵ Q. Wang, X. Zheng, S. Zhang, op. cit.

⁸⁶ X. Song i in., op. cit.

⁸⁷ J. Qian i in., op. cit.

Powiązanie rezultatu badania z innymi teoriami

Opracowane rezultaty były niekiedy zestawiane z empiryczną literaturą przedmiotu⁸⁸, tak aby lepiej umiejscowić je w dotychczasowym stanie wiedzy. Częściej jednak, zgodnie z założeniami metody teorii ugruntowanej, autorzy odnosili swoje rezultaty do innych, powiązanych teorii istotnych dla danego kontekstu badawczego. Wśród najczęściej wymienianych teorii wyróżnić można teorię dyfuzji innowacji⁸⁹, model akceptacji technologii⁹⁰, teorię sieci społecznych⁹¹ czy też ekonomię kosztów transakcyjnych⁹². Oprócz teorii naukowych, w ramach analizowanych prac można było znaleźć odniesienia do innych uznanych przykładów wiedzy, takich jak filozofie (np. chińska filozofia Shi Wai Tao Yuan⁹³) czy koncepcje (np. hipoteza kompensacji⁹⁴ czy koncepcja *new rurality*⁹⁵).

Ograniczenia badania

Wśród zidentyfikowanych przez autorów ograniczeń ich badań wymieniano m.in. ograniczenia charakterystyczne dla metody teorii ugruntowanej, takie jak możliwość zbadania danego zjawiska jedynie w wybranym kontekście: kulturowym⁹⁶, geograficznym⁹⁷ czy też przedmiotowym⁹⁸, ograniczoną możliwość generalizacji wyników badania⁹⁹ wynikającą z jego niewielkiej skali¹⁰⁰ lub niewielkiej reprezentatywności próby¹⁰¹, a także brak możliwości przeprowadzenia badania podłużnego¹⁰². Inne ograniczenia związane były z kontaktem z respondentami. Wymieniano m.in. istnienie bariery językowej pomiędzy respondentami a ankierem¹⁰³, stosunkowo niewielkie doświadczenie respondentów związane z badanym tematem¹⁰⁴, brak możliwości uzyskania szczegó-

⁸⁸ E. Susanti i in., op. cit.; Q. Wang, X. Zheng, S. Zhang, op. cit.

⁸⁹ C. Fenner, C.B. Noteboom, O. El-Gayar, op. cit.

⁹⁰ P. Radoll, op. cit.

⁹¹ T. Denison, K. Williamson, op. cit.

⁹² D. Helitzer i in., op. cit.

⁹³ Y. Jiao, M.Z. Meng, Y. Zhang, op. cit.

⁹⁴ Q. Wang, X. Zheng, S. Zhang, op. cit.

⁹⁵ A. Monda i in., op. cit.

⁹⁶ Q. Wang, X. Zheng, S. Zhang, op. cit.

⁹⁷ P.G. Wasan, N. Jain, op. cit.

⁹⁸ R.J. Chedid, A. Dew, C. Veitch, op. cit.

⁹⁹ T. Denison, K. Williamson, op. cit.

¹⁰⁰ S. Casey i in., op. cit.

¹⁰¹ H. Chen, M. Wang, Z. Zhang, op. cit.

¹⁰² J.J. Ma, J. Cui, Q. Zhang, op. cit.; C. Fenner, C.B. Noteboom, O. El-Gayar, op. cit.

¹⁰³ A.N. Zimu-Biyela, op. cit.

¹⁰⁴ T. Pandit, R.A. Ray, S. Sabesan, op. cit.

łowych informacji oraz informacji zwrotnej od respondentek z uwagi na temat badania (związany z ich stanem zdrowia)¹⁰⁵, a także trudności w zapewnieniu naturalności zachowania respondentów, członków małej społeczności, w związku z obecnością w ich społeczności badacza¹⁰⁶. Autorzy wskazywali na konieczność pogłębienia badań, rozszerzenia ich zakresu i uwzględnienia kolejnych okoliczności¹⁰⁷, tak aby dostarczyć jak najwięcej ugruntowanych teoretycznie rezultatów związanych z badanym obszarem.

3.5. Kluczowe ustalenia i ich implikacje

Rozważania podjęte w niniejszym rozdziale pozwoliły na wysunięcie kilku kluczowych wniosków. Wyniki analizy bibliometrycznej pokazały, że metoda teorii ugruntowanej jest często wykorzystywaną metodą jakościowej analizy danych w studiach nad rozwojem obszarów wiejskich. Liczba publikacji w badanym temacie wykazuje w ostatnich latach tendencję wzrostową, co może świadczyć o coraz powszechniejszym traktowaniu tej metody jako skutecznego narzędzia w studiach nad funkcjonowaniem i rozwojem obszarów wiejskich. Badania prowadzone są w różnych częściach świata, w ramach wielu dyscyplin naukowych oraz w zróżnicowanych kontekstach, co wskazuje na elastyczność, uniwersalność i interdyscyplinarność omawianej metody. Cechy te potwierdzają również wyniki analizy słów kluczowych, której rezultatem była identyfikacja dziewięciu klastrów tematycznych odzwierciedlających główne kierunki badawcze w ramach podejmowanego tematu: „zdrowie”, „transformacja cyfrowa”, „turystyka wiejska”, „gospodarka wiejska”, „rolnictwo”, „zrównoważony rozwój”, „zasoby naturalne”, „edukacja” oraz „życie”. Klastrem z największą liczbą słów kluczowych było „zdrowie”. Wysoka liczba publikacji dotyczących właśnie kwestii zdrowia i opieki zdrowotnej podkreśla istotność tego obszaru badawczego w kontekście rozwoju obszarów wiejskich. Stosunkowo nowym kierunkiem badawczym w studiach nad rozwojem obszarów wiejskich są natomiast zagadnienia związane z szeroko pojętą transformacją cyfrową.

Analiza publikacji naukowych z zakresu wykorzystania metody teorii ugruntowanej w badaniach nad cyfrowym rozwojem obszarów wiejskich pod kątem przedmiotu, celu, zasięgu, ograniczeń i uczestników badania, zastosowanej metodyki, przyjętego sposobu analizy danych, uzyskanego wyniku oraz jego umiejscowienia względem powiązanych teorii dostarczyła szczegółowych informacji dotyczących konceptualizacji, przebiegu i oceny wyników badania. Można wskazać następujące wnioski płynące z przeprowadzonej analizy:

1. Badania dostarczyły szczegółowego i teoretycznie uzasadnionego wyjaśnienia różnorodnych zjawisk i procesów związanych z cyfrowym rozwojem obszarów wiejskich.

¹⁰⁵ A. Bhat i in., op. cit.

¹⁰⁶ S. Priyadharma, op. cit.

¹⁰⁷ P. Radoll, op. cit.

2. W wielu publikacjach autorzy jako tło dla swoich badań wykorzystywali istniejące teorie, co pozwoliło na ustalenie ram i kontekstu badania, weryfikację i rozszerzenie istniejących teorii, identyfikację luk badawczych oraz interpretację uzyskanych wyników w szerszym kontekście.
3. Większość publikacji nie zawierała jasnej deklaracji dotyczącej wykorzystania konkretnego podejścia do analizy danych (Straussa i Corbin, Glasera, Charmaz czy Gioi). Z kolei w części publikacji nie odnoszono się bezpośrednio do tych podejść, ale stosowano zasady, które są dla nich charakterystyczne.
4. Badania były istotnie zróżnicowane pod względem ich zasięgu i uczestników. Zakres przestrzenny badań określano na podstawie kryteriów, takich jak peryferyjne położenie, struktura demograficzna czy poziom wykluczenia cyfrowego. Rodzaj uczestników i metody ich doboru ustalane były na podstawie zidentyfikowanego problemu badawczego, celów badania oraz jego kontekstu. Uczestnicy badań najczęściej charakteryzowali się różnorodnością w zakresie cech demograficznych i społecznych.
5. Metoda teorii ugruntowanej była często łączona z innymi metodami badawczymi (ilościowymi i jakościowymi)¹⁰⁸, takimi jak analiza ilościowa, studia przypadków, obserwacje terenowe czy jakościowa analiza dokumentów. Wybór metod badawczych uzależniony był od celu i zakresu badania, a także od środowiska badawczego (np. specyficznych warunków lokalnych).
6. Badania opierały się na różnorodnych źródłach danych oraz na wykorzystaniu różnych metod i narzędzi umożliwiających zbieranie i analizę danych (zarówno metod klasycznych, jak i oprogramowania specjalistycznego).
7. Jako ograniczenia wykorzystania metody teorii ugruntowanej autorzy wskazywali najczęściej niewielką możliwość uogólnienia wyników oraz brak możliwości obserwacji efektów i zmian w perspektywie długoterminowej. Wśród innych ograniczeń wskazywano ryzyko błędnej interpretacji danych oraz możliwość zniekształcenia wyników wskutek oddziaływania różnych czynników (np. przez brak anonimowości ankietowanych).

Warto podkreślić, że wykorzystanie metody teorii ugruntowanej przynosi wiele korzyści. Rozwijanie teorii na podstawie danych empirycznych pozyskiwanych w trakcie badania zwiększa autentyczność i trafność uzyskiwanych wyników. Iteracyjny charakter procesu pozwala na dynamiczne reagowanie i wprowadzanie zmian do planu badawczego w miarę pojawiania się nowych danych i spostrzeżeń. Systematyczne podejście do analizy danych zapewnia natomiast, że wnioski są dobrze ustrukturyzowane i oparte na solidnych podstawach empirycznych, co jest szczególnie istotne w kontekście planowania rozwoju obszarów wiejskich. Z jednej strony proces badawczy wykorzystujący metodę teorii ugruntowanej jest złożony i wymaga od badacza wysokiego poziomu świadomości metodologicznej, dokładności i skrupulatności,

¹⁰⁸ E. Chodakowska, J. Nazarko, *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en13133439.

a także umiejętności krytycznego myślenia oraz zdolności do refleksji i samokrytycyzmu. Z drugiej zaś metoda ta oferuje badaczom narzędzia do głębszego zrozumienia i analizy złożonych zjawisk społecznych, szczególnie w sytuacjach, w których wcześniejsze teorie okazują się niewystarczające lub nieadekwatne. Prawidłowo przeprowadzony proces badawczy zapewnia wiarygodność wyników i warunkuje rzetelność formułowanych wniosków, co może znacząco przyczynić się do uaktualniania zasobu wiedzy dotyczącej obszarów wiejskich, a co za tym idzie – do opartego na faktach programowania ich dalszego rozwoju.

Literatura cytowana

- [1] Abadi, A., Khakzand M., *Extracting the Qualitative Dimensions of Agritourism for the Sustainable Development of Charqoli Village in Iran: The Promotion of Vernacular Entrepreneurship and Environment-Oriented Preservation Perspectives*, „Environment, Development and Sustainability” 2022, 24, s. 12609–12671, DOI: 10.1007/s10668-021-01958-0.
- [2] Andrade A.E.D., Urquhart C., *The Value of Extended Networks: Social Capital in an ICT Intervention in Rural Peru*, „Information Technology for Development” 2009, 15(2), s. 108–132, DOI: 10.1002/itdj.20116.
- [3] Ataei P., Dastenaie A.M., Karimi H., Izadi N., Menatizadeh M., *Strategic Sustainability Practices in Intercropping-Based Family Farming Systems: Study on Rural Communities of Iran*, „Scientific Reports” 2023, 13, 18163, DOI: 10.1038/s41598-023-45454-z.
- [4] Bański J., *Problematyka definicji i zasięgu przestrzennego obszarów wiejskich i stref podmiejskich*, „Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum” 2012, 11(3), s. 5–15.
- [5] Bhat A., Goud B.R., Pradeep J.R., Jayaram G., Radhakrishnan R., Srinivasan K., *Can Mobile Health Improve Depression Treatment Access and Adherence Among Rural Indian Women? A Qualitative Study*, „Culture Medicine and Psychiatry” 2020, 44(4), s. 461–478, DOI: 10.1007/s11013-019-09664-3.
- [6] Black N., *Festival Connections: How Consistent and Innovative Connections Enable Small-Scale Rural Festivals to Contribute to Socially Sustainable Communities*, „International Journal of Event and Festival Management” 2016, 7(3), s. 172–187, DOI: 10.1108/IJEFM-04-2016-0026.
- [7] Bokun K., Nazarko J., *Smart Villages Concept – A bibliometric analysis and State-of-the-Art literature review*, „Progress in Planning” 2023, 175, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765.
- [8] Casey S., Crimmins G., Rodriguez Castro L., Holliday P., *„We Would Be Dead in The Water Without Our Social Media!“. Women Using Entrepreneurial Bricolage to Mitigate Drought Impacts in Rural Australia*, „Community Development” 2021, 53(2), s. 196–213, DOI: 10.1080/15575330.2021.1972017.
- [9] Chedid R.J., Dew A., Veitch C., *Barriers to the Use of Information and Communication Technology by Occupational Therapists Working in a Rural Area of New South Wales, Australia*, „Australian Occupational Therapy Journal” 2013, 60(3), s. 197–205, DOI: 10.1111/1440-1630.12016.
- [10] Chen H., Wang M., Zhang Z., *Research on Rural Landscape Preference Based on TikTok Short Video Content and User Comments*, „International Journal of Environmental Research and Public Health” 2022, 19, 10115, DOI: 10.3390/ijerph191610115.

- [11] Chodakowska E., Nazarko J., *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en13133439.
- [12] Collins J., Ward B.M., Snow P., Kippen S., Judd F., *Compositional, Contextual and Collective Community Factors in Mental Health and Well-Being in Australian Rural Communities*, „Qualitative Health Research” 2017, 27(5), s. 677–687, DOI: 10.1177/1049732315625195.
- [13] Cosgrave C., Maple M., Hussain R., *An Explanation of Turnover Intention Among Early-Career Nursing and Allied Health Professionals Working in Rural and Remote Australia – Findings from a Grounded Theory Study*, „Rural and Remote Health” 2018, 18(3), 4511, DOI: 10.22605/RRH4511.
- [14] Cullen M.M., Brennan N.M., *Grounded Theory: Description, Divergences and Application*, „Accounting, Finance & Governance Review” 2011, 27, s. 1–19, DOI: 10.52399/001c.22173.
- [15] Denison T., Williamson K., *Website Management Issues for Community-Based, Non-Profit Organizations in Rural and Regional Areas: A Comparative Australian/Italian Study*, „Information, Communication & Society” 2012, 16(7), s. 1072–1092, DOI: 10.1080/1369118X.2012.687005.
- [16] du Plessis P., *Problems and Complexities in Rural Schools: Challenges of Education and Social Development*, „Mediterranean Journal of Social Sciences” 2014, 5(20), s. 1109–1117, DOI: 10.5901/mjss.2014.v5n20p1109.
- [17] du Plessis P., Mestry R., *Teachers for Rural Schools: A Challenge for South Africa*, „South African Journal of Education” 2019, 39(1), 1774, DOI: 10.15700/saje.v39ns1a1774.
- [18] Egan M., *Getting Down to Business and Off Welfare: Rural Women Entrepreneurs*, „Feminist Inquiry in Social Work” 1997, 12(2), s. 215–228, DOI: 10.1177/088610999701200205.
- [19] Fenner C., Noteboom C.B., El-Gayar O., *Native American Rural Community Digital Divide: Student Insights* [w:] P.A. Pavlou, V. Midha, A. Animesh, T.A. Carte, A.R. Graeml, A. Mitchell (eds), *29th Americas Conference on Information Systems, AMCIS 2023*, Association for Information Systems, Panama City 2023, s. 1672.
- [20] Gkartzios M., Gallent N., Scott M., *A Capitals Framework for Rural Areas: ‘Place-Planning’ The Global Countryside*, „Habitat International” 2022, 127, 102625, DOI: 10.1016/j.habitatint.2022.102625.
- [21] Helitzer D., Heath D., Maltrud K., Sullivan E., Alverson D., *Assessing or Predicting Adoption of Telehealth Using the Diffusion of Innovations Theory: A Practical Example From a Rural Program in New Mexico*, „Telemedicine Journal and e-Health” 2004, 9(2), s. 179–187, DOI: 10.1089/153056203766437516.
- [22] Hesam M., Kazemi M., Rezazadeh M., *Affecting Factors on Rural Tourism Investment Analyzed Through Grounded Theory: The Case of the Villages of Larijan District, Amol, Iran*, „Journal of Environmental Management & Tourism” 2016, 7(2), s. 256–262, DOI: 10.14505/jemt.v7.2(14).11.
- [23] Hilton T.P., Trella D.L., *You Just Gotta Do It, ‘Cause Those Are Your Kids: Survival Parenting and Rural Homelessness*, „World Medical & Health Policy” 2014, 6(4), s. 446–482, DOI: 10.1002/wmh3.115.
- [24] Hossain M., Park S., Shahid S., *Frugal Innovation for Sustainable Rural Development*, „Technological Forecasting and Social Change” 2023, 193, 122662, DOI: 10.1016/j.techfore.2023.122662.
- [25] Jiao Y., Meng M.Z., Zhang Y., *Constructing a Virtual Destination: Li Ziqi’s Chinese Rural Idyll on Youtube*, „Journal of Teaching in Travel & Tourism” 2022, 22(3), s. 279–294, DOI: 10.1080/15313220.2022.2096178.

- [26] Kasusse M., *Bridging the Digital Divide in Sub-Saharan Africa: The Rural Challenge in Uganda*, „The International Information & Library Review” 2005, 37(3), s. 147–158, DOI: 10.1016/j.iilr.2005.07.001.
- [27] Keane S., Lincoln M., Smith, T., *Retention of Allied Health Professionals in Rural New South Wales: A Thematic Analysis of Focus Group Discussions*, „BMC Health Services Research” 2012, 12, 175, DOI: 10.1186/1472-6963-12-175.
- [28] Krzysztofik M., *Legal Issue of The Definition of the Rural Area*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, 26(1), s. 299–314, DOI: 10.17951/sil.2017.26.1.299.
- [29] Lin L., Zhou X., Zhang S.H., Fan J.W., *On the Willingness of Fujian Farmers to Sell Agricultural Products by Means of New Media from the Perspective of Rural Revitalization: Analysis Model Design Based on Programmed Grounded Theory*, „Scientific Programming” 2022, 3644525, DOI: 10.1155/2022/3644525.
- [30] Ma J.J., Cui J., Zhang Q., A „Motivation” Model of Couple Support for Digital Technology Use Among Rural Older Adults, „Frontiers in Psychology” 2023, 14, DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1095386.
- [31] Mashinini M.J., *Challenges of ICT Policy for Rural Communities: A Case Study from South Africa* [w:] C. Avgerou, M.L. Smith, P. van der Besselaar (eds), *Social Dimensions of Information and Communication Technology Policy. Proceedings of the Eighth International Conference on Human Choice and Computer*, s. 125–137, Pretoria 2008, DOI: 10.1007/978-0-387-84822-8_9.
- [32] Mihai F.-C., Iatu C., *Sustainable Rural Development Under Agenda 2030* [w:] M.J. Bastante-Ceca (ed.), *Sustainability Assessment at the 21st Century*, s. 9–18, IntechOpen Limited, Londyn 2020, DOI: 10.5772/intechopen.90161.
- [33] Mugambiwa S.S., *Evoking the Epistemology of Climate Governance Through Indigenous Knowledge Systems for Sustainable Development in Rural Zimbabwe*, „Jamba: Journal of Disaster Risk Studies” 2020, 12(1), s. 1996–1421, DOI: 10.4102/jamba.v13i1.1024.
- [34] Mulopo C., Chimbari, M.J., *Water, Sanitation, and Hygiene for Schistosomiasis Prevention: A Qualitative Analysis of Experiences of Stakeholders in Rural Kwazulu-Natal*, „Journal of Water, Sanitation and Hygiene for Development” 2021, 11(2), s. 255–270, DOI: 10.2166/washdev.2021.182.
- [35] Monda A., Feola R., Parente R., Vesci M., Botti A., *Rural Development and Digital Technologies: A Collaborative Framework for Policy-Making*, „Transforming Government: People, Process and Policy” 2023, 17(3), s. 328–343, DOI: 10.1108/TG-12-2022-0162.
- [36] Munkejord M.C., *Modes of Entry to Male Immigrant Entrepreneurship in a Rural Context: Start-Up Stories from Northern Norway*, „Immigrant and Ethnic Entrepreneurship” 2015, 3(3), s. 143–160, DOI: 10.15678/EBER.2015.030308.
- [37] Nazarko J., Bokun K., *Smart Villages. Koncepcja i próby wdrożenia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2024, DOI: 10.24427/978-83-68077-29-2.
- [38] Niedzielski E., *Funkcje obszarów wiejskich i ich rozwój*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1015, 2(343), s. 84–93, DOI: 10.5604/00441600.1152187.
- [39] Núñez J.J., *Effects of Climate Change on the Resources of the Rural Ecosystem, A View from Farmer Perspectives*, „Journal of Physics Conference Series” 2019, 1386(1), 012147, DOI: 10.1088/1742-6596/1386/1/012147.
- [40] Nyaupane G.P., Poudel S., *Application of Appreciative Inquiry in Tourism Research in Rural Communities*, „Tourism Management” 2012, 33(4), s. 978–987, DOI: 10.1016/j.tourman.2011.10.009.

- [41] Pandit T., Ray R.A., Sabesan S., *Managing Emergencies in Rural North Queensland: The Feasibility of Teletraining*, „International Journal of Telemedicine and Applications” 2018, 8421346, DOI: 10.1155/2018/8421346.
- [42] Panizzon, D., Pegg, J., *Assessment Practices: Empowering Mathematics and Science Teachers in Rural Secondary Schools to Enhance Student Learning*, „International Journal of Science and Mathematics Education” 2008, 6(2), s. 417–436, DOI: 10.1007/s10763-007-9084-9.
- [43] Pitaloka D., *The Use of Mobile Phones in Rural Javanese Villages: Knowledge Production and Information Exchange Among Poor Women with Diabetes* [w:] E. Baulch, J. Watkins, A. Tariq (eds), *mHealth Innovation in Asia. Grassroots Challenges and Practical Interventions*, Springer, Dordrecht 2018.
- [44] Potnis D., Chengalur-Smith I., Mishra G., *Information Networks for Bridging Information Divide in Isolated Communities of Farmers in Rural India*, „Proceedings of the Association for Information Science and Technology” 2017, 54(1), s. 781–783, DOI: 10.1002/pr2.2017.14505401155.
- [45] Potnis D., Halladay M., *Building Health Information Networks Using Facebook: A Pilot Study with New Mothers in Rural Appalachia* [w:] *Proceedings of the 2018 ACM SIGMIS Conference*, Association for Computing Machinery, New York 2018, DOI: 10.1145/3209626.3209730.
- [46] Pranskūnienė R., *Grounded Theory Methodology in the Context of Social Innovations for Rural Development Research* [w:] *Rural Development 2017: Bioeconomy Challenges: Proceedings of the 8th International Scientific Conference* 2017, s. 1273–1279, DOI: 10.15544/RD.2017.251.
- [47] Priyadharma S., *Internet and Social Change in Rural Indonesia: From Development Communication to Communication Development in Decentralized Indonesia*, Springer VS, Wiesbaden 2021.
- [48] Radoll P., *A Case Study of Information and Communication Technology Adoption in Indigenous Households in a Rural Context: A Grounded Theory Perspective* [w:] H. Den, C. Standing (eds), *Proceedings of the 24th Australasian Conference on Information Systems*, RMIT Publishing, Melbourne 2013.
- [49] Qian J., Wang M., Zhou L.H., Zeng C.L., *User Adoption Behavior of Rural Public Digital Culture Services from a Personal Information World Perspective: A Mixed Research in China*, „Library & Information Science Research” 2024, 6(1), 101282, DOI: 10.1016/j.lisr.2024.101282.
- [50] Salamon J., *Klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*, „Inżynieria Rolnicza” 2007, 11(8), s. 233–240.
- [51] Shin J.H., Ma Y.H., Siu K.W.M., *Rooted in Earth, Rooted in Community: Aging in Rural Houses of Northern China*, „Journal of Aging Studies” 2022, 61, 101025, DOI: 10.1016/j.jaging.2022.101025.
- [52] Song X., Song S., Chen S., Zhao Y.C., Zhu Q., *Factors Influencing Proxy Internet Health Information Seeking Among the Elderly in Rural China: A Grounded Theory Study* [w:] J. Zhou, G. Salvendy (eds), *Human Aspects of IT for the Aged Population. Design for the Elderly and Technology Acceptance. HCII 2019. Lecture Notes in Computer Science*, Springer, Cham 2019, DOI: 10.1007/978-3-030-22012-9_24.
- [53] Stanny M., *Wieś, obszar wiejski, ludność wiejska – O problemach z ich definiowaniem. Wielowymiarowe spojrzenie*, „Wieś i Rolnictwo” 2014, 1(162), s. 123–138.
- [54] Strauss A., Corbin J., *Grounded Theory Methodology: An Overview*, w: N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (eds), *Handbook of Qualitative Research*, 2nd ed., s. 273–274, Sage Publications, Thousand Oaks 2000.
- [55] Su Z., Wen R.Y., Zeng Y.Y., Ye K., Khotphat T., *The Influence of Seasonality on the Sustainability of Livelihoods of Households in Rural Tourism Destinations*, „Sustainability” 2022, 14(17), 10572, DOI: 10.3390/su141710572.

- [56] Sundstrom B., DeMaria A.L., Ferrara M., Smith E., McInnis S., „*People Are Struggling in This Area: A Qualitative Study of Women's Perspectives of Telehealth in Rural South Carolina*, „*Women & Health*”, 60(3), s. 352–365, DOI: 10.1080/03630242.2019.1643814.
- [57] Susanti E., Harta R., Diana B.A., Utami S.B.A., *Co-production Model of Digital Village Transformation in Indonesia*, „*Public Policy and Administration*” 2023, 22(4), s. 488–502, DOI: 10.13165/VPA-23-22-4-08.
- [58] Wang Q., Zheng X., Zhang S., *Digital Compensation: Smartphone Use in the Emotion Socialisation of Left-Behind Children in Rural China*, „*New Media & Society*” 2023, DOI: 10.1177/14614448231213954.
- [59] Wang Y., Wang S.L., Zhang R.H., Ma H.J., Hu A.J., Wu J.X., Yu B., Fan S.S., *Exploring the Potential Impact of Household Photovoltaic Systems on Low-Carbon Production Behavior in Rural Areas: Unveiling the Pro-Environmental Spillover Effect*, „*Frontiers in Energy Research*” 2024, 12, DOI: 10.3389/fenrg.2024.1297575.
- [60] Wasan P.G., Jain N., *Customizing Content for Rural Mobile Phones: A Study to Understand the User Needs of Rural India*, „*Social Network Analysis and Mining*” 2017, 7(12), DOI: 10.1007/s13278-017-0432-7.
- [61] Wilczewska M., Nazarko J., *Developing Grounded Theory Systematic Approach for Logistics and Supply Chain Management Research*, „*Journal of Business Logistics*” 2024, 45(4), e12396, DOI: 10.1111/jbl.12396.
- [62] Villalba R., Venus T.E., Sauer J., *The Ecosystem Approach to Agricultural Value Chain Finance: A Framework for Rural Credit*, „*World Development*” 2023, 164, 106177, DOI: 10.1016/j.worlddev.2022.106177.
- [63] Xu S., Chen M., Zhou Y., Wang Y., *Identification and Analysis of Influencing Factors on Construction Quality Management for Rural Drinking Water Safety Projects*, „*Water Supply*” 2023, 23(7), s. 2814–2832, DOI: 10.2166/ws.2023.162.
- [64] Xu Z., Sun B., *Influential Mechanism of Farmers' Sense of Relative Deprivation in the Sustainable Development of Rural Tourism*, „*Journal of Sustainable Tourism*” 2020, 28, s. 110–128, DOI: 10.1080/09669582.2019.1675675.
- [65] Zeng Y., Zheng Y., Li X., Ma H., *An Effective Path for Rural Teachers to Use Digital Education Resources in Chinese Underdeveloped Areas: A Study Based on Grounded Theory* [w:] *Proceedings of the 2023 5th International Conference on Computer Science and Technologies in Education*, Xi'an 2023, DOI: 10.1109/CSTE59648.2023.00055.
- [66] Zimu-Biyela A.N., *Taking Stock of Oral History Archives in a Village in Kwazulu-Natal Province, South Africa: Are Preservation and Publishing Feasible?*, „*HTS Theological Studies*” 2022, 78(3), s. 1–8, DOI: 10.4102/hts.v78i3.7438.

Grounded theory method in rural development studies

Abstract: Given the important role of rural areas and the complexity of challenges associated with their functioning, rural development research has emerged as a dynamic and expanding field of scholarly inquiry. Among the research methodologies employed in this domain, grounded theory has gained increasing recognition as a qualitative approach that enables the development of theoretical insights through the analysis of context-specific data. This chapter explores the current applications of grounded theory within rural development studies. It synthesizes existing literature through bibliometric analysis, identifying key publication trends, influential contributions, and dominant thematic areas. Additionally, it includes

a qualitative document analysis, focusing on a selected thematic domain – namely, digital transformation. The chapter concludes with a summary of the findings and a discussion of the conclusions arising from the analysis.

Keywords: grounded theory method, digital transformation, rural areas

Rozdział 4. Metoda teorii ugruntowanej w studiach nad telemedycyną

Monika Izabela Karpowicz, Maciej Listowski, Anita Gryko

Streszczenie: Telemedycyna pozwala na usprawnianie procesów medycznych. W rezultacie system opieki zdrowotnej staje się bardziej efektywny, przynosząc korzyści zarówno pacjentom, jak i placówkom medycznym. Mimo licznych zalet istnieje jednak również szereg obaw dotyczących prywatności, skuteczności oraz niewystarczającego wykorzystania potencjału telemedycyny w diagnostyce, co udokumentował przeprowadzony kompleksowy przegląd publikacji o sprecyzowanej tematyce. Zastosowanie metody teorii ugruntowanej w studiach z obszaru telemedycyny zaowocowało analizą wskazanych zagadnień w zakresie dostępu, innowacyjności oraz jakości opieki zdrowotnej, a także jej postrzegania przez pacjentów oraz personel medyczny. Dokonano również rozeznania w stosowanych metodach badawczych i ich analizach, w tym z uwzględnieniem ograniczeń dotyczących badań.

Słowa kluczowe: metoda teorii ugruntowanej, telemedycyna, bariery, monitorowanie pacjenta, konsultacja zdalna

4.1. Wprowadzenie do tematyki badawczej

Telemedycyna, telezdrowie i e-zdrowie to terminy odnoszące się do wymiany informacji medycznych. Obejmują one wirtualne konsultacje z wykorzystaniem różnych platform do tego przeznaczonych (m.in. Zoom czy Microsoft Teams), a także rozmowy telefoniczne i wiadomości tekstowe. Wiele ośrodków medycznych świadczących usługi telemedyczne pracuje na specjalnie do tego celu zaprojektowanych indywidualnych aplikacjach bądź platformach¹. Wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych pozwala na świadczenie opieki zdrowotnej na odległość, gdy pacjent

¹ K. Huerne, M.J. Eisenberg, *Advancing Telemedicine in Cardiology: A Comprehensive Review of Evolving Practices and Outcomes in a Postpandemic Context*, „Cardiovascular Digital Health Journal” 2024, 5(2), s. 96–110, DOI: 10.1016/j.cvdhj.2024.02.001.

i lekarz znajdują się w różnych miejscach. Sposób wdrożenia i poziom adaptacji koncepcji telemedycyny w dużym stopniu są zależne od obowiązujących w poszczególnych krajach systemów medycznych².

Technologia telemedycyny jest znana od dziesięcioleci, jednak nie była w pełni wykorzystywana przed pandemią COVID-19, która spowodowała liczne ograniczenia w przemieszczaniu i kontaktowaniu się ludzi. To właśnie one w dużej mierze przyczyniły do przyspieszenia wdrożenia telemedycyny w formie zdalnych konsultacji, diagnozy i opieki. Konieczność izolacji ludzi uwypukliła potrzebę stosowania tych narzędzi – stały się one nie tylko alternatywą, ale często jedynym możliwym sposobem konsultacji z lekarzami. Telemedycyna okazała się też użytecznym narzędziem uzupełniającym monitorowanie pacjentów chorych przewlekle oraz osób starszych³. Od początku trwania pandemii (pierwszy kwartał 2020 roku) branża telemedyczna zanotowała wzrost liczby wizyt zdalnych o 154% względem pierwszego kwartału roku 2019⁴. Mimo że z końcem pandemii COVID19 znaczna część konsultacji medycznych wróciła do pierwotnego stanu sprzed okresu izolacji⁵, rozwój telemedycyny jest nadal napędzany przez potrzebę zwiększenia efektywności kosztownej opieki zdrowotnej. Telemedycyna bardzo dobrze wpisuje się w model opieki długoterminowej i domowej w regionach, w których zasoby medyczne są mocno ograniczone.

Badania nad telemedycyną można podzielić na pięć obszarów⁶:

- wdrażanie telemedycyny do różnych środowisk opieki zdrowotnej,
- bariery i ułatwienia wdrażania telemedycyny,
- doświadczenie pacjentów z telemedycyną,
- doświadczenie lekarzy z telemedycyną,
- porównanie jakości usług z tradycyjną opieką pacjenta.

Metoda teorii ugruntowanej w kontekście telemedycyny odnosi się do metodyki badawczej, której celem jest rozwijanie teorii na podstawie danych empirycznych pochodzących z rzeczywistych interakcji i doświadczeń użytkowników. Badacze wykorzystują wywiady, obserwacje i analizy dokumentów, aby zrozumieć, jak telemedycyna funkcjonuje w praktyce. W odróżnieniu od badań opartych na istniejących teoriach metoda teorii ugruntowanej dąży do opracowania nowych rozwiązań

² H.P. Tran i in., *The Impacts of Telemedicine on Assisted Reproduction: A Systematic Review and Meta-Analysis*, „Reproductive BioMedicine Online” 2024, 48(5), 103752, s. 1–12, DOI: 10.1016/j.rbmo.2023.103752.

³ J.A. Gaitán, P.E.R. Correa, *COVID-19 and Telemedicine: A Netnography Approach*, „Technological Forecasting and Social Change” 2023, 190, 122420, s. 1–19, DOI: 10.1016/j.techfore.2023.122420.

⁴ A. Sengupta, S. Sarkar, A. Bhattacharjee, *The Relationship Between Telemedicine Tools and Physician Satisfaction, Quality of Care, and Patient Visits During the COVID-19 Pandemic*, „International Journal of Medical Informatics” 2024, 190, 105541, s. 1–6, DOI: 10.1016/j.ijmedinf.2024.105541.

⁵ C. Pabinger i in., *Telemedicine Versus On-Site Treatment at a Surgical University Clinic: Study of 225 Consecutive Patients*, „International Journal of Medical Informatics” 2021, 151, 104460, s. 1–6, DOI: 10.1016/j.ijmedinf.2021.104460.

⁶ A. Sengupta, S. Sarkar, A. Bhattacharjee, op. cit., s. 1–6.

na podstawie zebranych danych⁷. W kontekście telemedycyny oznacza to zwiększenie efektywności, adaptację nowych technologii, rozwiązanie problemów z interfejsem oraz polepszenie komunikacji w relacji pacjent-lekarz. Metoda teorii ugruntowanej zakłada także ciągle porównywanie danych w celu odkrywania nowych wzorców i kategorii. W telemedycynie może to oznaczać porównanie doświadczeń różnych grup użytkowników, takich jak pacjenci z różnych lokalizacji czy specjaliści z różnych dziedzin. Celem tych działań jest zrozumienie, jak różne czynniki wpływają na skuteczność i poziom akceptacji technologii. Ważny aspekt stanowi także uwzględnienie kontekstu, w jakim występują dane zjawiska oraz zrozumienie, jak lokalne warunki, infrastruktura techniczna oraz bariery kulturowe wpływają na przyjęcie i efektywność telemedycyny⁸. Zastosowanie metody teorii ugruntowanej może prowadzić do głębszego zrozumienia, w jaki sposób telemedycyna wpływa na praktykę kliniczną, jakie są jej mocne strony i ograniczenia oraz jak można usprawnić jej wdrażanie i zwiększyć efektywność funkcjonowania⁹.

Telemedycyna niesie ze sobą wiele korzyści, takich jak choćby szerszy dostęp do specjalistów, łatwiejsze udostępnianie dokumentacji medycznej, mniejsze koszty zarządzania placówkami czy łatwiejszy dostęp do opieki zdrowotnej, niezależnie od miejsca zamieszkania pacjenta. Możliwe jest również skrócenie czasu obserwacji i podjęcia interwencji. Może to w pozytywny sposób wpłynąć na wcześniejsze wykrywanie oraz zapobieganie różnym dolegliwościom i chorobom.

W krajach rozwijających się i słabo rozwiniętych telemedycyna może stanowić istotne wsparcie medyczne. W regionach z ograniczoną możliwością logowania do systemu opieki zdrowotnej, gdzie głównymi problemami są duże odległości, rozproszenie populacji, bariery geograficzne oraz trudne warunki klimatyczne, ekonomiczne, epidemiologiczne czy polityczne, dostęp do tradycyjnej opieki zdrowotnej może być znacznie utrudniony¹⁰. Wirtualne konsultacje pozwalają przede wszystkim zaoszczędzić lekarzom czas przeznaczony na wizyty stacjonarne, co umożliwia udzielenie pomocy większej liczbie pacjentów w krótszym czasie. Telemedycyna pozwala również

⁷ M. Wilczewska, J. Nazarko, *Developing Grounded Theory Systematic Approach for Logistics and Supply Chain Management Research*, „Journal of Business Logistics” 2024, 45(4), e12396, DOI: 10.1111/jbl.12396.

⁸ Y. Chun, M. Birks, K. Francis, *Grounded Theory Research: A Design Framework for Novice Researchers*, „SAGE Open Medicine” 2019, 7, 2050313218822927, s. 1–8, DOI: 10.1177/2050313218822927; H. Heath, S. Cowley, *Developing a Grounded Theory Approach: A Comparison of Glaser and Strauss*, „International Journal of Nursing Studies” 2004, 41(2), s. 141–150, DOI: 10.1016/s0020-7489(03)00113-5; V. Wade, A.C. Smith, *Research Methods and Methodology in Telemedicine*, „Journal of Telemedicine and Telecare” 2017, 23(9), s. 758, DOI: 10.1177/1357633X17733088.

⁹ L.S. Wilson, A.J. Maeder, *Recent Directions in Telemedicine: Review of Trends in Research and Practice*, „Healthcare Informatics Research” 2015, 21(4), s. 213–220, DOI: 10.4258/hir.2015.21.4.213; K. Charmaz, *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*, SAGE Publications, London 2006.

¹⁰ T. Vuononvirta i in., *The Attitudes of Multiprofessional Teams to Telehealth Adoption in Northern Finland Health Centres*, „Journal of Telemedicine and Telecare” 2009, 15(6), s. 1–2, DOI: 10.1258/jtt.2009.090108.

na zdalne monitorowanie pacjentów, co zwiększa bezpieczeństwo, kontrolę i poprawia wyniki leczenia, a także podnosi poziom zadowolenia zarówno pacjentów, jak i lekarzy. Dodatkowo pomaga także w zarządzaniu kosztami, personelem oraz zadaniami administracyjnymi, zmniejszając jednocześnie koszty podróży pacjentów i skracając tym samym czas oczekiwania na wizytę¹¹. Wykorzystanie systemów telemedycznych usprawnia również dostępność konsultacji lekarskich poprzez redukcję niestawienia pacjentów spowodowanego barierami komunikacyjnymi czy zobowiązaniami w sferze pracy i życia rodzinnego¹².

Mimo licznych zalet telemedycyna ma również pewne ograniczenia, takie jak chociażby brak możliwości przeprowadzenia pełnego badania fizykalnego i utrudniona interakcja pomiędzy pacjentem a lekarzem. Powszechne zastosowanie telemedycyny może także wymagać przeprowadzenia odpowiednich zmian w organizacji pracy klinicznej, składzie zespołu medycznego oraz w procedurach zwrotu kosztów ubezpieczenia¹³.

Przed pandemią COVID-19 telemedycyna rozwijała się stosunkowo wolno, co wynikało w dużym stopniu z istnienia barier adaptacyjnych wśród lekarzy i pacjentów. Złożoność technologii dezorientowała pacjentów, co zniechęcało ich do korzystania z platform cyfrowych. Wśród głównych przeszkód wdrażania telemedycyny można wymienić także niechęć do rezygnacji z tradycyjnych metod pracy przez lekarzy oraz wątpliwości pacjentów co do jakości opieki zdalnej, która uniemożliwia przeprowadzenie pełnego badania fizykalnego. Dodatkowo duże wyzwanie dla lekarzy stanowił brak wsparcia technicznego i odpowiedniej infrastruktury, takiej jak komputery, oprogramowanie czy stabilne łącze internetowe¹⁴. Lekarze, którzy po raz pierwszy zetknęli się z telemedycyną, napotykali również bariery w postaci braku przeszkolenia oraz konieczności poniesienia wysokich nakładów finansowych na sprzęt. Obawiali się także, że zwroty kosztów za usługi medyczne mogą być niewystarczające¹⁵. Dodatkowo lekarze zwracali uwagę na niebezpieczeństwa wynikające z przechowywania dokumentacji medycznej oraz informacji o pacjentach na platformie cyfrowej. Jest to szczególnie ważne w kontekście ustawy o przejrzystości i odpowiedzialności w ramach ubezpieczeń (HIPAA) z 1996 roku, w której wskazano, że lekarze zobowiązani są do ochrony danych pacjentów i zachowania ich poufności¹⁶.

¹¹ A. Sengupta, S. Sarkar, A. Bhattacharjee, op. cit., s. 1–6.

¹² C.O. Ojinnaka i in., *Telemedicine Reduces Missed Appointments but Disparities Persist*, „American Journal of Preventive Medicine” 2024, 67(1), s. 91–95, DOI: 10.1016/j.amepre.2024.02.012.

¹³ A. Sengupta, S. Sarkar, A. Bhattacharjee, op. cit., s. 1–6.

¹⁴ C. Pabinger i in., op. cit., s. 1–6.

¹⁵ J. Shaver, *The State of Telehealth Before and After The COVID-19 Pandemic*, „Primary Care – Clinics in Office Practice” 2022, 49(4), s. 518–526, DOI: 10.1016/j.pop.2022.04.002.

¹⁶ H.K.Y. Almathami, K.T. Win, E. Vlahu-Gjorgievska, *That Influence Telemedicine-Based, Real-Time, Online Consultation at Patients, Homes: Systematic Literature Review*, „Journal of Medical Internet Research” 2020, 22(2), e16407, s. 2–21, DOI: 10.2196/16407.

Pacjenci mogą natomiast napotykać bariery w korzystaniu z telemedycyny, takie jak brak dostępu do smartfonów, komputerów czy szybkiego internetu – zwłaszcza osoby starsze. Problemy związane z adaptacją telemedycyny wśród tej grupy mogą także wynikać z braku umiejętności technologicznych lub preferowania wizyt bezpośrednich z powodu przekonania, że osobista interakcja i badania fizykalne są ważne dla pełnej oceny medycznej¹⁷. Seniorzy często mają ograniczony dostęp do nowoczesnych technologii, co utrudnia im korzystanie z rozwiązań telemedycznych, wymagających stałego połączenia internetowego i odpowiedniej infrastruktury. Mimo tego telemedycyna oferuje im rozwiązanie problemów dotyczących mobilności i transportu. Obecnie większe zainteresowanie telemedycyną wykazują jednak ludzie młodzi¹⁸.

Telemedycyna ma ogromny potencjał rozwoju wśród społeczności wiejskich w krajach rozwijających się. Według danych literaturowych ok. 56% ludności obszarów wiejskich ma problem z dostępem do podstawowych usług medycznych¹⁹, czego podstawową przyczyną jest bardzo mała liczba obecnych tam wykwalifikowanych pracowników medycznych. Według statystyk jedynie 23% pracowników służby zdrowia zamieszkuje tereny wiejskie, mimo że mieszka tam blisko połowa populacji. Mniejsze zainteresowanie pracą na obszarach wiejskich wśród lekarzy wynika przede wszystkim z niższego wynagrodzenia i ograniczonych perspektyw życiowych.

Rozwój telemedycyny na tych obszarach mógłby znacząco poprawić jakość życia mieszkańców wsi, zwiększając dostęp do opieki zdrowotnej, obniżając koszty podróży i przyspieszając kontakt z lekarzem. Wirtualne konsultacje ze specjalistami z różnych regionów są więc kluczowe dla zdrowia mieszkańców. W niektórych krajach telemedycyna została już zintegrowana z krajowym systemem opieki zdrowotnej i objęta programami refundacji. Pomimo wielu zalet wirtualnych usług medycznych na obszarach wiejskich pojawiają się jednak problemy technologiczne, co związane jest z ograniczonym dostępem do potrzebnej infrastruktury. Podobne trudności, głównie związane z internetem, pojawiają się także w krajach rozwijających się. Według statystyk z 2020 roku bezproblemowy dostęp do internetu w krajach rozwijających się ma ponad dwukrotnie mniejszy odsetek mieszkańców (34%) w porównaniu do krajów rozwiniętych (85%).

¹⁷ C. Pabinger i in., op. cit., s. 1–6.; H.K.Y. Almathami, K.T. Win, E. Vlahu-Gjorgievska, op. cit., s. 2–21.

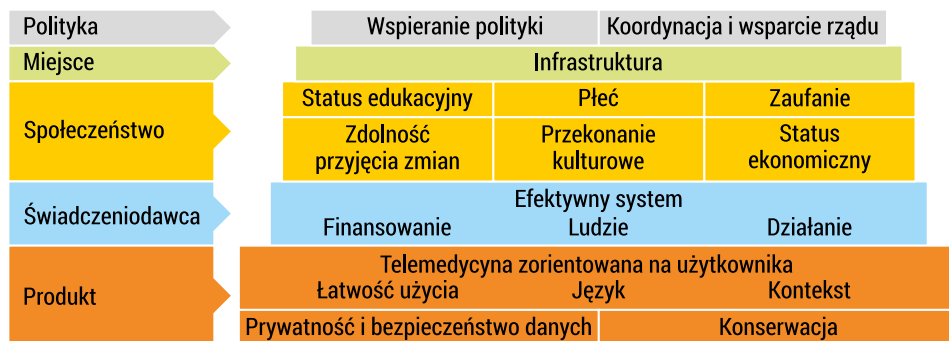
¹⁸ D. Kee i in., *Patient Satisfaction with Telemedicine Among Vulnerable Populations in an Urban Ambulatory Setting*, „Mayo Clinic Proceedings: Digital Health” 2024, 2(1), s. 8–15, DOI: 10.1016/j.mcpdig.2023.11.004

¹⁹ H.M. Lestari, A.V. Miranda, A. Fuady, *Barriers to Telemedicine Adoption Among Rural Communities in Developing Countries: A Systematic Review and Proposed Framework*, „Clinical Epidemiology and Global Health” 2024, 28, 101684, s. 1–7, DOI: 10.1016/j.cegh.2024.101684.

Podsumowując, do głównych barier wdrożenia i stosowania telemedycyny na obszarach wiejskich w krajach rozwijających się można zaliczyć²⁰:

- niejasne przepisy dla lekarzy i pracowników służby zdrowia oraz niekompletny system poleceń;
- brak wsparcia, niedostateczną koordynację i zarządzanie przez organy państwowe oraz niestabilną sytuację polityczną;
- trudności techniczne, takie jak ograniczony dostęp do internetu i elektryczności oraz brak wysokiej jakości sprzętu;
- trudności ze zorganizowaniem transportu do miejsca, w którym istnieje możliwość skorzystania z usług telemedycyny;
- niechęć i lęk przed zmianami i nową technologią;
- lokalne przekonania o słuszności tradycyjnego podejścia do zdrowia;
- niewystarczające możliwości finansowe;
- niski poziom wykształcenia;
- obawy o poufność i zapewnienie bezpieczeństwa danych osobowych.

Na podstawie wymienionych barier została stworzona struktura „5P bricks” (z języka angielskiego – pięć głównych filarów stanowiących podstawę do działania), która skupia się na pięciu najważniejszych aspektach rozwoju telemedycyny na obszarach wiejskich: polityce, miejscu, społeczeństwie, świadczeniodawcy oraz produkcie (rysunek 4.1).

RYSUNEK 4.1. Struktura zrównoważonego rozwoju telemedycyny na obszarach wiejskich (na podstawie oryginalnego schematu „5P bricks”)

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie: H.M. Lestari, A.V. Miranda, A. Fuady, op. cit.

²⁰ S. Bhaskar i in., *Telemedicine Across the Globe – Position Paper from the COVID-19 Pandemic Health System Resilience*, „International Consortium, Frontiers in Public Health” 2020, 8(10), s. 1–15, DOI: 10.3389/fpubh.2020.556720.

Bariery związane z wdrażaniem telemedycyny na obszarach wiejskich w krajach rozwijających się są ze sobą powiązane i wymagają zintegrowanych działań wielosektorowych. Efektywne wprowadzenie telemedycyny do codziennego życia wymaga odpowiednich regulacji prawnych oraz wsparcia rządu. Istotną jest także wysokiej jakości infrastruktura technologiczna, dostęp do transportu i urządzeń telemedycznych. Telemedycyna powinna być dostosowana do lokalnych uwarunkowań kulturowych, edukacyjnych i finansowych. Usługi telemedyczne powinny być projektowane i wdrażane z uwzględnieniem potrzeb i umiejętności użytkownika zarówno pod względem językowym, jak i w kontekście specyfiki interakcji. Dodatkowo, proces obsługi powinien być prosty i intuicyjny dla wszystkich pacjentów²¹.

Dla skutecznego rozwoju telemedycyny kluczowy jest postęp cywilizacyjny, szczególnie w zakresie technologii. Istotną rolę odgrywa technologia światłowodowa, która zwiększa wydajność cyfrową i wspiera działanie platform telemedycznych. Dzięki niej możliwe jest przysyłanie obrazu w wysokiej rozdzielczości niemal w czasie rzeczywistym, jedynie z minimalnym opóźnieniem. Telemedycynę wzbogaca również integracja bioczułników z wirtualnymi konsultacjami. Te mobilne technologie pozwalają na monitorowanie *in vivo* takich parametrów, jak tętno i temperatura ciała, a nawet na obrazowanie płuc²².

Telemedycyna może być jednak niewystarczająca w przypadkach wymagających hospitalizacji lub szczegółowych badań fizykalnych. W leczeniu zaburzeń psychicznych coraz częściej uznawana jest jednak za skuteczne rozwiązanie. Wirtualne konsultacje są efektywnie wykorzystywane do diagnozowania, przesiewania i terapii tego typu zaburzeń²³. Do najbardziej powszechnych z nich można zaliczyć depresję, zaburzenia lękowe oraz zaburzenia somatoformiczne²⁴. Zastosowanie telemedycyny zapewnia lepszy dostęp do opieki i leczenia dla osób zmagających się z zaburzeniami psychicznymi w różnych grupach demograficznych. Do powszechniejszego wykorzystania telemedycyny w tym obszarze również przyczyniła się pandemia COVID-19, która znacznie zaostrzyła globalny stres psychologiczny, a tym samym wpłynęła na zwiększoną częstotliwość występowania depresji i stanów lękowych. W raporcie Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) na temat zdrowia psychicznego wskazano, że zachorowalność na wspomniane choroby wzrosła o 25% w czasie pierwszego roku pandemii²⁵. Wzrost zachorowań wymusił natomiast konieczność poszukiwania innych metod leczenia, takich jak właśnie telemedycyna. W telemedycznych diagnostyce

²¹ Ibidem, s. 1–15.

²² M.Z. Islam i in., *Reinforcement Learning-Aided Edge Intelligence Framework for Delay-Sensitive Industrial Applications*, „Sensors” 2022, 22(2), s. 1–21, DOI: 10.3390/s22208001.

²³ A.A. Abbass i in., *Short-Term Psychodynamic Psychotherapies for Common Mental Disorders*, „Cochrane Database of Systematic Reviews” 2014, s. 3–20, DOI: 10.1002/14651858.CD004687.pub4.

²⁴ J. Chen i in., *Effectiveness of Telemedicine on Common Mental Disorders: An Umbrella Review and Meta-Analysis*, „Computers in Human Behavior” 2024, 159, s. 1–3, DOI: 10.1016/j.chb.2024.108325.

²⁵ World Health Organization, *World Mental Health Report: Transforming Mental Health for All*, World Health Organization 2022, <https://iris.who.int/handle/10665/356119> [dostęp: 11.11.2024].

i leczeniu zaburzeń psychicznych stosuje się tradycyjne terapie – poznawczo-behawioralną czy wspomaganą komputerowo psychoterapię. Wraz z rozwojem telemedycyny wprowadzane są jednak także nowe metody, takie jak interwencje internetowe i mobilne oraz terapia poznawczo-behawioralna z użyciem rzeczywistości wirtualnej i sztucznej inteligencji. Kluczowe są przestrzeganie zasady skoncentrowania na pacjencie oraz uwzględnienie różnych kontekstów i czynników wpływających na wystąpienie zaburzeń.

Konkludując, telemedycyna stanowi istotne narzędzie w leczeniu zaburzeń psychicznych, poprawiając skuteczność i dostępność opieki psychiatrycznej²⁶.

4.2. Analiza bibliometryczna źródeł

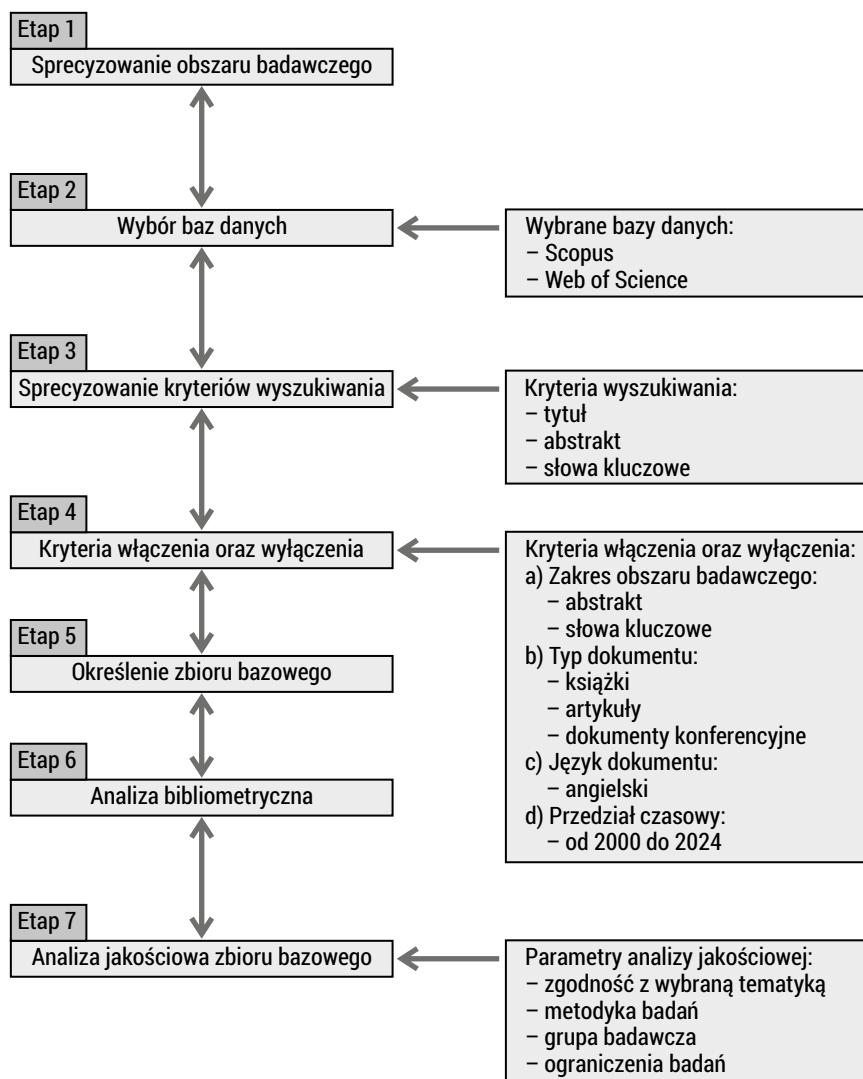
Algorytm ukazujący schemat badań nad zastosowaniem metody teorii ugruntowanej w studiach z obszaru telemedycyny przedstawiono na rysunku 4.2. W pierwszym etapie został sprecyzowany wstępny obszar badawczy, jakim jest telemedycyna i metoda teorii ugruntowanej w telemedycynie. Następnie, w dwóch bazach naukowych – Scopus i Web of Science – przeprowadzono wyszukiwanie publikacji naukowych zgodnych ze zdefiniowanym obszarem badawczym. Należy jednak mieć na uwadze, że w procesie określania finalnego zbioru bazowego istotne jest doprecyzowanie kryteriów wyszukiwania oraz kryteriów włączenia i wyłączenia dokumentów. Efektem wskazanego zabiegu jest eliminacja prac badawczych, które nie są istotne dla analizowanej tematyki.

Określenie zbioru bazowego wymagało sformułowania kluczowych terminów opisujących obszar badawczy. W procesie wyszukiwania sprawdzano w pracach badawczych występowanie terminów takich jak metoda teorii ugruntowanej i telemedycyna. Występowanie wskazanych terminów weryfikowano, bazując na sprecyzowanych kryteriach wyszukiwania, które były następujące:

- tytuł pracy badawczej,
- abstrakt pracy badawczej,
- słowa kluczowe pracy badawczej.

Efektem było wygenerowanie zbioru prac badawczych odnoszących się do sprecyzowanego tematu badawczego. Baza składała się ze 152 prac badawczych (116 dokumentów z bazy Scopus oraz 36 dokumentów z bazy Web of Science).

²⁶ J. Chen i in., op. cit., s. 1–3.

RYSUNEK 4.2. Struktura algorytmu ukazująca schemat badań nad zastosowaniem GTM w studiach z obszaru telemedycyny

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie: J. Corbin, A. Strauss, *Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, SAGE Publications Ltd., Los Angeles 2015; J. Wang, G. Su., C. Wan, X. Huang, L. Sun, *A Keyword-Based Literature Review Data Generating Algorithm – Analyzing a Field from Scientific Publications*, „Symmetry” 2020, 12(6), 903, DOI: 10.3390/sym12060903.

W celu określenia finalnego zbioru bazowego dla posiadanej bazy (152 dokumenty) określono kryteria włączenia i wyłączenia, które były następujące:

- zakres przeszukiwania obszaru badawczego: abstrakt oraz słowa kluczowe prac badawczych;
- uwzględnione typy prac badawczych: książki, artykuły, dokumenty konferencyjne;
- język prac badawczych: angielski;
- przedział czasowy wydania prac badawczych: od 2000 do 2024 roku.

Wyeliminowano również publikacje zduplikowane, występujące jednocześnie w obu bazach. Skutkowało to określeniem zbioru bazowego w liczbie 110 prac badawczych.

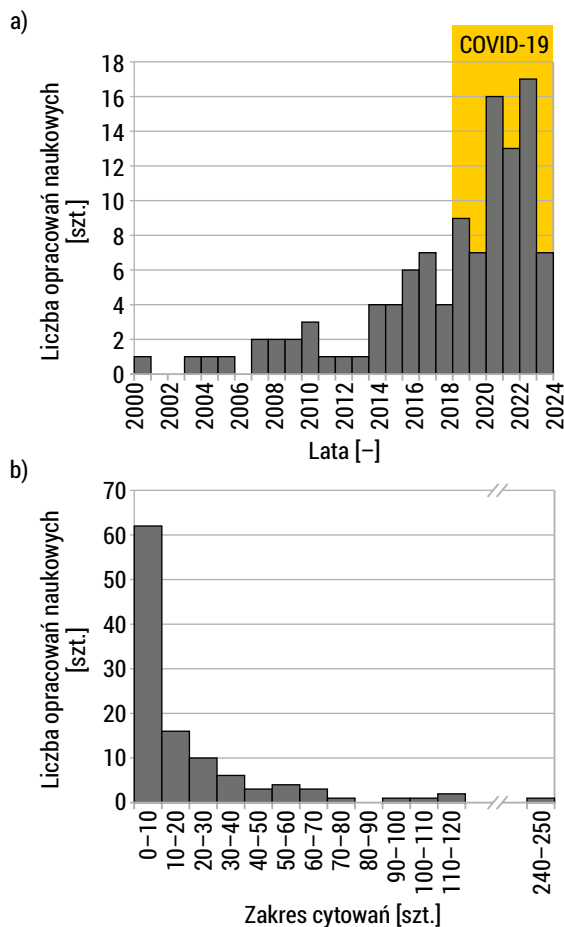
Dla opracowanego zbioru bazowego wykonana została analiza bibliometryczna²⁷, która pozwoliła na ocenę uwzględnionych prac badawczych poprzez zastosowanie następujących parametrów:

- trend publikacyjny,
- trend cytowania,
- określenie wiodących w tematyce czasopism,
- określenie wiodących w tematyce krajów.

Jak można odczytać z wykresu, trend publikacyjny na przestrzeni lat wykazuje tendencję wzrostową (rysunek 4.3a). Gwałtowny wzrost rozpoczął się w 2019 roku, kiedy to pojawiły się pierwsze, napływające z Chin, informacje o przypadkach zapalenia płuc spowodowanego przez nieznany wirus, zaś szczyt wydawniczy osiągnięto podczas przekształcania się tych pojedynczych zachorowań w globalną pandemię COVID-19. Świadczy to o tym, że to właśnie wspomniana pandemia doprowadziła do nagłego wzrostu zainteresowania telemedycyną, która uwagę badaczy cieszyła się jednak w pewnym stopniu już przed 2019 rokiem.

Potwierdza to również trend cytowań (rysunek 4.3b), wyraźnie pokazujący znaczące zainteresowanie tematyką – 44% prac badawczych cytowane było więcej niż dziesięć razy. Dodatkowo należy także mieć na uwadze, że analiza została przeprowadzona w połowie 2024 roku, więc liczba opublikowanych prac mogła wzrosnąć.

²⁷ K. Bokun, J. Nazarko, *Smart Villages Concept – A Bibliometric Analysis and State-of-the-Art Literature Review*, „Progress in Planning” 2023, 175, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765; J. Nazarko, K. Bokun, *Smart Villages. Koncepcja i próby wdrożenia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2024, DOI: 10.24427/978-83-68077-29-2; E. Chodakowska, J. Nazarko, *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en13133439.

RYSUNEK 4.3. Zestawienie trendu publikacyjnego w latach 2000–2024 (a) oraz liczby cytowań wskazanych artykułów (b)

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Analiza bibliometryczna pozwoliła również na wskazanie czasopism wiodących w badanej tematyce (tabela 4.1). Prace badawcze ze zbioru bazowego sprawdzono przy uwzględnieniu następujących kryteriów:

- uznania czasopisma przez autorów (powtarzalność publikowania w danej tematyce),
- maksymalnej liczby cytowań artykułu,
- wybranych uznanych międzynarodowych wskaźników bibliometrycznych.

TABELA 4.1. Zestawienie wiodących w tematyce czasopism

Nazwa czasopisma	Powtarzalność publikowania	Maksymalna liczba cytowań	Punkty zgodnie z listą MEiN	Impact Factor	CiteScore
„Journal of Medical Internet Research”	6	66	140	7,40	12.10
„Telemedicine and e-Health”	6	110	70	4,70	8.10
„International Journal of Medical Informatics”	2	46	140	3,70	8.90
„Methods of Information in Medicine”	2	112	70	2,17	3.40

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

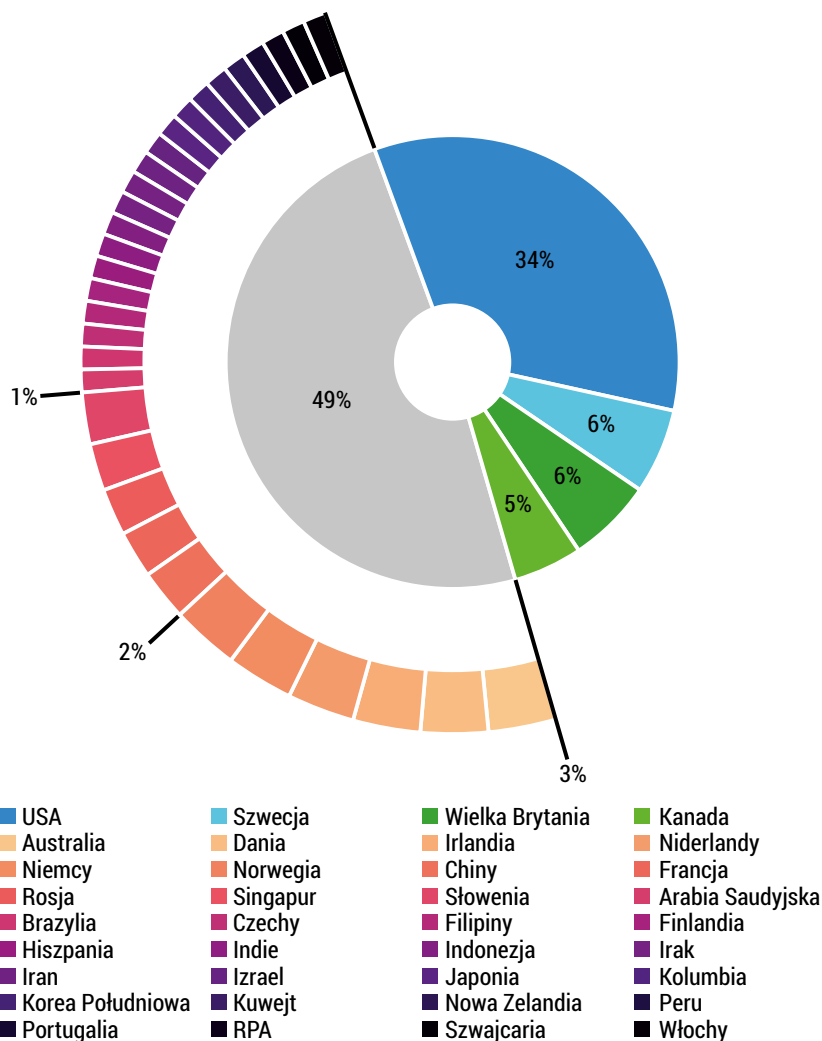
Finalnym etapem analizy bibliometrycznej było określenie państw wiodących pod względem publikowania w sprecyzowanym obszarze badawczym poprzez procentowe określenie sumarycznej liczby prac naukowych autorów z danego kraju w stosunku do całości zbioru. Analiza zbioru bazowego (110 dokumentów) wskazuje na zainteresowanie tematyką przez autorów z 36 państw (rysunek 4.4). Największy udział publikacyjny mają Stany Zjednoczone (34%), Szwecja (6%), Wielka Brytania (6%) oraz Kanada (5%). Autorzy z pozostałych 32 państw odpowiadają łącznie za 49% dokumentów z opracowanej bazy, jednakże żadne z nich, rozpatrywane indywidualnie, nie przekroczyło 3%.

Największy procentowy udział publikacyjny Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii może wynikać z faktu, że państwa te miały problemy z kontrolowaniem pandemii w pierwszych jej fazach, co przełożyło się na wysoki współczynnik śmiertelności oraz zachorowań wśród ich obywateli, a tym samym na prowadzenie rozległych badań nad wprowadzeniem odpowiednich procedur zapobiegawczych²⁸. Szwecja i Kanada w na początku pandemii skutecznie radziły sobie natomiast z jej skutkami, wykorzystując odmienne strategie niż wcześniej wspomniane kraje²⁹. Praca nad procedurami zapobiegawczymi doprowadziła zaś do znaczącego rozwoju telemedycyny we wszystkich tych czterech państwach³⁰.

²⁸ S. Bergquist, T. Otten, N. Sarich, *COVID-19 Pandemic in the United States*, „Health Policy and Technology” 2020, 9(4), s. 624–634, DOI: 10.1016/j.hlpt.2020.08.007; D. Flynn i in., *COVID-19 Pandemic in the United Kingdom*, „Health Policy and Technology” 2020, 9(4), s. 674–689, DOI: 10.1016/j.hlpt.2020.08.003.

²⁹ J.F. Ludvigsson, *How Sweden Approached the COVID-19 Pandemic: Summary and Commentary on the National Commission Inquiry*, „Acta Paediatrica, International Journal of Paediatrics” 2023, 112(1), s. 1–15, DOI: 10.1111/apa.16535; P. Grootendorst, *The COVID-19 Pandemic in Canada's Provinces*, „Mitigation Measures and Outcomes” 2024, s. 3–18, DOI: 10.1101/2024.06.28.24309653.

³⁰ J. Shaver, op. cit., s. 518–526.

RYSUNEK 4.4. Zestawienie państw wiodących pod względem publikacji w sprecyzowanym obszarze badawczym

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

4.3. Identyfikacja obszarów tematycznych

Na podstawie opracowanego zbioru bazowego (110 dokumentów) publikacji dotyczących telemedycyny oraz metody teorii ugruntowanej w telemedycynie wyodrębniono sześć klastrów przedstawiających zastosowanie telemedycyny w sześciu obszarach (tabela 4.2). Klastry zostały wyodrębnione na podstawie analizy tematyki

podejmowanej w pracach naukowych, słów kluczowych, abstraktów, wniosków końcowych oraz konkluzji autorów publikacji. W ten sposób możliwe było określenie sześciu dziedzin życia człowieka, do których odnosiły się wskazane prace naukowe.

TABELA 4.2. Zestawienie sześciu klastrów na podstawie opracowanego zbioru bazowego

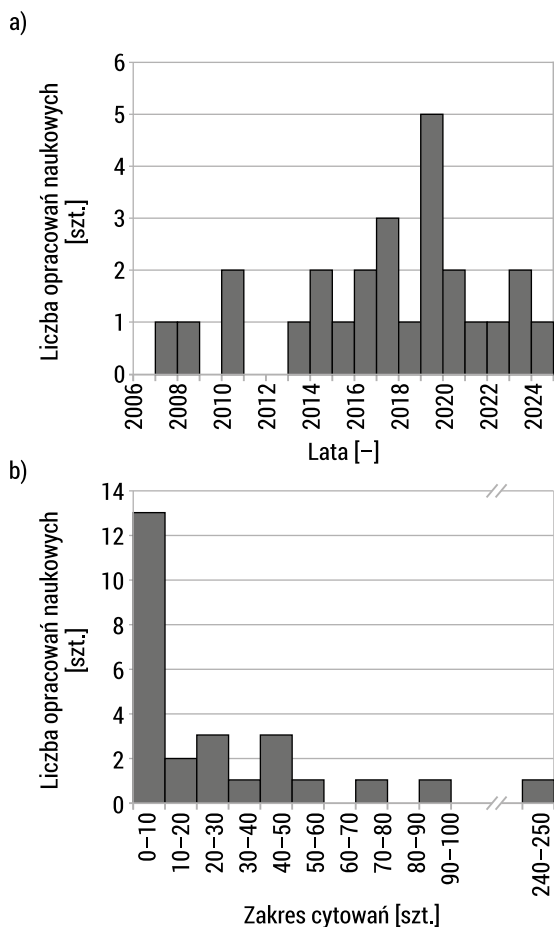
Numer	Słowa kluczowe	Nazwa klastra
1.	dostawca opieki zdrowotnej, dostępność usług zdrowotnych, ambulatoryjny, praktyka ogólna, opieka kliniczna, dostęp do opieki zdrowotnej, opieka zintegrowana	dostęp do opieki zdrowotnej
2.	nowa technologia, aplikacja medyczna, konsultacja zdalna, interwencja cyfrowa, technologia medyczna, system informacyjny, monitorowanie pacjenta	nowe technologie i innowacje
3.	 pogłębiony wywiad, analiza tematyczna, analiza treści, podejście jakościowe, wywiad jakościowy, konsylium, przegląd systematyczny	 metody i analizy badawcze
4.	 doświadczenie osobiste, wizyta osobista, percepcje, prywatność, satysfakcja, oczekiwanie, potencjalne użycie, satysfakcja pacjenta, zdrowie psychiczne, obciążenie, sukces	 doświadczenia i percepcje pacjentów
5.	zapobieganie, procedura, świadczenie, lekarz, relacja lekarz-pacjent, profesjonalista, odpowiedzialność, rozwiązanie, potencjalna korzyść, pracownik służby zdrowia, równość zdrowotna, linia medyczna	problemy i interwencje zdrowotne
6.	dystans społeczny, różnice, skuteczność, ograniczenie, luka, wartość, priorytet, akceptowalność, podejmowanie decyzji, przyszłość, pomoc, dom, życie, dodatek, dowody, proces wdrożenia, protokół, wiek, płeć, śmiertelność, publiczny, kwestionariusz, analiza treści, potencjalne rozwiązanie	czynniki społeczne i demograficzne

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie analizy słów kluczowych.

W niniejszej publikacji skupiono się na analizie jakościowej klastra 3 (metody i analizy badawcze) i klastra 4 (doświadczenia i percepcje pacjentów). Pozostałe klastry są w sposób pośredni z nimi związane, co wynika z faktu, że metody i analizy badawcze, bazujące na zbieraniu i interpretowaniu uzyskanych danych, pozwalają budować mocne podstawy do kolejnych rozważań. Dzięki analizie klastra opisującego doświadczenia i percepcje pacjentów możliwa jest natomiast ocena efektywności i jakości zastosowanych rozwiązań.

Należy podkreślić, że w publikacji pominięto opracowania dotyczące samej pandemii COVID-19, skupiając się przede wszystkim na wykorzystaniu telemedycyny w życiu człowieka, z pominięciem sytuacji anormalnych (np. pandemia). W związku z tym w analizie uwzględniono tylko 26 publikacji naukowych, które posłużyły do opracowania wskazanych klastrów. Dla wybranych 26 publikacji wykonano analizę bibliometryczną (rysunek 4.5), przy uwzględnieniu analogicznych kryteriów jak w przypadku całego określonego zbioru bazowego.

Trend publikacyjny na przestrzeni lat (rysunek 4.5a), odnoszący się do publikacji w tematyce klastrów 3 i 4, wykazuje tendencję stałą, oscylującą między ~1–2 artykułami wydawanymi rocznie. Sytuacje wyjątkowe stanowią lata 2017 i 2019, w których wydano więcej publikacji (odpowiednio 3 i 5). Słuszność wyboru wskazanych klastrów potwierdza liczba cytowań, ponieważ 50% zaliczających się do nich prac badawczych cytowana była więcej niż dziesięć razy. Jednym z etapów analizy bibliometrycznej było także określenie czasopism wiodących pod względem liczby publikacji we wskazanej tematyce (tabela 4.3). W tym celu prace badawcze ze zbioru bazowego sprawdzono przy uwzględnieniu analogicznych kryteriów jak w przypadku całego określonego zbioru bazowego.

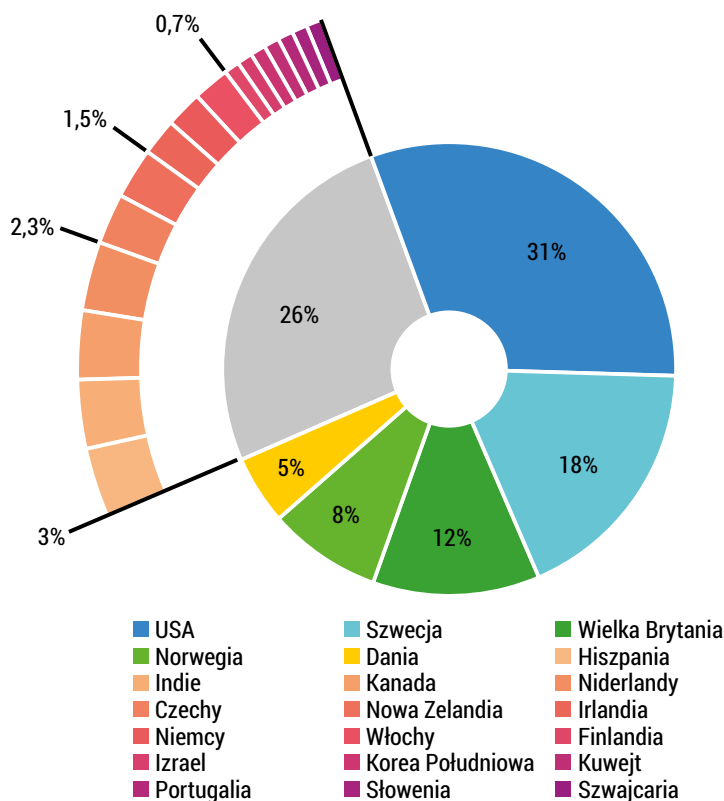
RYSUNEK 4.5. Zestawienie trendu publikacyjnego w latach 2000–2024 (a) oraz liczby cytowań wskazanych artykułów (b)

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

TABELA 4.3. Parametry bibliometryczne czasopisma wiodącego pod względem liczby publikacji w tematyce

Nazwa czasopisma	Powtarzalność publikowania	Maksymalna liczba cytowań	Punkty zgodnie z listą MEiN	Impact Factor	CiteScore
„International Journal of Medical Informatics”	2	46	140	3,70	8,90

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

RYSUNEK 4.6. Zestawienie państw wiodących w sprecyzowanym obszarze badawczym pod względem liczby publikacji

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Na podstawie 26 prac badawczych określono państwa wiodące pod względem liczby publikacji w tematyce klastrów 3 i 4 poprzez procentowe określenie sumarycznej liczby prac naukowych z danego kraju w stosunku do całości zbioru. Można zauważyć, że zainteresowanie wskazaną tematyką wykazują autorzy z 21 państw (rysunek 4.6), przy czym największy udział publikacyjny mają Stany Zjednoczone (31%),

Szwecja (18%), Wielka Brytania (12%), Norwegia (8%) i Dania (5%). Pozostałe państwa odpowiadają w sumie za 26% publikacji, jednak pojedynczo żadne z nich nie przekroczyło 3%.

Największy procentowy udział Stanów Zjednoczonych, Szwecji, Wielkiej Brytanii, Norwegii i Danii w publikacjach wynika z faktu, że kraje te wymieniane są jako jedne z wiodących w zakresie usług medycznych, co potwierdza ranking WHO dotyczący dostępności podstawowych świadczeń zdrowotnych. Umieszcza on wskazane państwa w najwyższej klasie, zaznaczając, że wszystkie one mają wskaźnik podstawowy przekraczający 80 (maksymalna wartość wskaźnika to 100)³¹.

4.4. Analiza jakościowa źródeł

4.4.1. Wsparcie telemedyczne w chorobach

Wdrażanie telemedycyny może przyczynić się do usprawnienia pracy medyków, co przekłada się na przyjmowanie większej liczby pacjentów w tym samym czasie. Niezwykle ważnym aspektem jest również fakt, iż telemedycyna może przyczyniać się do rozpowszechniania zagadnień dotyczących profilaktyki, a także może pozwolić na szybsze przekazywanie dokumentacji medycznej. Takie rozwiązania zwiększają natomiast bezpieczeństwo pacjentów i lekarzy, zmniejszając ryzyko zakażeń i zachorowań na choroby zakaźne, co jest szczególnie istotne w przypadku osób z obniżoną odpornością. Telemedycyna wpływa również korzystnie na komfort psychiczny pacjenta, który ma łatwiejszy kontakt z personelem medycznym, a także większe poczucie kontroli nad procesem leczenia. Wyżej wymienione aspekty podkreślają silny charakter aplikacyjny telemedycyny w życiu człowieka³². Twórcy tego typu rozwiązań nieustannie pracują nad rozwojem technologii telemedycznych, bez wątpienia będących

³¹ World Health Organization, *Coverage of Essential Health Services (SDG 3.8.1)*, World Health Organization 2021, <https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/service-coverage> [dostęp: 13.08.2024].

³² A. Obstfelder, K.H. Engeseth, R.Wynn, *Characteristics of Successfully Implemented Telemedical Applications*, „Implementation Science” 2007, 2, s. 1–11, DOI: 10.1186/1748-5908-2-25; D. Gammon i in., *An Overview and Analysis of Theories Employed in Telemedicine Studies*, „Methods of Information in Medicine” 2008, 47(3), s. 260–269, DOI: 10.3414/ME0484; A.G. Ekeland, A.H. Hansen, T.S. Bergmo, *Clinical Videoconferencing as eHealth: A Critical-Realist Review and Qualitative Meta-Synthesis*, „Journal of Medical Internet Research” 2016, 20(10), e282, s. 1–8, DOI: 10.2196/jmir.8497; R. Garcia, A. Olayele, W. Han, *Defining Dimensions of Patient Satisfaction with Telemedicine: An Analysis of Existing Measurement Instruments* [w:] *Proceedings of the 50th Hawaii International Conference on System Sciences*, Hawaii 2017, s. 3793–3799, DOI: 10.24251/hicss.2017.459.

przyszłością medycyny³³. Kluczowe jest także stworzenie sposobów pozwalających rozwiązać obawy sceptyków w tej kwestii. Obecnie podkreśla się, że przy prawidłowym projektowaniu aplikacji telemedycznych niezwykle istotne jest uwzględnianie wszystkich opinii użytkowników, szczególnie tych o charakterze krytycznym, a nie jedynie pozytywnych ocen. Najwięcej obaw dotyczy jakości i skutków stosowania telemedycyny w opiece nad pacjentem podczas choroby oraz w leczeniu okołoszpitalnym³⁴. Wykorzystanie telemedycyny w leczeniu chorób stanowi przyszłość opieki zdrowotnej i stanie się kluczowym elementem wykorzystywanym w procesie opieki nad pacjentem, a także poprawi współpracę na linii lekarz-pacjent. Aktualne badania wskazują, że implementacja telemedycyny sprawdza się szczególnie dobrze w leczeniu zaburzeń natury psychicznej, zaburzeń odżywiania oraz w onkologii³⁵.

³³ X. Sun, W. Zhou, Y. Feng, *Mobile Healthcare Platforms' Sustainability: The Perspective of Health Information Quality*, „Frontiers in Public Health” 2023, 10, 1059252, s. 2–14, DOI: 10.3389/fpubh.2022.1059252; L.W. Peute i in., *Anatomy of a Failure: A Sociotechnical Evaluation of a Laboratory Physician Order Entry System Implementation*, „International Journal of Medical Informatics” 2010, 79(4), s. e58–e68, DOI: 10.1016/j.ijmedinf.2009.06.008; A. Kealy, L. Stapleton, *Systems Development and Key Success Factors in Large Scale Telemedicine Projects: Preliminary Findings of a Post-Conflict Country Case Study*, „IFAC Proceedings Volumes” 2010, 43(25), s. 1–5, DOI: 10.3182/20101027-3-XK-4018.00030; E.T. Al-Shammari, *Sensor Networks and Systems for Pervasive Healthcare*, „International Journal of Biomedical Engineering and Technology” 2014, 14(2), s. 2–20, DOI: 10.1504/IJBET.2014.059341.

³⁴ J.S. Abelson i in., *Barriers and Benefits to Using Mobile Health Technology After Operation: A Qualitative Study*, „Surgery” 2017, 162(3), s. 606–611, DOI: 10.1016/j.surg.2017.05.007; J. Ahn, Y.A. Jeon, D. Murthy, *Differences in Health-Related Social Media Usage by Organizations and Individual*, „Telemedicine and e-Health” 2020, 26(6), s. 3–11, DOI: 10.1089/tmj.2019.0128; A. Beretich, S.M. Sarasua, *Genetics Providers' Experiences Using Telehealth: A Grounded Theory Approach*, „Journal of Genetic Counseling” 2022, 31(5), s. 1155–1161, DOI: 10.1002/jgc4.1586; J. Kim, G. Tiyyagura, M. Langan, *A Qualitative Analysis of General Emergency Medicine Providers' Perceptions on Pediatric Emergency Telemedicine*, „Pediatric Emergency Care” 2019, 35(12), s. 856–861, DOI: 10.1097/PEC.0000000000001067.

³⁵ V. MacNeill i in., *Experiences of Front-Line Health Professionals in the Delivery of Telehealth: A Qualitative Study*, „British Journal of General Practice” 2014, 64(624), s. e401–e406, DOI: 10.3399/bjgp14X680485; A.B. Björk i in., *Evolving Techniques in Text-Based Medical Consultation – Physicians' Long-Term Experiences at an „Ask The Doctor” Service*, „International Journal of Medical Informatics” 2017, 105, s. 84–87, DOI: 10.1016/j.ijmedinf.2017.05.013; N.V. Wunderlich, F.V. Wangenheim, M.J. Bitner, *High Tech and High Touch: A Framework for Understanding User Attitudes and Behaviors Related to Smart Interactive Services*, „Journal of Service Research” 2013, 16(1), s. 10–17, DOI: 10.1177/1094670512448413; I. Larsson i in., *Parents' Experiences of an e-Health Intervention Implemented in Pediatric Healthcare: A Qualitative Study*, „BMC Health Services Research” 2019, 19, s. 2–8, DOI: 10.1186/s12913-019-4643-7; E. Jakobsson i in., *Experiences from Using eHealth in Contact with Health Care Among Older Adults with Cognitive Impairment*, „Scandinavian Journal of Caring Sciences” 2019, 33(2), s. 380–389, DOI: 10.1111/scs.12634.

W przypadku tej ostatniej naukowcy wskazali, że obecna diagnostyka podstawowa nie oferuje zadowalającej wykrywalności nowotworów wśród pacjentów. Bazując na analizie danych uzyskanych dzięki wykorzystaniu metody jakościowej, wskazano, że możliwe jest opracowanie strategii „pluralistycznego przesuwania zadań”. Jej wykorzystanie pozwoliłoby znaleźć odpowiedź na pytanie, jak skrócić czas diagnostyki nowotworów w obrębie podstawowej opieki zdrowotnej³⁶.

Jørgensen i in. oraz Halje i in.³⁷ podkreślili zasadność stosowania telemedycyny i zdalnych aplikacji w procesie leczenia i pracy z pacjentami borykającymi się z chorobami psychicznymi. Ich badania wykazały, że leczenie za pośrednictwem technologii telemedycznej cechuje się istotnym potencjałem, gdyż analizowanym pacjentom pozwoliło zdecydowanie lepiej radzić sobie w życiu codziennym i zwiększyło ich zaangażowanie w leczenie. Mogło to wynikać ze zwiększenia przejrzystości działań lekarskich, lepszego zrozumienia procedur medycznych, a także poczucia większej kontroli nad swoją chorobą. Możliwość bieżącego monitorowania postępów w leczeniu dawała natomiast pacjentom uczucie lepszego panowania nad swoim zdrowiem psychicznym. Ten aspekt przełożył się również na poprawę relacji pacjent-terapeuta³⁸.

Zalety stosowania aplikacji telemedycznych wskazali również Wang i in. Badacze zastosowali system mHealth do leczenia pacjentów z nadwagą oraz otyłością. W swoich badaniach zweryfikowali, czy wykorzystywanie go do wspierania aktywności fizycznej może wpłynąć pozytywnie na pacjentów. Zdaniem autorów implementacja zdalnego systemu okazała się sukcesem, gdyż przez użytkowników uważana była za motywator w procesie zmian. Co więcej, wykorzystanie aplikacji pozytywnie wpłynęło na zmianę stylu życia części badanych, ponieważ po wprowadzeniu pewnych rutyn behawioralnych przestali oni później polegać wyłącznie na aplikacji³⁹.

Należy mieć na uwadze, że mimo licznych przytaczanych zalet, telemedycyna pozostaje nadal w fazie rozwoju i implementacji. Napotyka ona na problemy i bariery wynikające z poczucia niepewności i braku zaufania ze strony zarówno pacjentów, jak i lekarzy.

³⁶ H. Thulesius i in., *Pluralistic Task Shifting for a More Timely Cancer Diagnosis. A Grounded Theory Study From a Primary Care Perspective*, „Scandinavian Journal of Primary Health Care” 2021, 39(4), s. 486–495, DOI: 10.1080/02813432.2021.2004751.

³⁷ S.W. Jørgensen i in., *Patients’ Perspectives on Telemedicine in the Encounter Between Healthcare and Patients with Mental Illness: A Systematic Review*, „The European Journal of Psychiatry” 2023, 37(1), s. 44–62, DOI: 10.1016/j.ejpsy.2022.08.003; K. Halje i in., *Towards mHealth Systems for Support of Psychotherapeutic Practice: A Qualitative Study of Researcher-Clinician Collaboration in System Design and Evaluation*, „International Journal of Telemedicine and Applications” 2016, 151793, s. 1–6, DOI: 10.1155/2016/5151793.

³⁸ S.W. Jørgensen i in., op. cit., s. 44–62.

³⁹ R. Wang, M. Honey, K. Day, *Preliminary Results of a Grounded Theory Study on Using Mobile Health for Physical Activity*, „Studies in Health Technology and Informatics” 2024, 310, s. 544–548, DOI: 10.3233/SHTI231024.

TABELA 4.4. Zestawienie artykułów dotyczących wsparcia medycznego w chorobach

Autor/autorzy i tytuł artykułu	Przedmiot badania	Cel badania	Uczestnicy oraz zasięg badania	Zastosowana metodologia oraz przyjęty sposób analizy danych	Uzyskany wynik	Umiejscowienie artykułu względem powiązanych teorii	Ograniczenia badania zidentyfikowane przez autorów
H. Thulesius, U. Sandén, D. Petek, R. Hoffman, T. Koskela, B. Oliva-Fanlo, <i>Pluralistic Task Shifting for a More Timely Cancer Diagnosis. A Grounded Theory Study from a Primary Care Perspective</i>	Niewystarczające możliwości szybkiego wykrywania nowotworów wśród ludzi	Badania ukierunkowane zostały na możliwość skrócenia czasu diagnostyki nowotworów wśród ludzi	Uczestnikami było 1352 lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej	Analiza jakościowa na podstawie klasycznej GTM. Kluczowe odpowiedzi z ankiet dotyczącej poprawy szybkości diagnozowania raka w opiece podstawowej zidentyfikowano poprzez selektywne kodowanie, a wyniki porównano z literaturą konceptualną	Zaprezentowano złożoną strategię „pluralistycznego przesuwania zadań”, czyli metodę pozwalającą na wyjaśnienie, co można zrobić, aby skrócić czas diagnostyki nowotworów na poziomie podstawowej opieki zdrowotnej. Jest to istotne, gdyż aspekt ten wciąż pozostaje niedostatecznie zbadany, zwłaszcza teoretycznie	Artykuł uwzględnia metodę badań behawioralnych (klasyczna GTM) pozwalającą na polepszenie diagnostyki nowotworów na poziomie podstawowej opieki zdrowotnej. Jest to istotne, gdyż aspekt ten wciąż pozostaje niedostatecznie zbadany, zwłaszcza teoretycznie	Jednorodność populacji ankietowanej; w większości analizowano dane z ankiet realizowanych tylko wśród lekarzy
S.W. Jørgensen, K. Lee, S.H. Klausen, E.N. Petersen, B. Nørgaard, <i>Patients' Perspectives on Telemedicine in the Encounter Between Healthcare and Patients with Mental Illness: A Systematic Review</i>	Niewystarczająca analiza doświadczeń i opinii osób borykających się z chorobami natury psychiatrycznej oraz roli telemedycyny w ich leczeniu	Analiza doświadczeń i opinii osób borykających się z chorobami natury psychiatrycznej oraz roli telemedycyny w ich leczeniu	Uwzględniono grupy fokusowe, gdzie 281 uczestników miało od 18 do 65 lat; 117 zidentyfikowano jako mężczyzn, 134 jako kobiety, zaś pięć 30 osób udzielających odpowiedzi nie została podana	Badania uwzględnione w artykule zostały ustrukturyzowane dzięki protokołowi PROSPERO (ID: CRD42020183000) obejmującemu teoretyczne kodowanie szablonów, analizę fenomenologiczną, analizę ramową i konstruktywistyczną GTM	Badanie wykazało, że telemedycyna ma potencjał w leczeniu zaburzeń psychiatrycznych. Dzięki aplikacjom pacjenci lepiej radzili sobie na co dzień, zyskując wgląd w swoją chorobę i kontrolę nad zdrowiem psychicznym, co zwiększyło ich zaangażowanie w leczenie i poprawiło relację z terapeutą	Zastosowanie protokołu PRISMA pozwoliło na zaprezentowanie zestawienia jednoznacznych wyników, potwierdzających potencjał telemedycyny w leczeniu zaburzeń psychiatrycznych	Mimo rygorystycznej analizy literatury zgodnie z protokołem PRISMA autorzy dostrzegli ograniczenia badania, którym jest zawężenie jego zakresu wyłącznie do perspektywy pacjentów

Autor/autorzy i tytuł artykułu	Przedmiot badania	Cel badania	Uczestnicy oraz zasięg badania	Zastosowana metodologia oraz przyjęty sposób analizy danych	Uzyskany wynik	Umiejscowienie artykułu względem powiązanych teorii	Ograniczenia badania zidentyfikowane przez autorów
R. Wang, M. Honey, K. Dav, <i>Preliminary Results of a Grounded Theory Study on Using Mobile Health for Physical Activity</i>	Wsparcie osób z nadwagą/otyłością w powrocie do zdrowego trybu życia	Zbadanie wykorzystania systemu mHealth do wspierania aktywności fizycznej z punktu widzenia osób, które chcą zmniejszyć swoją wagę	W badaniu uwzględniono 22 uczestników powyżej 18 lat, którzy wskazywali na posiadanie problemu z wagą lub obawy z tym związane, wykazali znajomość języka angielskiego oraz mieszkali w Nowej Zelandii od co najmniej sześciu miesięcy	Wywiady zostały spisane oraz przetworzone przy użyciu programu NVivo 2020. Usunięto wszelkie dane pozwalające na identyfikację osób badanych. Do analizy każdego wywiadu zastosowano iteracyjny proces kodowania indukcyjnego	Stwierdzono, że mHealth było uważane przez użytkowników za motywator i miało długotrwały wpływ na zmianę nawyków związanych ze stylem życia	Na podstawie analizy zgodnej z wymaganiami GTM zbadano, czy wprowadzenie systemów telemedycznych w celu poprawy zdrowia osób z nadwagą lub otyłością wpłynie pozytywnie na proces leczenia pacjentów	Wskazano, że po ustaleniu pewnych rutyn behawioralnych użytkownicy zdecydowali się zaprzestać polecać na korzystaniu z mHealth w celu monitorowania stanu swojego zdrowia
S. K. Simblett, E. Bruno, S. Siddi, F. Matcham, L. Giuliano, J.H. López, <i>Patient Perspectives on the Acceptability of mHealth Technology for Remote Measurement and Management of Epilepsy: A Qualitative Analysis</i>	Niewystarczająca ilość informacji na temat potencjalnego zastosowania technologii mHealth przez pacjentów chorych na padaczkę	Zastosowanie technologii mobilnego zdrowia (mHealth) przez pacjentów chorych na padaczkę	W badaniu wzięto udział 20 osób, u których występują napady padaczkowe. Uczestnicy pochodzili z Wielkiej Brytanii, Włoch i Hiszpanii	W analizie tematycznej zastosowano ramę kodowania, w której transkrypcje zakodowali dwaj niezależni badacze. Autorzy wyodrębnili z dyskusji grupowych tematy i podtematy, koncentrując się na zastosowaniu systemu mHealth oraz barierach i czynnikach ułatwiających zaangażowanie pacjentów	Uczestnicy wykazali zainteresowanie technologią mHealth, podkreślając jej rolę w usprawnieniu komunikacji z lekarzami, przebiegu padaczki i widowaniu napa- dów padaczkowych oraz poprawie ich bezpieczeństwa i ułatwieniu planowania działań	Na podstawie GTM wykazano, że technologie telemedyczne ułatwiają budowanie relacji lekarz-pacjent, podnosząc tym samym komfort ich życia i ułatwiając prowadzenie terapii dla osób borykających się z padaczką	Wskazano, że kluczową barierą jest obawa przed stygmatyzacją spowodowaną nieupublicznieniem informacji o chorobie. Ankietowani obawiali się, że ujawnienie danych o ich schorzeniach doprowadzi do negatywnego oceniania przez innych, odrzucenia czy nawet dyskryminacji

Autor/autorzy i tytuł artykułu	Przedmiot badania	Cel badania	Uczestnicy oraz zasięg badania	Zastosowana metodyka oraz przyjęty sposób analizy danych	Uzyskany wynik	Umiejscowienie artykułu względem powiązanych teorii	Ograniczenia badania zidentyfikowane przez autorów
H.S. Sauer-Ford, M.Y. Hamline, M.M. Gosdin, L.R. Kair, G.M. Weinberg, J.P. Marcin, J.L. Rosenthal, <i>Acceptability, Usability, and Effectiveness: A Qualitative Study Evaluating a Pediatric Telemedicine Program</i>	Brak odpowiedzi na pytanie, dlaczego lekarze niechętnie wykorzystują telemedycynę w leczeniu pacjentów pediatrycznych	Określenie przyczyn powolnego wdrażania telemedycyny w leczeniu pacjentów pediatrycznych. Sprawdzenie, czy istnieją możliwości ulepszenia programów telemedycznych	Uczestnicy badania mieli nie mniej niż 18 lat oraz posługiwali się językiem angielskim. Wybrani uczestnicy badania (16 osób) mieli doświadczenie w korzystaniu z telemedycyny lub jej koordynowaniu	Dane z wywiadów poddano procesowi iteracyjnemu z podejściem porównawczym, obejmującym: a) otwarte kodowanie wywiadów przez badaczy, b) spotkanie grupowe w celu wygenerowania książki kodów, c) dostosowanie przewodnika przeprowadzania wywiadu, indywidualne notatki i ukie- runkowane kodowanie, e) spotkanie grupowe w celu porównania kodów i omówienia rozbieżności, proces powtarzano dwukrotnie, aż grupa osiągnęła nasycenie tematyczne	Analiza uzyskanych wyników wykazała: a) uprzedzenia względem telemedycyny i jej wdrażania, b) wpływ zastosowania telemedycyny na zwiększenie współpracy między lekarzem a pacjentem	Badanie jako-ściowe bazujące na GTM wyka-zało, że teleme-dycyna mimo pozytywnego wpływu na pro-ces świadczenia usług medycz-nych wciąż wiąże się z wieloma uprzedzeniami. Dotyczą one głównie procesu jej implementa-cji oraz wpływu na współpracę między lekarzem a pacjentem	Uczestnicy dzie-łacy się chętnie sprostowaniem na temat doświad-czeń mogli nieświadomie zniekształ-cać prawdę

Autor/autorzy i tytuł artykułu	Przedmiot badania	Cel badania	Uczestnicy oraz zasięg badania	Zastosowana metodologia oraz przyjęty sposób analizy danych	Uzyskany wynik	Umiejscowienie artykułu względem powiązanych teorii	Ograniczenia badania zidentyfikowane przez autorów
K. Hallé, T. Timpka, J. Ekberg, M. Bång, A. Fröberg, H. Eriksson, <i>Towards mHealth Systems for Support of Psychosocial Therapeutic Practice: A Qualitative Study of Researcher-Clinician Collaboration in System Design and Evaluation</i>	Zestawienie opinii klinicystów i badaczy dotyczących wprowadzenia zdalnych systemów do rutyn terapeutycznych w psychoterapii	Głównym celem badania była odpowiedź na pytanie, czy systemy mHealth mogą prowadzić do poprawy leczenia pacjentów, a także, czy technologia mHealth pomaga w procesie leczenia	Czterech psychoterapeutów i pięciu badaczy, którzy uczestniczyli we wspólnych badaniach w Young Adults Centre	Autorzy przeprowadzili analizę uzyskanych danych z wywiadów półstrukturyzowanych, bazując na GTM. Dane z wywiadów podzielono na mniejsze jednostki, przeprowadzono konceptualizację i kodowanie tych jednostek oraz połączono oznaczone jednostki w coraz bardziej złożone struktury	Wnioski wynikające z analizy jakościowej uzyskanych danych można zastosować w środowiskach, w których planowane są badania kooperacyjne nad telemedycyną w zakresie zdrowia psychicznego	Na podstawie badań jakościowych (zgodnych z wytycznymi GTM) przeanalizowano możliwość implementacji systemów telemedycznych w procesie leczenia osób z chorobami/zaburzeniami psychicznymi	Badanie zostało przeprowadzone jako samoocena

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie przeglądu literatury.

Simblett i in. wskazali, że uczestnicy badania wykazywali duże zainteresowanie technologią mHealth w leczeniu padaczki – podkreślali, że może ona ułatwić im komunikację z lekarzami, a tym samym pomóc w przewidywaniu lub zapobieganiu napadom padaczkowym. To z kolei przekłada się na zwiększenie komfortu życia pacjentów poprzez umożliwienie planowania działań prewencyjnych, mających na celu poprawę ich bezpieczeństwa. Mimo tych zalet respondenci jednocześnie wciąż sygnalizowali niepokój i niepewność odnośnie do bezpieczeństwa stosowania tego rodzaju aplikacji, podkreślając, że największą ich wadą jest ryzyko niekontrolowanego upublicznienia informacji o chorobie i obawa przed potencjalną stygmatyzacją z tym związaną. Ankietowani bali się, że ujawnienie danych o ich schorzeniach doprowadzi do negatywnego oceniania przez innych, odrzucenia czy nawet dyskryminacji⁴⁰.

O lęku przed stosowaniem telemedycyny w pracy z pacjentem pisała również Sauers-Ford wraz ze współautorami⁴¹, którzy prowadzili badania na temat niechęci do stosowania telemedycyny przez lekarzy w leczeniu pacjentów pediatrycznych. Wykazali oni, że mimo ogólnego polepszenia współpracy w relacji pacjent-lekarz istnieją bariery, które wpływają na nią niekorzystnie, takie jak m.in. osobiste uprzedzenia pacjentów czy rozmaite ograniczenia technologiczne.

4.4.2. Wsparcie telemedyczne w opiece okołoszpitalnej

Współczesna opieka zdrowotna zмага się z wyzwaniem zapewnienia skutecznego wsparcia pacjentów poza szpitalem, szczególnie w przypadku osób po hospitalizacji, przebywających w domach opieki i w opiece domowej. Kluczową rolę w tym procesie odgrywa technologia, oferując innowacyjne rozwiązania, które poprawiają jakość opieki i ograniczają konieczność interwencji szpitalnych. W trzech analizowanych publikacjach zawarto spostrzeżenia dotyczące poprawy poziomu opieki okołoszpitalnej przy wykorzystaniu telemedycyny i zdalnego monitorowania pacjentów⁴².

⁴⁰ S.K. Simblett i in., *Patient Perspectives on the Acceptability of mHealth Technology for Remote Measurement and Management of Epilepsy: A Qualitative Analysis*, „Epilepsy & Behavior” 2019, 97, s. 124–128, DOI: 10.1016/j.yebeh.2019.05.035; H.S. Sauers-Ford i in., *Acceptability, Usability, and Effectiveness: A Qualitative Study Evaluating a Pediatric Telemedicine Program*, „Academic Emergency Medicine” 2019, 26(9), s. 1022–1032, DOI: 10.1111/acem.13763.

⁴¹ H.S. Sauers-Ford i in., op. cit., s. 1022–1032.

⁴² P.C. Sanger i in., *A Patient-Centered System in a Provider-Centered World: Challenges of Incorporating Post-Discharge Wound Data into Practice*, „Journal of the American Medical Informatics Association” 2016, 23(3), s. 1–8, DOI: 10.1093/jamia/ocv183; C. Canally, S. Doherty, D.M. Doran, R.A. Goubran, *Using Integrated Bio-Physiotherapy Informatics in Home Health-Care Settings: A Qualitative Analysis of a Point-of-Care Decision Support System*, „Health Informatics Journal” 2015, 21(2), s. 150–157, DOI: 10.1177/1460458213511346; C.E. Stephens i in., *„They Don’t Trust Us”: The Influence of Perceptions of Inadequate Nursing Home Care on Emergency Department Transfers and the Potential Role for Telehealth*, „Clinical Nursing Research” 2020, 29(3), s. 2–13, DOI: 10.1177/1054773819835015.

Sanger i in. przedstawili koncepcję PGHD (dane zdrowotne generowane przez pacjentów) oraz system mPOWER, który wspiera pacjentów po wypisie ze szpitala, umożliwiając im samodzielne monitorowanie ran pooperacyjnych i przysyłanie wyników do lekarzy, co zwiększa ich zaangażowanie i zmniejsza ryzyko ponownej hospitalizacji⁴³. Canally i in. omówili zintegrowany system monitorujący pacjentów w opiece domowej, który dzięki czujnikom i GPS pozwala opiekunom na bieżąco śledzić stan zdrowia pacjentów, ułatwiając tym samym podejmowanie decyzji dotyczących dalszej opieki⁴⁴. Stephens i in. wskazali natomiast na problem nadmiernego transferu pacjentów z domów opieki do szpitali, co często wynika z braku zaufania odnośnie do oceny stanu zdrowia pacjenta przez personel oraz ograniczonej dostępności lekarzy. Telemedycyna może ograniczyć te niepotrzebne hospitalizacje poprzez umożliwienie zdalnych konsultacji z lekarzami⁴⁵.

Wspomniani badacze poddali powyższe problemy analizie przy użyciu jakościowych metod badawczych, opartych głównie na metodzie teorii ugruntowanej. W ramach tychże badań przeprowadzane były wywiady oraz ankiety w najbliższym środowisku, dotyczące wsparcia okołoszpitalnego za pomocą wprowadzenia technologii telemedycznych. Sanger i in.⁴⁶ oraz Canally i in.⁴⁷ wykorzystali także technikę otwartego kodowania, dzięki której zidentyfikowali zarówno pojawiające się bariery, jak i pozytywne aspekty związane z analizowanym problemem. Z kolei Stephens i in. zastosowali metodę kodowania linia po linii, wspierając ją analitycznymi notatkami⁴⁸. Przeprowadzone studia pozwoliły na weryfikację zdefiniowanych problemów badawczych.

Wszystkie przytoczone artykuły pokazują, jak telemedycyna może poprawiać efektywność opieki medycznej poza szpitalem. Dzięki technologiom telemedycyny możliwa jest jednak nie tylko lepsza jakość opieki, ale również zmniejszenie kosztów i obciążenia szpitali, co jest szczególnie istotne w kontekście procesu starzenia się społeczeństwa oraz rosnącej liczby osób potrzebujących długoterminowej opieki. Omówione technologie stają się więc kluczowym elementem okołoszpitalnego wsparcia medycznego, zapewniając pacjentom lepszą opiekę w ich codziennym otoczeniu.

⁴³ P.C. Sanger i in., op. cit., s. 1–8.

⁴⁴ C. Canally i in., op. cit., s. 150–157.

⁴⁵ C.E. Stephens i in., op. cit., s. 2–13.

⁴⁶ P.C. Sanger i in., op. cit., s. 1–8.

⁴⁷ C. Canally i in., op. cit., s. 150–157.

⁴⁸ C.E. Stephens i in., op. cit., s. 2–13.

TABELA 4.5. Zestawienie artykułów dotyczących okołoszpitalnego wsparcia medycznego

Autor/autorzy i tytuł	Przedmiot badania	Cel badania	Uczestnicy oraz zasięg badania	Zastosowana metodologia oraz przyjęty sposób analizy danych	Uzyskany wynik	Umiejscowienie artykułu względem powiązanych teorii	Ograniczenia badania zidentyfikowane przez autorów
P. Sanger, A. Hartzler, R. Lordon, W. Lober, <i>A Patient-Centered System in a Provider-centered World: Challenges of Incorporating Post-Discharge Wound Data into Practice</i>	Mobilene urządzenie do oceny ran pooperacyjnych (mPOWER)	Analiza wyzwań w projektowaniu technologii dla pacjentów wykorzystującej PGHD do monitorowania ran pooperacyjnych i integracji jej z praktyką kliniczną	Pacjenci, którzy doświadczali zakażeń miejsc operowanego (SSI) po wypisie ze szpitala oraz pracownicy ochrony zdrowia (lekarze, pielęgniarki, asystenci lekarzy)	GTM z zastosowaniem otwartego kodowania danych uzyskanych z wywiadów, sesji myślenia na głos, ocen heurystycznych i testów użyteczności makiet mPOWER. Wykorzystano oprogramowanie ATLAS.ti	Identyfikacja obszarów zgody i konfliktów między pacjentami a personelem medycznym dotyczących projektowania mPOWER, a także opracowanie zaleceń projektowych mających na celu integrację PGHD z praktyką kliniczną	Artykuł omawia teorię angażowania pacjentów w opiekę zdrowotną i integrację danych generowanych przez pacjentów (PGHD) z systemami opieki, podkreślając konieczność dostosowania technologii do istniejących systemów socjotechnicznych	Mała próba uczestników, prowadzenie badania w jednym systemie opieki zdrowotnej, brak uwzględnienia pacjentów o ciemnym kolorze skóry, możliwe błędy wynikające z samoselekcji
C. Canally, S. Doherty, D. Doran, R. Goubran, <i>Using Integrated Bio-Physiotherapy Informatics in Home Health-Care Settings: A Qualitative Analysis of a Point-of-Care Decision Support System</i>	System biofizjoterapii w kontekście opieki domowej	Badanie interfejsu użytkownika, który integruje informacje biofizjologiczne pacjentów z systemem wspomagania decyzji w celu wsparcia opiekunów domowych w ich monitorowaniu, poprawie harmonogramów wizyt oraz dostępie do danych pacjentów	Ośmiu specjalistów opieki domowej, w tym pielęgniarki, terapeutów zajęciowych i koordynatorów opieki	Badania jakościowe obejmowały wywiady półstrukturalizowane, wykonane zgodnie z wymogami GTM. Zastosowano otwarte kodowanie odpowiedzi uczestników. Korzystano z oprogramowania NVivo	Opiekunowie domowi preferowali prosty interfejs z możliwością interakcji, który oferował wizualizację i monitorowanie postępów pacjentów. Interfejs wspierał także edukację pacjentów	Artykuł omawia systemy wspomaganiania decyzji klinicznych (CDSS) powszechne w szpitalach, ale rzadkie w opiece domowej, a także integruje zdalne monitorowanie zdrowia w celu poprawy bezpieczeństwa pacjentów i śledzenia ich stanu zdrowia	Badanie zostało przeprowadzone w laboratorium symulacyjnym, co może ograniczać jego odniesienie do rzeczywistych sytuacji; mała liczba grup zawodowych

Autor/autorzy i tytuł	Przedmiot badania	Cel badania	Uczestnicy oraz zasięg badania	Zastosowana metodologia oraz przyjęty sposób analizy danych	Uzyskany wynik	Umiejscowienie artykułu względem powiązanych teorii	Ograniczenia badania zidentyfikowane przez autorów
C. Stephens, E. Halifax, N. Bui, S. Lee, J. Shim, C. Ritchie, „They Don't Trust Us”: The Influence of Perceptions of Inadequate Nursing Home Care on Emergency Department Transfers and the Potential Role for Telehealth	Niewystarczająca opieka nad osobami starszymi w domach opieki	Zrozumienie doświadczeń opiekunów dotyczących transferu pacjentów z domów opieki do szpitalnych oddziałów ratunkowych. Analizowano, w jaki sposób technologie telemedyczne mogą pomóc w rozwiązywaniu tych problemów	Czterdziestu jeden uczestników, w tym członkowie rodzin pacjentów, pielęgniarki z domów opieki, lekarze pracujący w domach opieki, administratorzy domów opieki, a także personel oddziałów ratunkowych	Metody jakościowe oparte na fokusowych grupach dyskusyjnych oraz GTM. Przeprowadzono wywiady, które następnie zostały przetranskrybowane. Dokonano kodowania linii po linii, utworzono notatki analityczne oraz zbudowano związki między kategoriami	Brak zaufania do domów opieki i nieobecność lekarzy były głównymi powodami przenoszenia pacjentów do oddziałów ratunkowych. Technologie telemedyczne mogą poprawić ocenę zdrowia i komunikację, redukując liczbę niepotrzebnych transferów tego typu	Artykuł odnosi się do teorii dotyczących opieki długoterminowej i telemedycyny. Autorzy odwołują się w szczególności do badań dotyczących poprawy koordynacji opieki oraz komunikacji z wykorzystaniem telemedycyny	Ograniczona próba badawcza oraz pominięcie perspektywy pacjentów z powodu ich złożonych warunków zdrowotnych. Autorzy zwrócili uwagę, że samoistna selekcja uczestników mogła podważyć wpływ na fałszywie pozytywną ocenę telemedycyny

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie przeglądu literatury.

4.5. Kluczowe ustalenia i ich implikacje

Telemedycyna ma istotny wpływ na zarządzanie kolejkami i wizytami lekarskimi, przyczyniając się do skrócenia czasu oczekiwania pacjentów, zmniejszenia liczby niepotrzebnych wizyt oraz optymalizacji procesów medycznych. Dzięki telemedycynie system opieki zdrowotnej staje się bardziej efektywny, co przynosi korzyści zarówno pacjentom, jak i placówkom medycznym.

Pacjenci cenią wygodę i oszczędność czasu związane z telemedycyną, choć istnieją wśród nich także obawy dotyczące przede wszystkim jej prywatności i skuteczności. Personel medyczny wymaga przeprowadzenia szkoleń i dostarczenia wsparcia w adaptacji technologii, tak aby mógł w pełni wykorzystać potencjał telemedycyny.

Zauważalne są również obawy pacjentów co do wykorzystania telemedycyny w procesie diagnostyki i leczenia. W związku z tym telemedycyna wspiera edukację medyczną, umożliwiając szkolenie studentów medycyny i ciągłe kształcenie lekarzy na odległość, co jest szczególnie istotne w erze cyfrowej. Wykorzystanie w telemedycynie symulacji medycznych do treningu praktycznych umiejętności zwiększa kompetencje personelu medycznego. Co więcej, zdalne szkolenia i symulacje medyczne są skuteczne i, co ważne, mogą zostać dostosowane do indywidualnych potrzeb uczestników. Dzięki telemedycynie edukacja medyczna staje się więc bardziej dostępna i elastyczna. Podsumowując, można stwierdzić, że optymalizacja procesów medycznych za pośrednictwem technologii telemedycznych prowadzi do efektywniejszego wykorzystania zasobów, a to przekłada się na zadowolenie jej użytkowników.

Literatura cytowana

- [1] Abbass A.A., Kisely S.R., Town J.M., Leichsenring F., Driessen E., De Maat S., Gerber A., Dekker J., Rabung S., Rusalovska S., Crowe E., *Short-Term Psychodynamic Psychotherapies for Common Mental Disorders*, „Cochrane Database of Systematic Reviews” 2014, 7, CD004687, DOI: 10.1002/14651858.CD004687.pub4.
- [2] Abelson J.S., Kaufman E., Symer M., Peters A., Charlson M., Yeo H., *Barriers and Benefits to Using Mobile Health Technology After Operation: A Qualitative Study*, „Surgery” 2017, 162(3), s. 605–611, DOI: 10.1016/j.surg.2017.05.007.
- [3] Ahn J., Jeon A., Murthy D., *Differences in Health-Related Social Media Usage by Organizations and Individual*, „Telemedicine and e-Health” 2020, 26(6), s. 812–820, DOI: 10.1089/tmj.2019.0128.
- [4] Almathami K.Y., Win K.T., Vlahu-Gjorgievska E., *Barriers and Facilitators That Influence Telemedicine-Based, Real-Time, Online Consultation at Patients*, „Journal of Medical Internet Research” 2020, 22(2), e16407, DOI: 10.2196/16407.
- [5] Al-Shammari E.T., *Sensor Networks and Systems for Pervasive Healthcare*, „International Journal of Biomedical Engineering and Technology” 2014, 14(2), s. 91–104, DOI: 10.1504/IJBET.2014.059341.
- [6] Beretich A., Sarasua S.M., *Genetics Providers’ Experiences Using Telehealth: A Grounded Theory Approach*, „Journal of Genetic Counseling” 2022, 31(5), s. 1155–1163, DOI: 10.1002/jgc4.1586.

- [7] Bergquist S., Otten T., Sarich N., *COVID-19 Pandemic in the United States*, „Health Policy and Technology” 2020, 9(4), s. 623–638, DOI: 10.1016/j.hlpt.2020.08.007.
- [8] Bhaskar S., Bradley S., Chattu V.K., Adisesh A., Nurtazina A., Kyrkbayeva S., Sakhamuri S., Yaya S., Sunil T., Thomas P., Mucci V., Moguilner S., Israel-Korn S., Alacapa J., Mishra A., Pandya S., Schroeder S., Atreja A., Banach M., Ray D., *Telemedicine Across the Globe – Position Paper from the COVID-19 Pandemic Health System Resilience*, „International Consortium, Frontiers in Public Health” 2020, 8(10), s. 1–15, DOI: 10.3389/fpubh.2020.556720.
- [9] Björk A.B., Hillborg H., Augutis M., Umefjord G., *Evolving Techniques in Text-Based Medical Consultation – Physicians’ Long-Term Experiences at an Ask The Doctor Service*, „International Journal of Medical Informatics” 2017, 105, s. 83–88, DOI: 10.1016/j.ijmedinf.2017.05.013.
- [10] Bokun K., Nazarko J., *Smart Villages Concept – A Bibliometric Analysis and State-of-the-Art Literature Review*, „Progress in Planning” 2023, 175, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765.
- [11] Canally C., Doherty S., Doran D.M., Goubran R.A., *Using Integrated Bio-Physiotherapy Informatics in Home Health-Care Settings: A Qualitative Analysis of a Point-of-Care Decision Support System*, „Health Informatics Journal” 2015, 21(2), s. 149–158, DOI: 10.1177/1460458213511346.
- [12] Charmaz K., *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*, SAGE Publications, London 2006.
- [13] Chen J., Li C., An K., Dong X., Liu J., Wu H., *Effectiveness of Telemedicine on Common Mental Disorders: An Umbrella Review and Meta-Analysis*, „Computers in Human Behavior” 2024, 159, DOI: 10.1016/j.chb.2024.108325.
- [14] Chodakowska E., Nazarko J., *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en1313439.
- [15] Chun Y., Birks M., Francis K., *Grounded Theory Research: A Design Framework for Novice Researchers*, „SAGE Open Medicine” 2019, 7, 2050313218822927, DOI: 10.1177/2050313218822927.
- [16] Corbin J., Strauss A., *Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, SAGE Publications Ltd, Los Angeles 2015.
- [17] Ekeland A.G., Hansen A.H., Bergmo T.S., *Clinical Videoconferencing as eHealth: A Critical-Realist Review and Qualitative Meta-Synthesis*, „Journal of Medical Internet Research” 2016, 20(10), e282, DOI: 10.2196/jmir.8497.
- [18] Flynn D., Moloney E., Bhattarai N., Scott J., Breckons M., Avery L., Moy N., *COVID-19 Pandemic in the United Kingdom*, „Health Policy and Technology” 2020, 9(4), s. 673–691, DOI: 10.1016/j.hlpt.2020.08.003.
- [19] Gaitán J.A., Correa P.E.R., *COVID-19 and Telemedicine: A Netnography Approach*, „Technological Forecasting and Social Change” 2023, 190, 122420, DOI: 10.1016/j.techfore.2023.122420.
- [20] Gammon D., Johannessen L.K., Sørensen T., Wynn R., Whitten P., *An Overview and Analysis of Theories Employed in Telemedicine Studies*, „Methods of Information in Medicine” 2008, 47(3), s. 1–10, DOI: 10.3414/ME0484.
- [21] Garcia R., Olayele A., Han W., *Defining Dimensions of Patient Satisfaction with Telemedicine: An Analysis of Existing Measurement Instruments [w:] Proceedings of the 50th Hawaii International Conference on System Sciences*, Hawaii 2017, DOI: 10.24251/hicss.2017.459.
- [22] Grootendorst P., *The COVID-19 Pandemic in Canada’s Provinces*, „Mitigation Measures and Outcomes” 2024, DOI: 10.1101/2024.06.28.24309653.

- [23] Halje K., Timpka T., Ekberg J., Bång M., Fröberg A., Eriksson H., *Towards mHealth Systems for Support of Psychotherapeutic Practice: A Qualitative Study of Researcher-Clinician Collaboration in System Design and Evaluation*, „International Journal of Telemedicine and Applications” 2016, 151793, DOI: 10.1155/2016/5151793.
- [24] Heath H., Cowley S., *Developing a Grounded Theory Approach: A Comparison of Glaser and Strauss*, „International Journal of Nursing Studies” 2004, 41(2), s. 141–50, DOI: 10.1016/s0020-7489(03)00113-5.
- [25] Huerne K., Eisenberg M.J., *Advancing Telemedicine in Cardiology: A Comprehensive Review of Evolving Practices and Outcomes in a Postpandemic Context*, „Cardiovascular Digital Health Journal” 2024, 5(2), s. 96–110, DOI: 10.1016/j.cvdhj.2024.02.001.
- [26] Islam M.Z., Shahzad, Ali R., Haider A., Kim H.S., *Reinforcement Learning-Aided Edge Intelligence Framework for Delay-Sensitive Industrial Applications*, „Sensors” 2022, 22(2), s. 1–21, DOI: 10.3390/s22208001.
- [27] Jakobsson E., Nygård L., Kottorp A., Malinowsky C., *Experiences from Using eHealth in Contact with Health Care Among Older Adults with Cognitive Impairment*, „Scandinavian Journal of Caring Sciences” 2019, 33(2), s. 380–389, DOI: 10.1111/scs.12634.
- [28] Jørgensen S.W., Lee K., Klausen S.H., Petersen E.N., Nørgaard B., *Patients’ Perspectives on Telemedicine in the Encounter Between Healthcare and Patients with Mental Illness: A Systematic Review*, „The European Journal of Psychiatry” 2023, 37(1), s. 44–62, DOI: 10.1016/j.ejpsy.2022.08.003.
- [29] Kealy A., Stapleton L., *Systems Development and Key Success Factors in Large Scale Telemedicine Projects: Preliminary Findings of a Post-Conflict Country Case Study*, „IFAC Proceedings Volumes” 2010, 43(25), s. 149–154, DOI: 10.3182/20101027-3-XK-4018.00030.
- [30] Kee D., Verma H., Tepper D.L., Hasegawa D., Burger A.P., Weissman M.A., *Patient Satisfaction with Telemedicine Among Vulnerable Populations in an Urban Ambulatory Setting*, „Mayo Clinic Proceedings: Digital Health” 2024, 2(1), s. 8–17, DOI: 10.1016/j.mcpgdig.2023.11.004.
- [31] Kim J., Tiyyagura G., Langhan M., *A Qualitative Analysis of General Emergency Medicine Providers’ Perceptions on Pediatric Emergency Telemedicine*, „Pediatric Emergency Care” 2019, 35(12), s. 856–861, DOI: 10.1097/PEC.0000000000001067.
- [32] Larsson I., Svedberg P., Arvidsson S., Nygren J.M., Carlsson I.-M., *Parents’ Experiences of an E-Health Intervention Implemented in Pediatric Healthcare: A Qualitative Study*, „BMC Health Services Research” 2019, 19, s. 1–9, DOI: 10.1186/s12913-019-4643-7.
- [33] Lestari H.M., Miranda A.V., Fuady A., *Barriers to Telemedicine Adoption Among Rural Communities in Developing Countries: A Systematic Review and Proposed Framework*, „Clinical Epidemiology and Global Health” 2024, 28, 101684, DOI: 10.1016/j.cegh.2024.101684.
- [34] Ludvigsson J.F., *How Sweden Approached the COVID-19 Pandemic: Summary and Commentary on the National Commission Inquiry*, „Acta Paediatrica, International Journal of Paediatrics” 2023, 112(1), s. 19–33, DOI: 10.1111/apa.16535.
- [35] MacNeill V., Sanders C., Fitzpatrick R., Hendy J., Barlow J., Knapp M., Rogers A., Bardsley M., Newman S.P., *Experiences of Front-Line Health Professionals in the Delivery of Telehealth: A Qualitative Study*, „British Journal of General Practice” 2014, 64(624), s. 401–407, DOI: 10.3399/bjgp14X6804.5.
- [36] Nazarko J., Bokun K., *Smart Villages. Koncepcja i próby wdrożenia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2024, DOI: 10.24427/978-83-68077-29-2.
- [37] Obstfelder A., Engeseth K.H., Wynn R., *Characteristics of Successfully Implemented Telemedical Applications*, „Implementation Science” 2007, 2, s. 1–11, DOI: 10.1186/1748-5908-2-25.

- [38] Ojinnaka C.O., Johnstun L., Dunnigan A., Nordstrom L., Yuh S., *Telemedicine Reduces Missed Appointments but Disparities Persist*, „American Journal of Preventive Medicine” 2024, 67(1), s. 90–96, DOI: 10.1016/j.amepre.2024.02.012.
- [39] Pabinger C., Lothaller H., Lorenz A., Dammerer D., *Telemedicine Versus On-Site Treatment at a Surgical University Clinic: Study of 225 Consecutive Patients*, „International Journal of Medical Informatics” 2021, 151, 104460, DOI: 10.1016/j.ijmedinf.2021.104460.
- [40] Peute L.W., Aarts J., Bakker P.J.M., Jaspers M.W.M., *Anatomy of a Failure: A Sociotechnical Evaluation of a Laboratory Physician Order Entry System Implementation*, „International Journal of Medical Informatics” 2010, 79(4), s. 58–70, DOI: 10.1016/j.ijmedinf.2009.06.008.
- [41] Sanger P.C., Hartzler A., Lordon R.J., Armstrong C.A.L., Lober W.B., Evans H.L., Pratt W., *A Patient-Centered System in a Provider-Centered World: Challenges of Incorporating Post-Discharge Wound Data into Practice*, „Journal of the American Medical Informatics Association” 2016, 23(3), s. 514–525, DOI: 10.1093/jamia/ocv183.
- [42] Sauers-Ford H.S., Hamline M.Y., Gosdin M.M., Kair L.R., Weinberg G.M., Marcin J.P., Rosenthal J.L., *Acceptability, Usability, and Effectiveness: A Qualitative Study Evaluating a Pediatric Telemedicine Program*, „Academic Emergency Medicine” 2019, 26(9), s. 1022–1033, DOI: 10.1111/acem.13763.
- [43] Sengupta A., Sarkar S., Bhattacharjee A., *The Relationship Between Telemedicine Tools and Physician Satisfaction, Quality of Care, and Patient Visits During the COVID-19 Pandemic*, „International Journal of Medical Informatics” 2024, 190, 105541, DOI: 10.1016/j.ijmedinf.2024.105541.
- [44] Shaver J., *The State of Telehealth Before and After the COVID-19 Pandemic*, „Primary Care – Clinics in Office Practice” 2022, 49(4), s. 517–530, DOI: 10.1016/j.pop.2022.04.002.
- [45] Simblett S.K., Bruno E., Siddi S., Matcham F., Giuliano L., López J.H., Biondi A., Curtis H., Ferrão J., Polhemus A., Zappia M., Callen A., Gamble P., Wykes T., *Patient Perspectives on the Acceptability of mHealth Technology for Remote Measurement and Management of Epilepsy: A Qualitative Analysis*, „Epilepsy & Behavior” 2019, 97, s. 123–129, DOI: 10.1016/j.yebeh.2019.05.035.
- [46] Stephens C.E., Halifax E., David D., Bui N., Lee S.J., Shim J., Ritchie C.S., *„They Don’t Trust Us”: The Influence of Perceptions of Inadequate Nursing Home Care on Emergency Department Transfers and the Potential Role for Telehealth*, „Clinical Nursing Research” 2020, 29(3), s. 157–168, DOI: 10.1177/1054773819835015.
- [47] Sun X., Zhou W., Feng Y., *Mobile Healthcare Platforms’ Sustainability: The Perspective of Health Information Quality*, „Frontiers in Public Health” 2023, 10, 1059252, DOI: 10.3389/fpubh.2022.1059252.
- [48] Thulesius H., Sandén U., Petek D., Hoffman R., Koskela T., Oliva-Fanlo B., Neves A.L., Hajdarevic S., Harrysson L., Toftegaard B.S., Vedsted P., Harris M., The Örenäs Research Group, *Pluralistic Task Shifting for a More Timely Cancer Diagnosis. A Grounded Theory Study from a Primary Care Perspective*, „Scandinavian Journal of Primary Health Care” 2021, 39(4), s. 486–497, DOI: 10.1080/02813432.2021.2004751.
- [49] Tran H.P., Nguyen N.N., Ho N.-T., Tran T.T.-T., Ly L.T., Hoang T.T.-D., le D. T.-P., Tzeng C.-R., Vo V.T., Tran L.-G., *The Impacts of Telemedicine on Assisted Reproduction: A Systematic Review and Meta-Analysis*, „Reproductive BioMedicine Online” 2024, 48(5), 103752, DOI: 10.1016/j.rbmo.2023.103752.
- [50] Wade V., Smith A.C., *Research Methods and Methodology in Telemedicine*, „Journal of Telemedicine and Telecare” 2017, 23(9), s. 757–758, DOI: 10.1177/1357633X17733088.
- [51] Wang R., Honey M., Day K., *Preliminary Results of a Grounded Theory Study on Using Mobile Health for Physical Activity*, „Studies in Health Technology and Informatics” 2024, 310, s. 544–548, DOI: 10.3233/SHTI231024.

- [52] Wang J., Su G., Wan C., Huang X., Sun L., *A Keyword-Based Literature Review Data Generating Algorithm – Analyzing a Field from Scientific Publications*, „Symmetry” 2020, 12(6), 903, DOI: 10.3390/sym12060903.
- [53] Wilson L.S., Maeder A.J., *Recent Directions in Telemedicine: Review of Trends in Research and Practice*, „Healthcare Informatics Research” 2015, 21(4), s. 213–222, DOI: 10.4258/hir.2015.21.4.213.
- [54] Wilczewska M., Nazarko J., *Developing Grounded Theory Systematic Approach for Logistics and Supply Chain Management Research*, „Journal of Business Logistics” 2024, 45(4), e12396. DOI: 10.1111/jbl.12396.
- [55] World Health Organization, *Coverage of Essential Health Services (SDG 3.8.1)*, World Health Organization, 2021, <https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/service-coverage> [dostęp: 13.08.2024].
- [56] World Health Organization, *World Mental Health Report: Transforming Mental Health for All*, World Health Organization 2022, <https://iris.who.int/handle/10665/356119> [dostęp: 11.11.2024].
- [57] Wunderlich N.V., Wangenheim F.V., Bitner M.J., *High Tech and High Touch: A Framework for Understanding User Attitudes and Behaviors Related to Smart Interactive Services*, „Journal of Service Research” 2013, 16(1), s. 3–20, DOI: 10.1177/1094670512448413.
- [58] Vuononvirta T., Timonen M., Keinänen-Kiukaanniemi S., Timonen O., Ylitalo K., Kanste O., Taanila A., *The Attitudes of Multiprofessional Teams to Telehealth Adoption in Northern Finland Health Centres*, „Journal of Telemedicine and Telecare” 2009, 15(6), s. 290–296, DOI: 10.1258/jtt.2009.090108.

Grounded Theory Method in Telemedicine Studies

Abstract: Telemedicine streamlines the medical processes. As a result, the healthcare system becomes more efficient, benefiting both patients and medical facilities. Despite the many benefits of this service, there are also a number of concerns about privacy, effectiveness and insufficient use of the potential of telemedicine in diagnostics, which have been documented in a comprehensive review of the literature. The application of grounded theory to telemedicine studies has led to an analysis of the issues of access, innovation and quality of care, but also its perceptions by patients and medical staff. Insight into the research methods used and their analysis was also provided, including consideration of the limitations of the research.

Key words: grounded theory method, telemedicine, barriers, patient monitoring, telehealth

Rozdział 5. Metoda teorii ugruntowanej w studiach nad zrównoważonym rozwojem uniwersytetów

Agnieszka Sakowicz

Streszczenie: W kontekście rosnącego znaczenia zrównoważonego rozwoju w działaniach instytucji edukacyjnych studia nad zrównoważonym rozwojem uniwersytetów stanowią kluczowy i dynamicznie rozwijający się obszar badań. Wykorzystanie metody teorii ugruntowanej w tych badaniach zyskuje na popularności. W niniejszym rozdziale zaprezentowano dotychczasowe osiągnięcia w wykorzystaniu metody teorii ugruntowanej w studiach nad zrównoważonym rozwojem uniwersytetów. W ramach przeprowadzonej analizy bibliometrycznej zaprezentowano charakterystykę badań, a także trendy publikacyjne z uwzględnieniem kluczowych publikacji oraz aktywnych badaczy w badanym obszarze. Następnie, wykorzystując metodę jakościowej analizy dokumentów, dokonano przeglądu badanych publikacji. Podsumowanie rozdziału obejmuje wnioski z przeprowadzonych analiz oraz identyfikację kluczowych elementów zrównoważonego rozwoju na uniwersytetach.

Słowa kluczowe: metoda teorii ugruntowanej, zrównoważony rozwój, uniwersytet

5.1. Wprowadzenie do tematyki badawczej

Na szczycie Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) w Nowym Jorku, odbywającego się od 25 do 27 września 2015 roku, przywódcy krajów członkowskich, podpisując dokument *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, podjęli ambitne zobowiązanie do realizacji działań na rzecz Celów Zrównoważonego Rozwoju (ang. *Sustainable Development Goals, SDGs*), czyli m.in. redukcji ubóstwa w jego wszystkich postaciach, zapewnienia dostępu do edukacji, żywności i czystej wody, podjęcia działań na rzecz równości szans, wspierania praw człowieka, pokoju i stabilności na świecie, ochrony środowiska naturalnego,

łagodzenia zmian klimatycznych oraz dostępu do zrównoważonych źródeł energii¹. Cele Zrównoważonego Rozwoju stanowią kompleksowy zestaw 17 globalnych priorytetów, które wspierane są przez 169 szczegółowych działań. Ich realizacja wymaga współpracy wszystkich zainteresowanych stron, w tym rządów państw, organizacji międzynarodowych, organizacji pozarządowych, sektora akademickiego, biznesu oraz pojedynczych obywateli. Cele te koncentrują się na pięciu kluczowych obszarach, określanych jako 5xP: ludzie (ang. *people*), planeta (ang. *planet*), dobrobyt (ang. *prosperity*), pokój (ang. *peace*) oraz partnerstwo (ang. *partnership*). Każdy z celów jest integralnie powiązany z innymi, co podkreśla ich współzależność i realizację holistycznego podejścia do dążenia w stronę zrównoważonego rozwoju. Wdrażanie powyższych założeń wymaga synergii działań na poziomie lokalnym, narodowym i międzynarodowym, a także zaangażowania różnorodnych interesariuszy w tworzenie trwałych rozwiązań.

Zgodnie z dokumentem przyjętym w 2015 roku sektor nauki został jednoznacznie uznany za istotną stronę w realizacji globalnych celów rozwojowych, co podkreśla jego kluczową rolę w systemie społecznym. Uniwersytety pełnią strategiczną funkcję zarówno w implementacji Celów Zrównoważonego Rozwoju w obrębie własnych struktur organizacyjnych, jak i w kształceniu pokoleń specjalistów, liderów politycznych oraz społecznych, zdolnych do transformacji obowiązujących paradygmatów i wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w różnych aspektach funkcjonowania społeczeństwa i jednostek². Zastosowanie do opisu uczelni metody funkcjonalnej pozwala ująć szkołę wyższą jako całość stanowiącą element społecznych systemów wyższego rzędu, współprzyczyniający się do realizacji polityki społecznej państwa, oraz podkreślić jej rolę w utrzymaniu i rozwoju makrosystemu³. Takie podejście umożliwia wyodrębnienie zewnętrznych funkcji szkoły wyższej, rozumianych jako wynik jej działań mających wpływ na inne systemy lub podsystemy, z którymi jest ona związana⁴.

Badania nad zrównoważonym funkcjonowaniem uniwersytetów stanowią ważny i aktualny obszar eksploracji naukowej. W niniejszym rozdziale podjęto próbę analizy badań naukowych na ten temat, ograniczając jej zakres do zagadnień zrównoważonego rozwoju, metody teorii ugruntowanej oraz roli uniwersytetów. Zastosowanie takiego podejścia umożliwiło określenie specyficznej tematyki badawczej, będącej przedmiotem szczegółowej analizy w tym opracowaniu.

¹ A. Batorczak, A. Klimska, *Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju – Refleksje przed ogłoszeniem nowej dekady na rzecz zrównoważonego rozwoju (2020–2030)*, „*Studia Ecologiae et Bioethicae*” 2020, 18(2), s. 17–26, DOI: 10.21697/seb.2020.18.2.02.

² A. Kalinowska, A. Batorczak, *Universities for Sustainability – New Challenges from the Perspective of the University of Warsaw*, „*Environmental & Socio-economic Studies*” 2015, 3(1), s. 26–34.

³ K. Jaskot, *Funkcje szkoły wyższej jako instytucji edukacyjnej*, „*Edukacyjne Dyskursy*”, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2002, <http://edukacyjne.dyskursy.univ.szczecin.pl/funkcje.htm> [dostęp: 1.10.2024].

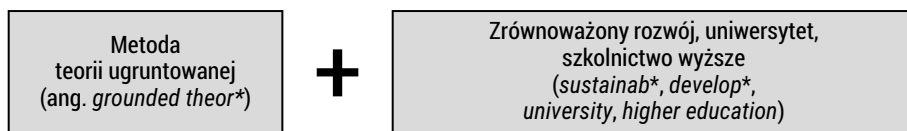
⁴ D. Katz, R.L. Kahn, *Społeczna psychologia organizacji*, PWN, Warszawa 1979.

Celem tego rozdziału jest zbadanie zastosowania metody teorii ugruntowanej w kontekście badań nad zrównoważonym rozwojem uniwersytetów. Początkowo dokonano analizy bibliometrycznej publikacji naukowych, w których wykorzystano GTM jako narzędzie wspierające implementację Celów Zrównoważonego Rozwoju w sektorze szkolnictwa wyższego. Następnie przedstawiono wyniki jakościowej analizy zbioru publikacji, co umożliwiło identyfikację kluczowych obszarów badawczych. Uzyskane rezultaty pozwoliły również na podkreślenie szczególnego znaczenia szkolnictwa wyższego w kontekście funkcjonowania uniwersytetów jako jednych z kluczowych podmiotów realizujących założenia Agendy 2030, a także ukazanie potencjału metody teorii ugruntowanej.

5.2. Analiza bibliometryczna źródeł

Analizą bibliometryczną⁵ istniejącego dorobku z badanego obszaru objęto publikacje indeksowane w bazach naukowych Web of Science (WoS) i Scopus. Zawierają one dane bibliograficzne, abstrakty i informacje o cytowaniach publikacji, a także informacje o opublikowanych pracach naukowych, takich jak artykuły w czasopismach naukowych, książki, materiały konferencyjne czy patenty. Obie uważane są za renomowane źródła danych i umożliwiają wizualizację osiągnięć instytucji naukowych, porównanie ich z innymi jednostkami, ocenę potencjalnych współpracowników oraz partnerów, a także analizę trendów w świecie nauki.

Wyszukiwanie publikacji przeprowadzono pod kątem wskazania przykładów wykorzystania metody teorii ugruntowanej w odniesieniu do zrównoważonego rozwoju w szkolnictwie wyższym. Na początku określono wstępny obszar badawczy i na tej podstawie sformułowano zapytanie do baz wiedzy. Schemat takiego zapytania zaprezentowano na rysunku 5.1.

RYSUNEK 5.1. Schemat wstępnego określenia zapytania do baz wiedzy

ŹRÓDŁO: opracowanie własne.

⁵ K. Bokun, J. Nazarko, *Smart Villages Concept – A Bibliometric Analysis and State-of-the-Art Literature Review*, „Progress in Planning” 2023, 175, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765; J. Nazarko, K. Bokun, *Smart Villages. Koncepcja i próby wdrożenia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2024, DOI: 10.24427/978-83-68077-29-2.

Następnie przeprowadzono wyszukiwanie pod kątem występowania słów *sustainable**, *develop**, *university* i *higher education* w tytułach publikacji oraz *grounded theor** w tytułach, słowach kluczowych lub abstraktach publikacji. Pod uwagę brane były publikacje tylko w języku angielskim. Końcowe zapytanie do WoS brzmiało: *TS="grounded theor*" AND TI=("universit*" OR "higher education") AND (TI="sustainable development" OR TI=("sustainab*" AND "development"))*, co dało 59 wyników. Analogiczne (zawierające właściwe operatory logiczne) zapytanie użyte w bazie wiedzy Scopus pozwoliło na wyszukanie 69 rekordów. Kryteria wykluczenia publikacji, które zostały zastosowane w niniejszej analizie, polegały na ograniczeniu typów publikacji do wybranych rodzajów źródeł (*article, proceeding paper, review article, early access, book chapter*), języka angielskiego jako języka publikacji oraz zastosowaniu kryterium czasowego do 1 stycznia 2024 roku. W kolejnym kroku pliki z baz zostały przeanalizowane pod kątem powtarzających się artykułów, kompletności rekordów, a także pod względem ich dopasowania do celu wyszukiwania. Jednocześnie usunięto publikacje niezwiązane z celem wyszukiwania. Ostatecznie do analiz bibliometrycznej i jakościowej wybrano 33 artykuły. Rezultaty poszukiwań zaprezentowano w tabeli 5.1.

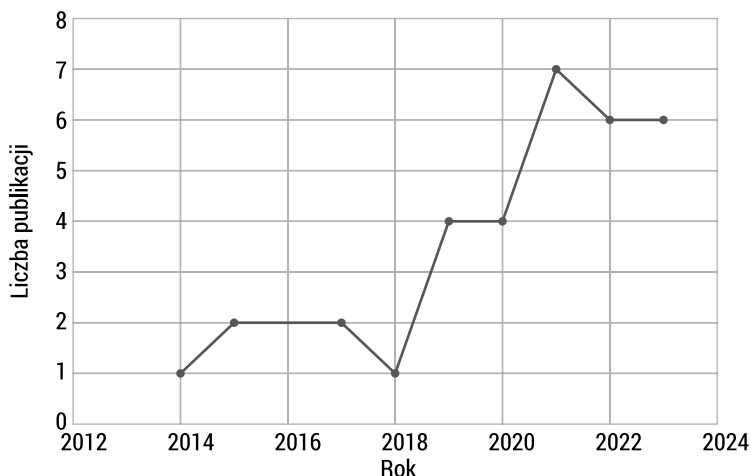
TABELA 5.1. Rezultaty przeszukiwania baz Web of Science i Scopus

Nazwa etapu	Web of Science	Scopus
Liczba publikacji ogółem	59	69
Liczba publikacji po zastosowaniu kryteriów wykluczenia	57	66
Liczba publikacji po złączeniu wyników z obu baz	123	
Liczba publikacji po automatycznym usunięciu duplikatów	86	
Liczba publikacji po ręcznym usunięciu duplikatów	76	
Liczba publikacji po analizie tytułów i abstraktów poddanych analizie bibliometrycznej	33	
Liczba dostępnych publikacji pełnotekstowych poddanych analizie tematycznej	33	

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Analizę bibliometryczną rozpoczęto od zbadania zmian w liczbie publikacji na przestrzeni lat (x–2024). Rezultaty zaprezentowano na rysunku 5.2.

Publikacje związane z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej w szkolnictwie wyższym w kontekście zrównoważonego rozwoju zaczęły pojawiać się w 2014 roku (rysunek 5.2). Odpowiednio w 2014 i 2018 roku opublikowano po jednej pracy, w latach 2015 i 2017 ukazały się po dwie, w 2019 i 2020 po cztery, a w 2022 i 2023 po sześć. Najwięcej publikacji w tym temacie, czyli siedem, ukazało się w roku 2021. Należy zaznaczyć, że artykuły (29) stanowiły największą liczbę badanych publikacji, natomiast pozostałe to książki i rozdziały z książek (4).

RYSUNEK 5.2. Liczba analizowanych publikacji w poszczególnych latach

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Rezultaty kolejnego etapu analizy bibliometrycznej, czyli wykaz najbardziej aktywnych autorów, czasopism, uczelni i krajów spośród publikacji zaprezentowanych w tabeli 5.1 oraz na rysunku 5.2, pokazano w tabeli 5.2.

TABELA 5.2. Lista najbardziej aktywnych autorów, czasopism, uczelni oraz krajów

Lp.	Najbardziej aktywni	Liczba publikacji	% całkowitej analizowanej liczby publikacji
Autorzy			
1.	Tillmanns	2	6,06
Czasopisma			
1.	„Sustainability”	15	45,45
2.	„International Journal of Leadership in Education”	4	12,12
Uczelnie			
1.	Free University of Berlin, Niemcy	2	6,06
2.	Dublin City University, Irlandia	2	6,06
3.	Zhejiang Yuexiu University, Chiny	2	6,06
Kraje			
1.	USA	6	18,18
2.	Chiny	4	12,12
3.	Niemcy	3	9,09
4.	Irlandia	2	6,06
5.	Nowa Zelandia	2	6,06

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Biorąc pod uwagę najbardziej aktywnych autorów, można zauważyć, że tylko jedna autorka, Tillmanns, opublikowała dwie prace dotyczące wykorzystania metody teorii ugruntowanej w szkolnictwie wyższym w kontekście zrównoważonego rozwoju. Pierwsza z nich została wydana w 2017 roku i stanowi rozdział z podręcznika⁶, natomiast druga to artykuł naukowy wydany w 2020 roku⁷. W tym ostatnim opracowano teorię uczenia się destrukcyjnego w celu zainspirowania nauczycieli do projektowania interwencji pedagogicznych stymulujących początkowe emocje poprzez uruchomienie głębokiego uczenia się (ang. *deep learning*) w ramach zrównoważonego rozwoju. Wykorzystując metodę teorii ugruntowanej, zbadano wpływ interwencji pedagogicznych na myśli i emocje osób przygotowujących się do wykonywania zawodu nauczyciela. Autorka wnioskuje, że odpowiednio zaprojektowane interwencje pedagogiczne mogą nie tylko stymulować głębokie uczenie się, ale również wpływać na rozwój emocjonalny uczestników, co jest kluczowe dla kształtowania kompetencji w zakresie zrównoważonego rozwoju. W swym artykule podkreśla znaczenie integrowania aspektów emocjonalnych w procesie dydaktycznym, co może przyczyniać się do bardziej efektywnego przygotowywania przyszłych nauczycieli do podejmowania wyzwań edukacyjnych w kontekście realizacji celów zrównoważonego rozwoju.

Najwięcej artykułów (15) związanych z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej w tematyce zrównoważonego rozwoju w szkolnictwie wyższym opublikowano w „Sustainability”, które jest międzynarodowym, recenzowanym i ogólnodostępnym czasopiśmie naukowym poświęconym środowiskowej, kulturowej, ekonomicznej i społecznej trwałości istot ludzkich⁸. Najwięcej (po dwie) prac afiliowanych jest do trzech uczelni: Free University of Berlin, Dublin City University oraz Zhejiang Yuexiu University. Najwięcej autorów pochodziło natomiast ze Stanów Zjednoczonych (6) i Chin (4).

Kolejnym etapem analizy bibliometrycznej była identyfikacja najczęściej cytowanych publikacji. Jej rezultaty zaprezentowano w tabeli 5.3. Najczęściej cytowaną publikacją był artykuł pt. *A Review of Commitment and Implementation of Sustainable Development in Higher Education: Results from a Worldwide Survey* autorstwa Lozano i in.⁹, opublikowany w czasopiśmie „Journal of Cleaner Production”. Jest to interdyscyplinarne, międzynarodowe czasopismo naukowe z zakresu koncepcji, polityk oraz technologii informacyjnych i badawczych dążących do zrównoważonego

⁶ T. Tillmanns, C. Holland, *Crafting Pedagogical Pathways that Disrupt and Transform Anthropocentric Mindsets of Higher Education Students* [w:] W. Leal Filho i in. (eds), *Handbook of Theory and Practice of Sustainable Development in Higher Education*, vol. 4, Springer, Cham 2017, DOI: 10.1007/978-3-319-47877-7.

⁷ T. Tillmanns, *Learning Sustainability as an Effect of Disruption*, „Environmental Education Research” 2020, 26(1), s. 14–26, DOI: 10.1080/13504622.2019.1682125.

⁸ *Zgłoś swój artykuł do Sustainability*, <https://ecudo.pl/zglos-swoj-artykul-do-sustainability,155.pl> [dostęp: 2.09.2024].

⁹ R. Lozano i in., *A Review of Commitment and Implementation of Sustainable Development in Higher Education: Results from a Worldwide Survey*, „Journal of Cleaner Production” 2015, part A, s. 1–18, DOI: 10.1016/j.jclepro.2014.09.0488.

rozwoju społeczeństwa i regionów. Liczba cytowań tego artykułu wyniosła odpowiednio 476 w bazie WoS i 518 w bazie Scopus. Drugą pod względem liczby cytowań była publikacja pt. *Competencies and Pedagogies for Sustainability Education: A Roadmap for Sustainability Studies Program Development in Colleges and Universities* autorstwa Evansa¹⁰, opublikowana w czasopiśmie „Sustainability”, z liczbą cytowań 55 (WoS) i 51 (Scopus). Trzecią spośród najczęściej cytowanych prac stanowił artykuł pt. *Experiential Learning for Sustainability Leadership in Higher Education* autorstwa Savage i in.¹¹, opublikowany w „International Journal of Sustainability in Higher Education”, z liczbą cytowań odpowiednio 47 (WoS) i 48 (Scopus). Na liście najczęściej cytowanych publikacji znalazło się w sumie pięć artykułów z czasopisma „Sustainability” oraz trzy opublikowane w „International Journal of Sustainability in Higher Education”. Tendencja ta jest zgodna z listą najbardziej aktywnych czasopism (tabela 5.2).

TABELA 5.3. Najczęściej cytowane publikacje

Lp.	Tytuł	Autor lub autorzy i rok publikacji	Czasopismo	Liczba cytowań	
				WoS	Scopus
1.	<i>A Review of Commitment and Implementation of Sustainable Development on Higher Education: Results from a Worldwide Survey</i>	R. Lozano i in., 2015	„Journal of Cleaner Production”	476	518
2.	<i>Competencies and Pedagogies for Sustainability Education: A Roadmap for Sustainability Studies Program Development in Colleges and Universities</i>	T.L. Evans, 2019	„Sustainability”	55	51
3.	<i>Experiential Learning for Sustainability Leadership in Higher Education</i>	E. Savage i in., 2015	„International Journal of Sustainability in Higher Education”	47	48
4.	<i>Pedagogical Content Knowledge of Sustainability. A Missing Piece in the Puzzle of Professional Development of Educators in Higher Education for Sustainable Development</i>	M. Singer-Brodowski, 2017	„International Journal of Sustainability in Higher Education”	22	21

¹⁰ T.L. Evans, *Competencies and Pedagogies for Sustainability Education: A Roadmap for Sustainability Studies Program Development in Colleges and Universities*, „Sustainability” 2019, 11(19), 5526, DOI: 10.3390/su11195526.

¹¹ E. Savage i in., *Experiential Learning for Sustainability Leadership in Higher Education*, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2015, 16(5), s. 692–705, DOI: 10.1108/IJSHE-10-2013-0132.

Lp.	Tytuł	Autor lub autorzy i rok publikacji	Czasopismo	Liczba cytowań	
				WoS	Scopus
5.	<i>From Learner-Centered to Learner-Driven Sustainability Education</i>	J. Herranen i in., 2018	„Sustainability”	21	21
6.	<i>Learning Sustainability as an Effect of Disruption</i>	T. Tillmanns, 2020	„Environmental Education Research”	21	23
7.	<i>Cross-Sector Collaboration in Higher Education Institutions (HEIs): A Critical Analysis of an Urban Sustainability Development Program</i>	S. Mehling i N. Kolleck, 2019	„Sustainability”	11	12
8.	<i>Pushing the Boundaries: Experience-Based Learning in Early Phases of Graduate Sustainability Curricula</i>	J. Birdman i in., 2021	„International Journal of Sustainability in Higher Education”	9	7
9.	<i>Massive Open Online Courses (MOOC) Within the Framework of International Developmental Cooperation as a Strategy to Achieve Sustainable Development Goals</i>	M.J. Sosa-Díaz i in., 2020	„Sustainability”	8	9
10.	<i>Toward a Sustainability Assessment Framework of Research Impacts: Contributions of a Business School</i>	F. Findler, 2021	„Sustainability”	7	6

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Identyfikacja słów kluczowych stanowiła kolejny etap analizy bibliometrycznej. W tym celu wykorzystano oprogramowanie VOSviewer¹², które umożliwia przedstawianie wyników badań naukowych w formie wizualnej mapy powiązań pomiędzy słowami kluczowymi, pojęciami czy autorami. Do tego programu zaimplementowano plik zawierający tytuły, abstrakty i słowa kluczowe wskazane przez autorów publikacji. Wygenerowana lista słów kluczowych została ręcznie ograniczona do słów mających istotne znaczenie do dalszego badania. Końcowa baza słów kluczowych zawiera 47 wyrażen (tabela 5.4).

TABELA 5.4. Najczęściej występujące słowa kluczowe

Częstość występowania	Słowa kluczowe
16–22	badania, proces, wywiad
11–15	student, dane, analiza, zakres, praktyka

¹² Welcome to VOSviewer, <https://www.vosviewer.com> [dostęp: 16.04.2024].

5.3. Identyfikacja obszarów tematycznych

Przeprowadzona na podstawie danych zawartych w tabeli 5.4 analiza słów kluczowych pozwoliła na wyłonienie trzech klastrów badawczych, nazwy których ujęto w tabeli 5.5.

TABELA 5.5. Nazwy obszarów badawczych

Lp.	Nazwa klastra	Słowa
1.	Uczestnicy procesu badawczego	pedagog, student, uczeń, uczestnik, społeczność
2.	Metodyka badań	podejście teoretyczne, metodologia projektowania, cel, dane, studium przypadku, rozwój zawodowy, analiza, rola, wywiad, proces, czynnik, koncepcja, kontekst, badania, program nauczania, instytucja, jednostka, przypadek, doświadczenie, szkolenie, podejście jakościowe, kategoria, strategia, system, wdrożenie, czas, porządek
3.	Aspekt edukacyjny	program, perspektywa, innowacja, pedagogika, interwencja pedagogiczna, zakres, wyzwanie, praktyka, wynik, konstruktywista, temat, natura, nauczanie, wartość

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie analizy słów kluczowych.

Kluczowe obszary badawcze przedstawione w tabeli 5.5 związane są z edukacją dotyczącą zrównoważonego rozwoju i zostały uporządkowane w trzy klastry. Klaster „uczestnicy procesu badawczego” odnosi się do osób zaangażowanych w proces edukacji i badań, takich jak nauczyciele, studenci i społeczność akademicka. W klastrze „metodyka badań” ujęty został szeroki zakres zagadnień metodologicznych, takich jak projektowanie badań, analiza danych, studia przypadków, wywiady i podejścia jakościowe. Klaster ten uwzględnia także aspekty związane z kontekstem instytucjonalnym, rozwojem zawodowym oraz wdrażaniem strategii instytucji. Jest to obszar skupiający się na narzędziach i procesach badawczych umożliwiających eksplorację edukacji dotyczącej zrównoważonego rozwoju. Trzeci i ostatni klaster, „aspekt edukacyjny”, skupia się na pedagogice, innowacjach edukacyjnych i praktykach nauczania. Uwzględnia on wyzwania, perspektywy oraz wartość edukacji w budowaniu bardziej zrównoważonej przyszłości. Słowa kluczowe odnoszą się do tematów takich, jak konstruktywizm, interwencje pedagogiczne oraz zakres i wyniki działań edukacyjnych. Można stwierdzić, że klastry te reprezentują „trójkąt badawczy”, w którym uczestnicy, metodyka i aspekty edukacyjne wzajemnie się uzupełniają, tworząc kompleksowe podejście do badań nad edukacją dotyczącą zrównoważonego rozwoju.

W tabeli 5.6 zaprezentowano przykładowe publikacje z poszczególnych obszarów badawczych reprezentowanych przez klastry.

TABELA 5.6. Przykłady publikacji z poszczególnych obszarów badawczych

Lp.	Nazwa klastra	Publikacja
1.	Uczestnicy procesu badawczego	1. J. Herranen, V.-M. Vesterinen, M. Aksela, <i>From Learner-Centered to Learner-Driven Sustainability Education</i>, „Sustainability” 2018, 10(7), 2190, DOI: 10.3390/su10072190. 2. T. Tillmanns, <i>Learning Sustainability as an Effect of Disruption</i>, „Environmental Education Research” 2020, 26(1), s. 14–26, DOI: 10.1080/13504622.2019.1682125. 3. D.J. Wong-Mingji, G.N. Wong, <i>A Theoretical Model of Collaborative Inquiry-Based Group Development Process</i> [w:] P. Blessinger, J.M. Carfora (eds), <i>Inquiry-Based Learning for Faculty and Institutional Development: A Conceptual and Practical Resource for Educators</i>, vol. 1, Emerald Group Publishing Limited, Leeds 2014, s. 25–47, DOI: 10.1108/S2055-364120140000001004. 4. L. Wei, W. Zhang, C. Lin, <i>Multidimensional Characteristics of Design-Based Engineering Learning: A Grounded Theory Study</i>, „Sustainability” 2023, 15(4), 3389, DOI: 10.3390/su15043389
2.	Metodyka badań	1. J. Smit, M. Lesley, W. Baker-Beach, E. Stewart, <i>Investigating Meaningful Impact in Adolescent Writing Achievement Within a High-Stakes Testing Context</i>, „Journal of Research in Reading”, 2022, 45(3), s. 447–467, DOI: 10.1111/1467-9817.12397. 2. S. Alkhodhair, A. Alsanad, K. Alghathbar, A. Gumaei, <i>Key Quality Attributes for Computational and Sustainable Higher Education Strategy Implementation in Saudi Arabia</i>, „Sustainability” 2020, 12(5), 1881, DOI: 10.3390/su12051881. 3. E. Guraziu, <i>The Model of Project Management as a Sustainable Pedagogical Device: Case Study Research in the Tertiary Education Environment</i>, „Sustainability” 2023, 15(14), 11442, DOI:10.3390/su151411442. 4. J. Birdman, A. Redman, D.J. Lang, <i>Pushing the Boundaries: Experience-Based Learning in Early Phases of Graduate Sustainability Curricula</i>, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2019, 22(2), s. 237–253, DOI:10.1108/IJSHE-10-2013-0132
3.	Aspekt edukacyjny	1. T. Tillmanns, C. Holland, <i>Crafting Pedagogical Pathways that Disrupt and Transform Anthropocentric Mindsets of Higher Education Students</i> [w:] W. Leal Filho i in. (eds), <i>Handbook of Theory and Practice of Sustainable Development in Higher Education</i>, vol. 4, Springer, Cham 2017, DOI: 10.1007/978-3-319-47877-7. 2. T.L. Evans, <i>Competencies and Pedagogies for Sustainability Education: A Roadmap for Sustainability Studies Program Development in Colleges and Universities</i>, „Sustainability” 2019, 11(19), 5526, DOI: 10.3390/su11195526. 3. J.B. Buckley, <i>A Grounded Theory of Education for Sustainability in the Postsecondary Classroom</i>, „The Review of Higher Education” 2019, 42(3), s. 965–989, DOI: 10.1353/rhe.2019.0026. 4. Y. Gong, M. Ma, T.P. Hsiang, C. Wang, <i>Sustaining International Students’ Learning of Chinese in China: Shifting Motivations Among New Zealand Students During Study Abroad</i>, „Sustainability” 2020, 12(15), 6289, DOI: 10.3390/su12156289

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science oraz analizy słów kluczowych.

5.4. Analiza jakościowa źródeł

W kolejnym etapie analizy dokonano przeglądu tematycznego 33 publikacji pod kątem: przedmiotu, celu, zasięgu i uczestników badania oraz metodyki badawczej, sposobu analizy danych, rezultatów badań, umiejscowieniu rezultatów względem powiązanych teorii i barier badawczych. Przyjęte cele analizy obejmują zarówno etap przygotowania procesu badawczego oraz jego realizację, jak i uzyskane wyniki, co umożliwiło przeprowadzenie syntezy badanego zbioru artykułów. W rezultacie dokonano przeglądu dotychczasowych przykładów zastosowania metody teorii ugruntowanej w badaniach nad zrównoważonym rozwojem uniwersytetów, identyfikując kluczowe cechy je wyróżniające. W kolejnej części rozdziału przedstawione zostało podsumowanie wyników z uwzględnieniem poszczególnych aspektów przeprowadzonej analizy.

Przedmiot badań

Analizowane badania stanowiły zróżnicowany zbiór – od badań dotyczących zastosowania modeli obliczeniowych w procesie wdrażania strategii w szkolnictwie wyższym¹³, poprzez możliwości opracowania wskaźników służących do analizy wpływu realizowanych badań na zrównoważony rozwój¹⁴, aż po określenie zaangażowania instytucji szkolnictwa wyższego w nauczanie ukierunkowane na społeczną, środowiskową i ekonomiczną sprawiedliwość w kontekście realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDG)¹⁵.

Należy nadmienić, że w badanym zbiorze artykułów pierwsza wydana publikacja¹⁶ wykorzystuje metodę teorii ugruntowanej w badaniu procesów zmian paradygmatów nauczania w taki sposób, aby lepiej można było zaspokoić potrzeby uczniów. W artykułach wskazuje się pozytywny wpływ zrównoważonego rozwoju nauczycieli jako „uczniów uczących się przez całe życie” na ich rozwój zawodowy i wyniki edukacyjne ich wychowanków. Przeprowadzone badania podkreślają także dynamikę generacyjną między kapitałem społecznym a uczeniem się relacyjnym, na przykład w ramach Livingstone Inquiry Group (LIG)¹⁷, wspierającej zmianę paradygmatu

¹³ S. Alkhodhair i in., *Key Quality Attributes for Computational and Sustainable Higher Education Strategy Implementation in Saudi Arabia*, „Sustainability” 2020, 12(5), 1881, DOI: 10.3390/su12051881.

¹⁴ F. Findler, *Toward a Sustainability Assessment Framework of Research Impacts: Contributions of a Business School*, „Sustainable Development” 2021, 29(6), 1190–1203, DOI: 10.1002/sd.2218.

¹⁵ K. Shephard, *Academic Identity and „Education for Sustainable Development”: A Grounded Theory*, „Frontiers in Education” 2023, 8, 1257119, DOI: 10.3389/educ.2023.1257119.

¹⁶ D.J. Wong-Mingji, G.N. Wong, *A Theoretical Model of Collaborative Inquiry-Based Group Development Process* [w:] P. Blessinger, J.M. Carfora (eds), *Inquiry-Based Learning for Faculty and Institutional Development: A Conceptual and Practical Resource for Educators*, vol. 1, Emerald Group Publishing Limited, Leeds 2014, s. 25–47, DOI: 10.1108/S2055-364120140000001004.

¹⁷ D.J. Wong-Mingji, G.N. Wong, op. cit.

pedagogicznego i wdrażania zrównoważonego rozwoju zawodowego nauczycieli. Podejmowana była również tematyka związana z cyfryzacją szkolnictwa wyższego w kontekście MOOC, czyli masowego otwartego kursu online (ang. *massive open online course*), dotycząca zmian wynikających z pandemii oraz dążenia do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju na poziomie globalnym¹⁸.

Cele badań

Badania przeprowadzone w ramach analizowanych publikacji koncentrowały się na różnych aspektach edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju i procesów pedagogicznych. Jednym z celów było zrozumienie, jak młodzi profesjonalści angażują się w edukację związaną ze zrównoważonym rozwojem¹⁹, zaś innym – zbadanie zaangażowania nauczycieli w procesy rozwoju grupy i transformacji ich tożsamości zawodowej, a także praktyk pedagogicznych stosowanych w społecznościach edukacyjnych²⁰.

Zdecydowanie najczęściej cele badawcze artykułów z badanego zbioru były jednak związane m.in. z opracowaniem mapy drogowej dla programu studiów zrównoważonego rozwoju na uniwersytetach²¹, rozwojem umiejętności potrzebnych do zrównoważonego zatrudnienia²² oraz efektywności instrukcji wideo online, w tym zwiększenia motywacji uczniów do nauki zdalnej w czasie pandemii²³. W analizowanym zestawie artykułów cele badawcze dotyczące edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju odzwierciedlają szerokie i wieloaspektowe podejście do transformacji systemu edukacyjnego w kierunku podjęcia większej odpowiedzialności zarówno przez uczniów oraz studentów, jak i nauczycieli wobec wyzwań związanych ze zrównoważonym rozwojem. Kluczowym elementem wynikającym z analizy zbioru publikacji jest włączenie teorii zrównoważonego rozwoju do programu studiów, co ma na celu wdrożenie głębokich zmian w podejściu do nauczania i uczenia się²⁴. Artykuły koncentrują się na edukacji jako narzędziu wspierającym realizację zasad zrównoważonego rozwoju, badając różne jej aspekty. Można zauważyć, że wspólną cechą badanych prac jest interdyscyplinarne podejście do edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju, z uwzględnieniem zarówno innowacyjnych metod pedagogicznych, jak i praktycznych ich implikacji w kontekście współczesnych wyzwań.

¹⁸ M.J. Sosa-Díaz, M.R. Fernández-Sánchez, op. cit.

¹⁹ W. Griswold, „We Can't Wait Anymore”: *Young Professionals Engaging in Education for Sustainability*, „Adult Education Quarterly” 2022, 72(2), 197215, DOI: 10.1177/07417136211044153.

²⁰ D.J. Wong-Mingji, G.N. Wong, op. cit.

²¹ T.L. Evans, op. cit.

²² E. Guraziu, op. cit.

²³ H. Tennakoon i in., *Drivers and Barriers of Social Sustainable Development and Growth of Online Higher Education: The Roles of Perceived Ease of Use and Perceived Usefulness*, „Sustainability” 2023, 15(10), 8319, DOI: 10.3390/su15108319.

²⁴ T. Tillmanns, op. cit.

Zasięg badań

Badany zbiór artykułów obejmował kompleksową eksplorację teorii związanych z zaangażowaniem młodych profesjonalistów w edukację na rzecz zrównoważonego rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem środowisk akademickich. Przedstawione w tekstach badania miały charakter międzynarodowy i obejmowały szereg lokalizacji geograficznych. W Vancouver (Kanada) analizowano działalność Grupy Zapytania Livingstone skupiającej się na inicjatywach związanych ze zrównoważonym rozwojem w kontekście edukacji uniwersyteckiej²⁵. Na Uniwersytecie Stanforda (USA)²⁶ przedmiotem badań był program Change Leadership for Sustainability mający na celu rozwój liderów w obszarze zrównoważonego rozwoju. Kolejnym obszarem geograficznym ujętym w badaniach była Ameryka Południowa, a mianowicie prywatny uniwersytet w Limie (Peru), realizujący programy edukacyjne związane z wdrażaniem zasad zrównoważonego rozwoju na tym kontynencie²⁷. Czechy, Irlandia i Nowa Zelandia zostały natomiast objęte zasięgiem badań dotyczących edukacji z zakresu specyficznych uzależnień²⁸.

Dzięki szerokiemu zasięgowi geograficznemu i różnorodności badanych kontekstów zebrane dane pozwoliły na wieloaspektową analizę roli młodych profesjonalistów i instytucji akademickich w promowaniu edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju, zarówno w wymiarze lokalnym, jak i globalnym.

Uczestnicy badań

Analiza zbioru publikacji wskazuje, że uczestnikami badań najczęściej były osoby związane ze środowiskiem akademickim – zarówno studenci, jak i wykładowcy. Grupa stanowiła podstawowy punkt odniesienia w wielu projektach badawczych, dzięki czemu możliwe było zgłębienie zagadnień związanych z edukacją na rzecz zrównoważonego rozwoju w kontekście akademickim²⁹.

²⁵ D.J. Wong-Mingji, G.N. Wong, op. cit.

²⁶ J.W. Novy, B. Banerjee, P.A. Matson, *Core Curriculum for Sustainability Leadership*, „Sustainability” 2021, 13(19), 10557, DOI: 10.3390/SU131910557.

²⁷ A. Deroncele-Acosta i in., *Trends in Educational Research for Sustainable Development in Postgraduate Education Programs at a University in Peru*, „Sustainability” 2023, 15(6), 5449, DOI: 10.3390/su15065449.

²⁸ M. Miovský i in., *National Addiction-Specific Institutional Infrastructure – Fundamental Prerequisite for Successful Implementation of Specialized Academic Degree Study Programmes: A Case Study in Historical Perspective*, „Central European Journal of Public Health” 2020, 27 (Supplement), s. 83–91, DOI: 10.21101/cejph.a5980.

²⁹ D. Lake, P.M. Motley, W. Moner, *Completing the Circle: Long-Term Assessment of Community-Involved Collaborative Learning Ecosystems for Social Innovation in Higher Education*, „Social Enterprise Journal” 2021, 18(1), s. 28–50, DOI: 10.1108/SEJ-10-2020-0089.

Oprócz środowiska akademickiego w badaniach uczestniczyły także inne grupy interesariuszy, takie jak partnerzy społeczni, administratorzy i absolwenci. Ich zaangażowanie umożliwiło wzbogacenie wyników o różnorodne perspektywy i doświadczenia związane z wdrażaniem koncepcji zrównoważonego rozwoju. W jednym z analizowanych badań grupę uczestników stanowili administratorzy, przedstawiciele szkolnictwa wyższego, przedstawiciele związków zawodowych oraz nauczyciele z Vancouver w Kanadzie, posiadający od czterech do dwudziestu lat doświadczenia zawodowego. Ich udział pozwolił na zgłębienie praktycznych wyzwań oraz możliwości związanych z integracją zasad zrównoważonego rozwoju w procesie edukacyjnym³⁰.

W innym badaniu uczestnikami byli specjaliści z przedsiębiorstwa Axelos z Wielkiej Brytanii, którzy prowadzili grupy fokusowe oraz wywiady. Ich wkład polegał na dostarczaniu praktycznej wiedzy i metodologii zarządzania projektami w kontekście zrównoważonego rozwoju, co dodatkowo wzbogaciło analizę o aspekty wdrożeniowe³¹.

Zaangażowanie tak różnorodnych grup uczestników pozwoliło na wszechstronną analizę różnych aspektów edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. Dzięki temu uzyskane wyniki były bardziej kompleksowe, uwzględniające różne perspektywy, doświadczenia zawodowe oraz poziomy zaangażowania w realizację działań odnoszących się do zrównoważonego rozwoju. Taka różnorodność uczestników mogła również stanowić istotny element zapewnienia rzetelności i użyteczności uzyskanych rezultatów badawczych.

Metody badawcze

Od początku, czyli już od etapu selekcji artykułów, tylko użycie metodyki opartej na teorii ugruntowanej było brane pod uwagę. Autorzy wybrali tę metodę z uwagi na możliwość zrozumienia badanej rzeczywistości w kontekście wyzwań współczesnych problemów związanych ze zrównoważonym rozwojem³², stworzenia kompleksowych ram kompetencji w zakresie zrównoważonego rozwoju³³, a także opcję wygenerowania modelu opisowego i wyjaśniającego bezpośrednio z danych. Podejście to jest szczególnie odpowiednie w przypadku badania zjawisk, odnośnie do których wcześniejsze badania są ograniczone, ponieważ umożliwia dokonywanie nowych spostrzeżeń i odkrywanie wzorców bez z góry przyjętych założeń³⁴. Jeszcze innym podawanym przez autorów powodem takiego wyboru była znaczna elastyczność w analizie

³⁰ D.J. Wong-Mingji, G.N. Wong, op. cit.

³¹ E. Guraziu, op. cit.

³² Á. Acevedo-Duque i in., *Postgraduate Trends in the Training of Human Talent for Sustainable Development*, „Sustainability” 2022, 14(21), 14356, DOI: 10.3390/su142114356.

³³ T.L. Evans, op. cit.

³⁴ S. Alkhodhair i in., op. cit.

danych, pozwalająca na integrację różnych typów danych i źródeł³⁵. Ta cecha była korzystna przede wszystkim w kontekście uchwycenia różnorodnych skutków badań³⁶. To jakościowe podejście pozwoliło badaczom eksplorować i rekonstruować rzeczywistość z perspektywy jej uczestników³⁷.

Należy zaznaczyć, że w ramach zastosowania metody teorii ugruntowanej w niektórych przypadkach badawczych jednoznacznie zadeklarowano wykorzystanie konkretnego podejścia teoretycznego: Charmaza³⁸, Glasera i Straussa³⁹, Corbina i Straussa⁴⁰ lub Piageta⁴¹. W jednym przypadku zidentyfikowano badanie oparte na późniejszych adaptacjach metody ugruntowanej autorstwa Goldkuhla i Cronholma⁴². Wystąpiły również badania z wykorzystaniem podejścia Creswella⁴³, użycia koncepcji Schatzkiego⁴⁴, wykorzystania metody Kruse⁴⁵ lub użycia metody kuli śnieżnej⁴⁶. Zidentyfikowano też przykład, w którym badacz powoływał się na sposób postępowania wg Stempfle'a, Zoltowski oraz Golda i Rodriguez⁴⁷. Najczęściej występującą sytuacją było właśnie zastosowanie łączenia podejść kilku autorów⁴⁸. Koncepcje te z kolei stanowiły istotny fundament umożliwiający bardziej kompleksowe zrozumienie dynamiki badanych procesów i poszerzenie analizy.

³⁵ M. Wilczewska, J. Nazarko, *Developing Grounded Theory Systematic Approach for Logistics and Supply Chain Management Research*, „Journal of Business Logistics” 2024, 45(4), e12396, DOI: 10.1111/jbl.12396; E. Chodakowska, J. Nazarko, *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en13133439.

³⁶ F. Findler, op. cit.

³⁷ Á. Acevedo-Duque i in., op. cit.

³⁸ T. Tillmanns, op. cit.

³⁹ M. Miovský i in., op. cit.

⁴⁰ J. Herranen, V.-M. Vesterinen, M. Aksela, op. cit.

⁴¹ T. Tillmanns, C. Holland, op. cit.

⁴² S. Mehling, N. Kolleck, op. cit.

⁴³ J. Birdman, A. Redman, D.J. Lang, op. cit.

⁴⁴ K.N. Skoglund, *Social Interaction of Leaders in Partnerships Between Schools and Universities: Tensions as Support and Counterbalance*, „International Journal of Leadership in Education” 2020, 25(5), s. 747–766, DOI: 10.1080/13603124.2020.1797178.

⁴⁵ L.J. Trechsel i in., *Students Between Science and Society: Why Students' Learning Experiences in Transformative Spaces Are Vital to Higher Education Institutions*, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2023, 24(9), s. 85–101, DOI 10.1108/IJSHE-09-2021-0407.

⁴⁶ J.B. Buckley, op. cit.

⁴⁷ D. Staicu, *A Qualitative Study on Social Entrepreneurship: Technology-Based Social Ventures and Humanitarian Entrepreneurial Mindset*, „Proceedings of the International Conference on Business Excellence” 2021, 15(1), s. 1096–1112, DOI: 10.2478/picbe-2021-0103.

⁴⁸ D. Lake, op. cit.

Przyjęty sposób analizy danych

Dane z analizowanych artykułów pochodziły z różnych źródeł. Najczęściej występującym źródłem były wywiady⁴⁹ i grupy fokusowe, na przykład ze specjalistami ds. zrównoważonego rozwoju⁵⁰. Dodatkowe źródła stanowiły obserwacje⁵¹, przeglądy literatury⁵², notatki⁵³ oraz inne istniejące dokumenty⁵⁴. W badanym zbiorze wykorzystano również metodę porównawczą⁵⁵, a także teoretyczne próbkowanie⁵⁶ oraz kodowanie⁵⁷. W niektórych przypadkach proces analizy danych był wsparty oprogramowaniem NVivo, na przykład przy analizie wywiadów z interesariuszami⁵⁸. W innych użyto zaś oprogramowania MAXQDA⁵⁹ w celu analizy obserwacji, notatek i istniejących dokumentów⁶⁰, a także narzędzia ATLAS.ti⁶¹ stosowanego do analizy jakościowej dużych pakietów danych tekstowych, graficznych, audio i wideo. Wszystkie te oprogramowania umożliwiają naukowcom efektywne organizowanie, analizowanie i wizualizację danych.

Rezultaty badań

Rezultatem badań przeprowadzonych zgodnie z założeniami metody teorii ugruntowanej ma być opracowanie teorii lub modelu teoretycznego, który wyjaśnia badane zjawisko na podstawie danych empirycznych. Zjawiska analizowane w ramach wybranych artykułów zaprezentowane zostały głównie w formie modeli⁶² oraz teorii⁶³.

⁴⁹ D. Staicu, op. cit.

⁵⁰ W. Griswold, op. cit.

⁵¹ J.B. Buckley, op. cit.

⁵² L.J. Trechsel i in., op. cit.

⁵³ J. Herranen, V.-M. Vesterinen, M. Aksela, op. cit.

⁵⁴ K.N. Skoglund, op. cit.

⁵⁵ D. Lake, op. cit.

⁵⁶ M. Singer-Brodowski, *Pedagogical Content Knowledge of Sustainability: A Missing Piece in the Puzzle of Professional Development of Educators in Higher Education for Sustainable Development*, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2017, 18(6), s. 841–856, DOI:10.1108/IJSHE-02-2016-0035.

⁵⁷ J. Herranen, V.-M. Vesterinen, M. Aksela, op. cit.

⁵⁸ H. Liu, S. Kulturel-Konak, A. Konak, *Key Elements and Their Roles in Entrepreneurship Education Ecosystem: Comparative Review and Suggestions for Sustainability*, „Sustainability” 2021, 13(19), 10648, DOI: 10.3390/su131910648.

⁵⁹ R. Ohta, A. Yata, C. Sano, *Students' Learning on Sustainable Development Goals Through Interactive Lectures and Fieldwork in Rural Communities: Grounded Theory Approach*, „Sustainability” 2022, 14(14), 8678, DOI: 10.3390/su14148678.

⁶⁰ M. Singer-Brodowski, op. cit.

⁶¹ A. Deroncele-Acosta i in., *Trends in Educational Research for Sustainable Development in Postgraduate Education Programs at a University in Peru*, „Sustainability” 2023, 15(6), 5449, DOI: 10.3390/su15065449.

⁶² D.J. Wong-Mingji, G.N. Wong, op. cit.

⁶³ T. Tillmanns, op. cit.

W jednym z artykułów zaproponowano model opisujący kluczowe atrybuty jakości strategii edukacyjnych. Stwierdzono w nim, że wdrażanie zautomatyzowanych technologii jest wskazywane jako skuteczna droga do realizacji zrównoważonych i efektywnych strategii w szkolnictwie wyższym⁶⁴. W innym artykule zaprezentowano natomiast model, który stanowił ramy do zrozumienia złożonej interakcji pomiędzy tożsamością akademicką i zaangażowaniem emocjonalnym a wyzwaniem wynikającym z nauczania dla zrównoważonego rozwoju w szkolnictwie wyższym⁶⁵. W badanym zbiorze można również było zauważyć rekomendacje dotyczące włączenia zasad zrównoważonego rozwoju w proces projektowania i edukacji architektonicznej przynoszącej korzyści w postaci lepszej jakości nauczania i praktyk budowlanych⁶⁶.

Powiązanie rezultatu badania z innymi teoriami

Zgodnie z założeniami metodyki teorii ugruntowanej autorzy odnosili uzyskane wyniki badań do istniejących teorii istotnych dla analizowanego kontekstu badawczego. Wśród nich można wyróżnić krytyczną teorię społeczną⁶⁷, teorię zarządzania projektami⁶⁸, wykorzystanie modelu UTAUT, czyli ujednoliconej teorii akceptacji i wykorzystania technologii⁶⁹, teorię organizacji⁷⁰, a także wykorzystanie teorii edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju⁷¹. W analizowanych pracach zidentyfikowano dodatkowo nawiązania do innych uznanych teorii, na przykład: przedsiębiorczego sposobu myślenia opracowanej przez Golda i Rodriguez⁷², teorii rozbieżności własnych Higginsa i teorii motywacji Dörnyei⁷³, a także teorii uzasadnionego działania autorstwa Fishbein i Arjen⁷⁴.

⁶⁴ S. Alkhoury i in., op. cit.

⁶⁵ K. Shephard, op. cit.

⁶⁶ X. Xiang i in., *A Pedagogical Approach to Incorporating the Concept of Sustainability into Design-To-Physical-Construction Teaching in Introductory Architectural Design Courses: A Case Study on a Bamboo Construction Project*, „Sustainability” 2021, 13(14), 7692, DOI: 10.3390/su13147692.

⁶⁷ T.L. Evans, op. cit.

⁶⁸ E. Guraziu, op. cit.

⁶⁹ H. Tennakoon i in., op. cit.

⁷⁰ D. Lake, op. cit.

⁷¹ J.B. Buckley, op. cit.

⁷² D. Staicu, op. cit.

⁷³ Y. Gong i in., op. cit.

⁷⁴ K. Shephard, op. cit.

Ograniczenia badań

Najczęściej wymienianym przez autorów ograniczeniem badań była mała próba respondentów wpływająca na jej reprezentatywność⁷⁵. Kolejne związane były z trudnościami w stworzeniu uniwersalnego modelu koncepcyjnego⁷⁶, ograniczonym zasięgiem geograficznym⁷⁷, a także brakiem odpowiednich danych ilościowych⁷⁸. Inne napotykanne bariery wymieniane przez autorów to m.in. brak porównania płci, doświadczeń etnicznych i potrzeb⁷⁹ czy też uogólnienie ograniczone do jednego studium przypadku, uniemożliwiające szersze zastosowanie⁸⁰. Autorzy badanych publikacji wskazywali również na potrzebę rozszerzenia badań w różnych kontekstach i warunkach⁸¹ oraz proponowali ich weryfikację za pomocą ilościowych metod badawczych⁸².

5.5. Kluczowe ustalenia i ich implikacje

Na podstawie przeprowadzonych w tym rozdziale rozważań można sformułować kilka istotnych wniosków. Analiza bibliometryczna wykazała, że metoda teorii ugruntowanej jest jedną z najczęściej stosowanych metod jakościowej analizy danych w badaniach dotyczących zrównoważonego rozwoju uniwersytetów. Rosnąca liczba publikacji z zakresu omawianego zagadnienia może świadczyć o wzroście zainteresowania wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej w badaniach jakościowych. Realizacja badań w zróżnicowanych geograficznie regionach świata i w obrębie licznych dyscyplin naukowych podkreśla uniwersalny oraz interdyscyplinarny charakter tej metody. Wyniki analizy słów kluczowych umożliwiły identyfikację trzech klastrow tematycznych – uczestnicy procesu badawczego, metodyka badań i aspekt edukacyjny – które reprezentowały różne kierunki badawcze. Klaster „metodyka badań” wyróżniała największa liczba słów kluczowych, co może świadczyć o istotnej roli metody teorii ugruntowanej jako narzędzia do przeprowadzania badań.

⁷⁵ T. Tillmanns, C. Holland, op. cit.

⁷⁶ S. Alkhodhair i in., op. cit.

⁷⁷ Á. Acevedo-Duque i in., op. cit.

⁷⁸ K.N. Skoglund, op. cit.

⁷⁹ H. Tennakoon i in., op. cit.

⁸⁰ S. Mehling, N. Kolleck, *Cross-Sector Collaboration in Higher Education Institutions (HEIs): A Critical Analysis of an Urban Sustainability Development Program*, „Sustainability” 2019, 11(18), 4982, DOI: 10.3390/su11184982.

⁸¹ S. Alkhodhair i in., op. cit.

⁸² T. Zhou, R. Law, P.C. Lee, *Exploring Sustainable Measurements of Academic Research: How Do Faculty Members in Teaching-Oriented Universities of China Evaluate Good Research in Tourism and Hospitality*, „Sustainability” 2021, 13(20), 11129, DOI: 10.3390/su132011129.

Badany zbiór publikacji naukowych dotyczący wykorzystania metody teorii ugruntowanej w studiach nad zrównoważonym rozwojem uniwersytetów pod kątem przedmiotu, celów badawczych, zasięgu, uczestników, metodyki, sposobu analizy danych, rezultatów badań, ich powiązania z innymi rezultatami oraz ich ograniczeń dostarczył szczegółowych informacji odnośnie do określenia założeń, przebiegu badań i oceny ich wyników. Z przeprowadzonej analizy można wysnuć następujące wnioski:

1. Cele badawcze dotyczyły edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju i obejmowały szeroki zakres tematów, a ich wspólnym mianownikiem było zastosowanie interdyscyplinarnego podejścia, ukierunkowanego na przekształcenie systemu edukacyjnego w odpowiedzi na wyzwania związane z wdrażaniem idei zrównoważonego rozwoju.
2. Zróżnicowanie geograficzne umożliwiło wszechstronną analizę działań na rzecz wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju zarówno na poziomie lokalnym, jak i globalnym.
3. Różnorodność uczestników przyczyniła się do uzyskania bardziej kompleksowych rezultatów, uwzględniających zarówno teoretyczne, jak i wdrożeniowe aspekty zrównoważonego rozwoju.
4. Elastyczność metody teorii ugruntowanej w integracji rozmaitych danych oraz jej zdolność do uchwycenia złożonych ludzkich doświadczeń pozwoliły badaczom na dogłębne zrozumienie analizowanych zjawisk z perspektywy ich uczestników.
5. W badanych artykułach wykorzystywane były różnorodne źródła danych, a ich analizę wspierano metodami porównawczymi i teoretycznym próbkowaniem. Wykorzystanie specjalistycznego oprogramowania, takiego jak NVivo i MAXQDA, ułatwiło organizację, analizę i wizualizację informacji.
6. Jako rezultaty badań opartych na teorii ugruntowanej autorzy wskazywali modele i teorie wyjaśniające zjawiska związane z edukacją na rzecz zrównoważonego rozwoju. Wnioski zawierały również praktyczne rekomendacje mogące pomóc w podniesieniu efektywności i jakości nauczania.
7. Autorzy analizowanych badań jako bariery badawcze wskazywali najczęściej małą próbę respondentów, ograniczony zasięg geograficzny oraz brak wystarczających danych ilościowych. Zauważona została także potrzeba rozszerzenia badań o różne konteksty w celu zwiększenia wiarygodności i zastosowalności ich rezultatów.

Zaletą stosowania metody teorii ugruntowanej są przede wszystkim wynikające z jej założeń istotne wartości poznawcze i praktyczne. Budowanie teorii na podstawie danych empirycznych zebranych w procesie badawczym wzmacnia wiarygodność oraz poprawia trafność uzyskiwanych rezultatów. Metoda ta umożliwia dodatkowo wielokrotne powracanie do danych i ich analizę, co pozwala na dopracowywanie teorii w miarę pojawiania się nowych informacji. Analiza danych pochodzących z wywiadów, obserwacji czy studiów przypadków umożliwia również głębsze zrozumienie badanych zjawisk. Ze względu na indukcyjny charakter metody zamiast weryfikowania wcześniej założonych hipotez badacz opracowuje teorię na podstawie danych,

co ogranicza ryzyko wpływu uprzedzeń teoretycznych na wyniki. Niemniej jednak, proces zbierania, kodowania i analizowania danych jest czasochłonny, długotrwały i wymaga znacznego zaangażowania badacza. Ponadto interpretacja danych w dużym stopniu zależy od badacza, co może prowadzić do stronniczości w wynikach.

Reasumując, przeprowadzona analiza bibliometryczna wykorzystania metody teorii ugruntowanej w studiach nad zrównoważonym rozwojem uniwersytetów pozwoliła wyłonić 33 publikacje naukowe w tym zakresie. W swych badaniach autorzy najczęściej bazowali na danych zebranych podczas wywiadów (18 publikacji) oraz w ramach studiów przypadków (6 publikacji). Tematycznie badania koncentrowały się na zrównoważonym rozwoju w szkolnictwie wyższym i identyfikowały kluczowe elementy mogące przyczynić się do wykreowania bardziej zrównoważonej przyszłości. Elementami pomocnymi w osiągnięciu celów zrównoważonego rozwoju w szkolnictwie wyższym mogą być integracja koncepcji zrównoważonego rozwoju w programach nauczania, wolne i otwarte nauczanie online, a także odpowiednio zmotywowani i zaangażowani w proces edukacji młodzi specjaliści. Do tworzenia bardziej zrównoważonej przyszłości może przyczynić się również promowanie zrównoważonego rozwoju w różnych aspektach nie tylko edukacji, ale i życia społecznego jako ogółu.

Literatura cytowana

- [1] Acevedo-Duque Á., Prado-Sabido T., García-Salirrosas E.E., Fernández Mantilla M.M., Vera Calmet V.G., Valle Palomino N., Aguilar Armas H.M., *Postgraduate Trends in the Training of Human Talent for Sustainable Development*, „Sustainability” 2022, 14(21), 14356, DOI: 10.3390/su142114356.
- [2] Alkhodhair S., Alsanad A., Alghathbar K., Gumaei A., *Key Quality Attributes for Computational and Sustainable Higher Education Strategy Implementation in Saudi Arabia*, „Sustainability” 2020, 12(5), 1881, DOI 10.3390/su12051881.
- [3] Batorczak A., Klimska A., *Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju – Refleksje przed ogłoszeniem nowej dekady na rzecz zrównoważonego rozwoju (2020–2030)*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2020, 18(2), s. 17–26, DOI: 10.21697/seb.2020.18.2.02.
- [4] Birdman J., Redman A., Lang D.J., *Pushing the Boundaries: Experience-Based Learning in Early Phases of Graduate Sustainability Curricula*, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2019, 22(2), s. 237–253, DOI: 10.1108/IJSHE-08-2019-0242.
- [5] Bokun K., Nazarko J., *Smart Villages Concept – A Bibliometric Analysis and State-of-the-Art Literature Review*, „Progress in Planning” 2023, 175, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765.
- [6] Buckley J.B., *A Grounded Theory of Education for Sustainability in the Postsecondary Classroom*, „The Review of Higher Education” 2019, 42(3), s. 965–989, DOI: 10.1353/rhe.2019.0026.
- [7] Chodakowska E., Nazarko J., *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en13133439.

- [8] Deroncele-Acosta A., Jiménez-Chumacero R.V., Gamarra-Mendoza S., Brito-Garcías J.G., Flores-Valdivieso H.G., Velázquez-Tejeda M.E., Goñi-Cruz F.F., *Trends in Educational Research for Sustainable Development in Postgraduate Education Programs at a University in Peru*, „Sustainability” 2023, 15(6), 5449, DOI: 10.3390/su15065449.
- [9] Evans T.L., *Competencies and Pedagogies for Sustainability Education: A Roadmap for Sustainability Studies Program Development in Colleges and Universities*, „Sustainability” 2019, 11(19), 5526, DOI: 10.3390/su11195526.
- [10] Findler F., *Toward a Sustainability Assessment Framework of Research Impacts: Contributions of a Business School*, „Sustainable Development” 2021, 29(6), 1190–1203, DOI: 10.1002/sd.2218.
- [11] Gong Y., Ma M., Hsiang T.P., Wang C., *Sustaining International Students' Learning of Chinese in China: Shifting Motivations Among New Zealand Students During Study Abroad*, „Sustainability” 2020, 12(15), 6289, DOI: 10.3390/su12156289.
- [12] Griswold W., „We Can't Wait Anymore”: *Young Professionals Engaging in Education for Sustainability*, „Adult Education Quarterly” 2022, 72(2), s. 197–215, DOI: 10.1177/07417136211044153.
- [13] Guraziu E., *The Model of Project Management as a Sustainable Pedagogical Device: Case Study Research in the Tertiary Education Environment*, „Sustainability” 2023, 15(14), 11442, DOI: 10.3390/su151411442.
- [14] Herranen J., Vesterinen V.-M., Aksela M., *From Learner-Centered to Learner-Driven Sustainability Education*, „Sustainability” 2018, 10(7), 2190, DOI: 10.3390/su10072190.
- [15] Jaskot K., *Funkcje szkoły wyższej jako instytucji edukacyjnej*, „Edukacyjne Dyskursy”, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2002, <http://edukacyjne.dyskursy.univ.szczecin.pl/funkcje.htm> [dostęp: 1.10.2024].
- [16] Kalinowska A., Batorczak A., *Universities for Sustainability – New Challenges from the Perspective of the University of Warsaw*, „Environmental & Socio-economic Studies” 2015, 3(1), s. 26–34, DOI: 10.1515/environ-2015-0054.
- [17] Katz D., Kahn R.L., *Spółeczna psychologia organizacji*, PWN, Warszawa 1979.
- [18] Lake D., Motley P.M., Moner W., *Completing the Circle: Long-Term Assessment of Community-Involved Collaborative Learning Ecosystems for Social Innovation in Higher Education*, „Social Enterprise Journal” 2021, 18(1), s. 28–50, DOI: 10.1108/SEJ-10-2020-0089.
- [19] Liu H., Kulturel-Konak S., Konak A., *Key Elements and Their Roles in Entrepreneurship Education Ecosystem: Comparative Review and Suggestions for Sustainability*, „Sustainability” 2021, 13(19), 10648, DOI: 10.3390/su131910648.
- [20] Lozano R., Ceulemans K., Alonso-Almeida M., Huisingh D., Lozano F.J., Waas T., Lambrechts W., Lukman R., Hugé J., *A Review of Commitment and Implementation of Sustainable Development in Higher Education: Results from a Worldwide Survey*, „Journal of Cleaner Production” 2015, part A, s. 1–18, DOI: 10.1016/j.jclepro.2014.09.048.
- [21] Mehling S., Kolleck N., *Cross-Sector Collaboration in Higher Education Institutions (HEIs): A Critical Analysis of an Urban Sustainability Development Program*, „Sustainability” 2019, 11(18), 4982, DOI: 10.3390/su11184982.
- [22] Mioviský M., Vondrová A., Peters R., Kathungu B., Lososová A., *National Addiction-Specific Institutional Infrastructure – Fundamental Prerequisite for Successful Implementation of Specialized Academic Degree Study Programmes: A Case Study in Historical Perspective*, „Central European Journal of Public Health” 2020, 27 (Supplement), s. 83–91, DOI: 10.21101/cejph.a5980.
- [23] Nazarko J., Bokun K., *Smart Villages. Koncepcja i próby wdrożenia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2024, DOI: 10.24427/978-83-68077-29-2.

- [24] Novy J.W., Banerjee B., Matson P.A., *Core Curriculum for Sustainability Leadership*, „Sustainability” 2021, 13(19), 10557, DOI: 10.3390/SU131910557.
- [25] Ohta R., Yata A., Sano C., *Students’ Learning on Sustainable Development Goals Through Interactive Lectures and Fieldwork in Rural Communities: Grounded Theory Approach*, „Sustainability” 2022, 14(14), 8678, DOI: 10.3390/su14148678.
- [26] Savage E., Tapics T., Evarts J., Wilson J., Tirone S., *Experiential Learning for Sustainability Leadership in Higher Education*, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2015, 16(5), s. 692–705, DOI: 10.1108/IJSHE-10-2013-0132.
- [27] Shephard K., *Academic Identity and „Education for Sustainable Development”: A Grounded Theory*, „Frontiers in Education” 2023, 8, 1257119, DOI: 10.3389/feduc.2023.1257119.
- [28] Singer-Brodowski M., *Pedagogical Content Knowledge of Sustainability: A Missing Piece in the Puzzle of Professional Development of Educators in Higher Education for Sustainable Development*, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2017, 18(6), s. 841–856, DOI:10.1108/IJSHE-02-2016-0035.
- [29] Skoglund K.N., *Social Interaction of Leaders in Partnerships Between Schools and Universities: Tensions as Support and Counterbalance*, „International Journal of Leadership in Education” 2020, 25(5), s. 747–766, DOI: 10.1080/13603124.2020.1797178.
- [30] Smit J., Lesley M., Baker-Beach W., Stewart E., *Investigating Meaningful Impact in Adolescent Writing Achievement Within a High-Stakes Testing Context*, „Journal of Research in Reading” 2022, 45(3), s. 447–467, DOI: 10.1111/1467-9817.12397.
- [31] Sosa-Díaz M.J., Fernández-Sánchez M.R., *Massive Open Online Courses (MOOC) Within the Framework of International Developmental Cooperation as a Strategy to Achieve Sustainable Development Goals*, „Sustainability” 2020, 12(23), 10187, DOI: 10.3390/su122310187.
- [32] Staicu D., *A Qualitative Study on Social Entrepreneurship: Technology-Based Social Ventures and Humanitarian Entrepreneurial Mindset*, „Proceedings of the International Conference on Business Excellence” 2021, 15(1), s. 1096–1112, DOI: 10.2478/picbe-2021-0103.
- [33] Tennakoon H., Hansen J.M., Saridakis G., Samaratunga M., Hansen J.W., *Drivers and Barriers of Social Sustainable Development and Growth of Online Higher Education: The Roles of Perceived Ease of Use and Perceived Usefulness*, „Sustainability” 2023, 15(10), 8319, DOI: 10.3390/su15108319.
- [34] Tillmanns T., *Learning Sustainability as an Effect of Disruption*, „Environmental Education Research” 2020, 26(1), s. 14–26, DOI: 10.1080/13504622.2019.1682125.
- [35] Tillmanns T., Holland C., *Crafting Pedagogical Pathways That Disrupt and Transform Anthropocentric Mindsets of Higher Education Students* [w:] W. Leal Filho, U. Azeiteiro, F. Alves, P. Molthan-Hill (eds), *Handbook of Theory and Practice of Sustainable Development in Higher Education*. World Sustainability Series, Springer, Cham 2017, DOI: 10.1007/978-3-319-47877-7_9.
- [36] Trechsel L.J., Diebold C.L., Zimmermann A.B., Fischer M., *Students Between Science and Society: Why Students’ Learning Experiences in Transformative Spaces Are Vital to Higher Education Institutions*, „International Journal of Sustainability in Higher Education” 2023, 24(9), s. 85–101, DOI 10.1108/IJSHE-09-2021-0407.
- [37] Wei L., Zhang W., Lin C., *Multidimensional Characteristics of Design-Based Engineering Learning: A Grounded Theory Study*, „Sustainability” 2023, 15(4), 3389, DOI: 10.3390/su15043389.
- [38] *Welcome to VOSviewer*, <https://www.vosviewer.com> [dostęp: 16.04.2024].

- [39] Wilczewska M., Nazarko J., *Developing Grounded Theory Systematic Approach for Logistics and Supply Chain Management Research*, „Journal of Business Logistics” 2024, 45(4), e12396, DOI: 10.1111/jbl.12396.
- [40] Wong-Mingji D.J., Wong G.N., *A Theoretical Model of Collaborative Inquiry-Based Group Development Process* [w:] P. Blessinger, J.M. Carfora (eds), *Inquiry-Based Learning for Faculty and Institutional Development: A Conceptual and Practical Resource for Educators*, vol. 1, Emerald Group Publishing Limited, Leeds 2014, s. 25–47, DOI: 10.1108/S2055-364120140000001004.
- [41] Xiang X., Wu Q., Zhang Y., Zhu B., Wang X., Wan A., Huang T., Hu L., *A Pedagogical Approach to Incorporating the Concept of Sustainability into Design-To-Physical-Construction Teaching in Introductory Architectural Design Courses: A Case Study on a Bamboo Construction Project*, „Sustainability” 2021, 13(14), 7692, DOI: 10.3390/su13147692.
- [42] *Zgłoś swój artykuł do Sustainability*, <https://ecudo.pl/zglos-swoj-artykul-do-sustainability>, 155.pl [dostęp: 2.09.2024].
- [43] Zhou T., Law R., Lee P.C., *Exploring Sustainable Measurements of Academic Research: How Do Faculty Members in Teaching-Oriented Universities of China Evaluate Good Research in Tourism and Hospitality*, „Sustainability” 2021, 13(20), 11129, DOI: 10.3390/su132011129.

The grounded theory method in research on the sustainable development of universities

Abstract: In the context of the growing importance of sustainable development in the activities of higher educational institutions, studies on the sustainable development of universities are a key and dynamically developing research area. The use of the grounded theory method in such research is gaining popularity. The chapter presents the achievements in the use of the grounded theory method in studies on the sustainable development of universities. As part of the bibliometric analysis, the characteristics of the research, publication trends, including key publications and active researchers in this area, were presented. Then, using the thematic analysis method, a review of the examined publications was made. The summary of the chapter includes conclusions from the conducted analyses and the identification of key elements of sustainable development in the advancement of universities.

Keywords: grounded theory method, sustainable development, university

Rozdział 6. Metoda teorii ugruntowanej w studiach nad biznesem międzynarodowym – analiza bibliometryczna i przegląd literatury

Sandra Snarska, Elżbieta Wiśniewska

Streszczenie: W rozdziale dokonano analizy wykorzystania metody teorii ugruntowanej w badaniach nad biznesem międzynarodowym, wskazując na jej ograniczone zastosowanie i dominację metod ilościowych w tym obszarze. Przegląd literatury z lat 2005–2023, obejmujący bazy Scopus i Web of Science, pozwolił na identyfikację czterech głównych obszarów tematycznych badań, którymi są: nauka, innowacje, biznes międzynarodowy i internacjonalizacja. Analizy bibliometryczne wykazały, że badania jakościowe, choć cenne dla zrozumienia złożonych zjawisk w międzynarodowym biznesie, są stosunkowo rzadko wykorzystywane. W rozdziale wskazano potrzebę szerszego zastosowania metod jakościowych, takich jak metoda teorii ugruntowanej, aby lepiej zrozumieć złożone zjawiska związane z tym obszarem badawczym.

Słowa kluczowe: metoda teorii ugruntowanej, biznes międzynarodowy, international business

6.1. Wprowadzenie do tematyki badawczej

Badania nad biznesem międzynarodowym (IB) mają na celu przeanalizowanie i wyjaśnienie złożoności działalności międzynarodowej, wynikającej z wielości podmiotów, interakcji i specyficznej dynamiki globalnego systemu gospodarczego¹. Badania jakościowe w biznesie międzynarodowym są rzadkością, a główne nurty badawcze w tym obszarze opierają się w większości na metodach ilościowych². Makri i in. zbadali częstość występowania terminu „teoria ugruntowana” w bazie Scopus, uzyskując łączną liczbę 24 086 wyników, z czego jednak tylko 7% (2 565) badań należało do kategorii

¹ L. Eden, B. Nielsen, *Research Methods in International Business: The Challenge of Complexity*, „Journal of International Business Studies” 2020, 51(6), DOI: 10.1057/s41267-020-00374-2.

² Y. Doz, *Qualitative Research for International Business*, „Journal of International Business Studies” 2011, 42(5), s. 582–590, DOI: 10.1057/jibs.2011.18.

„biznes i zarządzanie”. Należy zauważyć, że podobne wyszukiwanie dla terminu „studium przypadku” zwróciło 788 460 wyników, z czego do wskazanej kategorii należało 78 603 publikacji. Jest to więc znacznie większa liczba prac niż w przypadku wykorzystania metody teorii ugruntowanej w badaniach nad „biznesem i zarządzaniem”³.

Budowanie teorii jest niezbędne do rozwoju badań nad biznesem międzynarodowym (*international business*, IB) i przedsiębiorczością międzynarodową (*international entrepreneurship*, IE). Podejścia oparte na GTM okazały się odpowiednie do budowania teorii w wielu różnych dziedzinach, w tym w IB i IE, ponieważ umożliwiają dogłębne zrozumienie i wyjaśnienie zjawisk oraz procesów leżących u ich podstaw⁴. Nie jest to łatwe zadanie, ponieważ obszar tematyczny IB jest interdyscyplinarny, co często pociąga za sobą konieczność eksploracji zjawisk o złożonych i niejasnych wymiarach behawioralnych. Jej multidyscyplinarny charakter wynika z wykorzystywania spostrzeżeń dostarczanych przez różne teorie zapożyczone z innych dziedzin i dyscyplin⁵. Teoria opracowana w obszarze *international business* może przyczynić się do wyodrębnienia i rozwoju IB jako obszaru badań, który stoi w obliczu pilnej potrzeby ponownej oceny swoich podstawowych założeń z powodu fundamentalnych zmian zachodzących w gospodarce, społeczeństwie i polityce⁶.

W ostatnich latach badacze IB wzywają do zwiększenia intensywności teoretyzowania poprzez prowadzenie badań indukcyjnych⁷, a zwłaszcza wykorzystanie podejść ugruntowanych⁸. Metodyka teorii ugruntowanej pozwala bowiem na budowanie dokładnej i wnikliwej teorii, gdyż pomaga badaczom zbliżyć się do rzeczywistych doświadczeń ze świata zarządzania z perspektywy osób, które w nim funkcjonują⁹.

³ C. Makri, A.D. Neely, *Grounded Theory: A Guide for Exploratory Studies in Management Research*, „International Journal of Qualitative Methods” 2021, 20, DOI: 10.1177/16094069211013654.

⁴ G. Magnani, D. Gioia, *Using the Gioia Methodology in International Business and Entrepreneurship Research*, „International Business Review” 2023, 32(2), DOI: 10.1016/j.ibusrev.2022.102097.

⁵ J. Birkinshaw, M.Y. Brannen, R.L. Tung, *From a Distance and Generalizable to Up Close and Grounded: Reclaiming a Place for Qualitative Methods in International Business Research*, „Journal of International Business Studies” 2011, 42(5), s. 573–581, DOI:10.1057/jibs.2011.19.

⁶ S.T. Cavusgil, E. Cavusgil, *Reflections on International Marketing: Destructive Regeneration and Multinational Firms*, „Journal of the Academy of Marketing Science” 2012, 40(2), s. 202–217, DOI: 10.1007/s11747-011-0287-9.

⁷ D.A. Gioia i in., *A Curated Debate: On Using „Templates” in Qualitative Research*, „Journal of Management Inquiry” 2022, 31, s. 231–252, DOI: 10.1177/10564926221098.

⁸ D.M. Gligor, C.L. Esmark, I. Gölgeci, *Building International Business Theory: A Grounded Theory Approach*, „Journal of International Business Studies” 2016, 47, s. 93–111, DOI: 10.1057/jibs.2015.35.

⁹ J. Fendt, W. Sachs, *Grounded Theory Method in Management Research: Users’ Perspectives*, „Organizational Research Methods” 2008, 11(3), s. 430–455; K.G. Corley, *A Commentary on „What Grounded Theory Is...”: Engaging a Phenomenon from the Perspective of Those Living It*, „Organizational Research Methods” 2015, 18(4), s. 600–605, DOI: 10.1177/1094428115574747; M. Wilczewska, J. Nazarko, *Developing Grounded Theory Systematic Approach for Logistics and Supply Chain Management Research*, „Journal of Business Logistics” 2024, 45(4), e12396, DOI: 10.1111/jbl.12396.

GTM może być również niezwykle użyteczna w badaniu zmian organizacyjnych, ponieważ pomaga rozwijać wiedzę w obszarze *international business* poprzez analizę zmian w strategiach marketingowych międzynarodowych przedsiębiorstw¹⁰.

6.2. Wprowadzenie do metodyki badań

Osiągnięcie celów postawionych w monografii wymagało przyjęcia spójnej metodyki badawczej, która została szczegółowo opisana w rozdziale drugim. W związku z tym metodyka przyjęta w niniejszym rozdziale obejmuje cztery fazy: I stanowi przygotowanie zbioru publikacji źródłowych, II dotyczy analizy bibliograficznej, III koncentruje się na jakościowej analizie dokumentów, zaś IV obejmuje syntezę i podsumowanie wyników.

Analiza bibliometryczna to ilościowa analiza danych¹¹, a jej wyniki są zazwyczaj przedstawiane w formie mapy pokazującej relacje pomiędzy poszczególnymi elementami¹². W celu przeprowadzenia badań wykorzystano dwie bazy danych: Scopus i Web of Science, z których dane posłużyły do opracowania wykresów i tabel zawierających informacje o liczbie i rodzajach publikacji w latach 2005–2023. Wskazane bazy danych zostały wybrane ze względu na ich dostępność i kompatybilność z programem VOSviewer. Podczas wyszukiwania posługiwano się frazą „biznes międzynarodowy”, przeszukując w ten sposób artykuły, streszczenia i słowa kluczowe. Za pomocą programu VOSviewer stworzono mapę powiązań występujących między otrzymanymi pojęciami¹³. Pojęcia na wykresie są reprezentowane za pomocą kolorowych kół, których wielkość odzwierciedla częstość występowania danego terminu¹⁴. Analiza współwystępowania słów pozwoliła zaś na wyszczególnienie czterech klastrów, stanowiących podobszary badawcze dla problematyki „biznesu międzynarodowego”.

¹⁰ K.G. Corley, op. cit.

¹¹ H. Keathley-Herring i in., *Assessing the Maturity of a Research Area: Bibliometric Review and Proposed Framework*, „Scientometrics Springer; Akadémiai Kiadó” 2016, 109(2), s. 927–951, DOI: 10.1007/s11192-016-2096-x; K. Bokun, J. Nazarko, *Smart Villages Concept – A Bibliometric Analysis and State-of-the-Art Literature Review*, „Progress in Planning” 2023, 175, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765.

¹² A. Gudanowska, *Mapowanie technologii jako jedna z metod analizy technologii w świetle wybranych zagranicznych doświadczeń*, „Ekonomia i Zarządzanie” 2015, 6(1), s. 265–281, DOI:10.12846/j.em.2014.01.16; E. Chodakowska, J. Nazarko, *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en13133439.

¹³ N.J. van Eck., L. Waltman, *Text Mining and Visualization Using Vosviewer*, „ISSI Newsletter” 2011, 7(3), s. 50–54.

¹⁴ K. Halicka, *Main Concepts of Technology Analysis in the Light of the Literature on the Subject*, „Procedia Engineering” 2017, 182, s. 291–298; J. Nazarko (red.), *Podlaska strategia rozwoju nanotechnologii do 2020 roku. Przełomowa wizja regionu*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2013.

6.3. Analiza bibliometryczna źródeł

Pierwszym etapem badań była analiza zainteresowania problematyką biznesu międzynarodowego wśród badaczy w latach 2005–2023. Sprawdzone zawartość baz internetowych, używając zapytań *grounded theor** i *international* business** jako słów kluczowych. Przeszukano bazy Web of Science i Scopus, ponieważ odznaczają się one interdyscyplinarnością, dostępnością oraz aktualnością, co jest istotne dla zapewnienia wysokiej jakości rezultatów badań naukowych.

W tabeli 6.1 przedstawiono etapy przeszukiwań wybranych baz naukowych.

TABELA 6.1. Etapy przeszukiwań baz Web of Science i Scopus

Nazwa etapu	Web of Science	Scopus
Skonstruowanie zapytania do baz	AB=(grounded* theor*) OR TI=(grounded* theor*) AND TS=(international*) AND TS=(business*)	TITLE(international business*) AND (TITLE("grounded theor*") OR ABS("grounded theor*"))
	Liczba wyników	
Przeszukiwanie baz pod kątem występowania słów kluczowych	37	13
Ograniczenie wyszukiwania do wybranych rodzajów źródeł (<i>article, conference paper, book, book chapter, early access, review article</i>)	28	13
Ograniczenie wyszukiwania do publikacji w języku angielskim	27	13
Połączenie plików	40	
Automatyczne usunięcie duplikatów	31	
Ręczna selekcja	31	
Przegląd tytułów i abstraktów	25	

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Celem wyszukiwania było wskazanie publikacji, w których autorzy zapewniali o wykorzystaniu metody teorii ugruntowanej w odniesieniu do biznesu międzynarodowego. Zawężono kryteria wyszukiwania do określonych typów publikacji, tj. artykułów, publikacji konferencyjnych, książek, rozdziałów w książkach i artykułów przeglądowych. Następnie postanowiono odrzucić publikacje, które nie były napisane w języku angielskim. W tym przypadku dotyczyło to tylko jednej publikacji w języku chińskim. Po połączeniu plików uzyskanych z każdej z baz otrzymano łącznie 40 wyników, jednak po automatycznym usunięciu duplikatów i ręcznej selekcji pozostało 31 publikacji. Finalnie, po przeglądzie tytułów i abstraktów, końcowy zbiór zawierał 25 publikacji.

W tabeli 6.2 przedstawiono, jak zmieniała się liczba analizowanych publikacji dotyczących biznesu międzynarodowego w poszczególnych latach. Ich liczba wahała się prawie przez cały badany okres. Największą liczbę publikacji odnotowano w roku 2012 (5), zaś w latach 2006–2008, 2010, 2015, 2020 i 2021 nie zarejestrowano żadnej publikacji. Omawiane bazy danych zawierają przede wszystkim artykuły (88%) i materiały pokonferencyjne (12%). Ze względu na relatywnie niewielką liczbę analizowanych publikacji dane przedstawione w tabeli 6.2 nie stanowią wystarczającej podstawy do formułowania uogólnień i wyciągania wniosków o charakterze ilościowym, odzwierciedlają natomiast nieregularne i rozproszone zainteresowanie tematem w badanym okresie.

TABELA 6.2. Liczba publikacji w wybranych bazach w latach 2005–2023

Rok	2005	2009	2011	2012	2013	2014	2016	2017	2018	2019	2021	2023
Liczba	1	2	1	5	1	1	2	1	4	2	4	2

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

W tabeli 6.3 przedstawiono listę publikacji wybranych do analizy.

TABELA 6.3. Lista publikacji

Lp.	Artykuł
1.	E. Griffin-EL, <i>Network Diversity Structure, Closeness and Innovation of South African Micro-Entrepreneurs</i> , „South African Journal of Economic and Management Sciences” 2014, 17(3), s. 349–362, DOI: 10.4102/sajems.v17i3.415
2.	D.N. Coudounaris, A. Valtonen, <i>Foreign Operation Entry Mode of Wholly-Owned Subsidiary as the Choice of Finnish Hard-Service Firms in Spain: A Grounded Theory Approach</i> , „International Journal of Globalisation and Small Business” 2021, 12(4), s. 341–368, DOI: 10.1504/IJGSB.2021.10043050
3.	P. Oburai, M.J. Baker, <i>International Marketing Strategies in India: An Application of Mixed Method Investigation</i> , „Vikalpa The Journal for Decision Makers” 2005, 30(4), s. 11–23, DOI: 10.1177/0256090920050402
4.	N. Prime, C. Obadia, I. Vida, <i>Psychic Distance in Exporter-Importer Relationships: A Grounded Theory Approach</i> , „International Business Review” 2009, 18(2), s. 184–198, DOI: 10.1016/j.ibusrev.2009.02.011
5.	G. Leiß, A. Zehrer, <i>Intergenerational Communication in Family Firm Succession</i> , „Journal of Family Business Management” 2018, 8(1), DOI: 10.1108/JFBM-09-2017-0025
6.	A. Carrascoso, <i>The Ethical Issues Surrounding Network-Expansion Strategies in SME Internationalization: An Empirical Investigation</i> , „Business & Professional Ethics Journal” 2011, 30(1/2) s. 71–112, DOI: 10.5840/bpej2011301/24
7.	M. Lowe, G. George, O. Alexy, <i>Organizational Identity and Capability Development in Internationalization: Transference, Splicing and Enhanced Imitation in Tesco's US Market Entry</i> , „Journal of Economic Geography” 2012, 12(5), s. 1021–1054, DOI: 10.1093/jeg/lbs016
8.	M. Neubert, A. van der Krogt, <i>Impact of Business Intelligence on Export of Software Firms</i> , „Innovation Management, Entrepreneurship and Sustainability” 2018, s. 776–786

Lp.	Artykuł
9.	P.M. Muritiba i in., <i>Challenges for Brazilian MNCs' International Human Resources Management</i> , „European Journal of International Management” 2012, 6(3), s. 248–264, DOI: 10.1504/EJIM.2012.047023
10.	P. McCann, R. Ortega-Argilés, <i>Smart Specialisation, Entrepreneurship and SMEs: Issues and Challenges for a Results-Oriented EU Regional Policy</i> , „Small Business Economics” 2016, 46, s. 537–552, DOI: 10.1007/s11187-016-9707-z
11.	S. Malodia i in., <i>Born Global: Antecedents and Consequences of Innovation Capabilities</i> , „Asia Pacific Journal of Management” 2023, DOI: 10.1007/s10490-023-09909-1
12.	G. Magnani, A. Zucchella, <i>Coping with Uncertainty in the Internationalisation Strategy. An Exploratory Study on Entrepreneurial Firms</i> , „International Marketing Review” 2019, 1, s. 131–163, DOI: 10.1108/IMR-02-2017-0042
13.	R. Arechavala-Vargas, B. Madrigal-Torres, B. Jaén-Jiménez, <i>Mapping Business Models Opportunities in Technological Space for Emerging Country Entrepreneurs</i> [w:] D.F. Kocaoglu, T.R. Anderson, T.U. Daim (eds), <i>Proceedings of PICMET. Technology Management for Emerging Technologies (PICMET)</i> . IEEE, Portland 2012
14.	M. Rosińska-Bukowska, <i>Strategic Changes in Transnational Corporations as an Adjustment to the Challenges of the 21st Century</i> , „Entrepreneurial Business and Economics Review” 2017, 5(2), s. 143–157
15.	M.T.T. Thai, L.C. Chong, <i>Dynamic Experimental Internationalization: Strategy of SMEs From a Transition Economy</i> , „Journal of International Entrepreneurship” 2013, 11(4), s. 370–399, DOI: 10.1007/s10843-013-0110-4
16.	M. Bodlaj, I. Vida, <i>Factors Underlying Cultural and Psychic Distance in Cross-National Activities of Export Managers: Qualitative Insights from a CEE Country</i> , „Journal of East European Management Studies” 2018, 23(3), s. 351–376, DOI: 10.5771/0949-6181-2018-3-351
17.	N.T. Hoàng, <i>A Growth Pattern of Foreign Investment Motivations by Individuals</i> , „International Journal of Social Economics” 2024, 51(5), s. 669–681, DOI: 10.1108/IJSE-12-2022-0786
18.	S.A. de Farias, R. Natarajan, E.P. Kovacs, <i>Global Business Partnering Among Family-Owned Enterprises</i> , „Journal of Business Research” 2009, 62(6), s. 667–672, DOI: 10.1016/j.jbusres.2008.02.003
19.	M. Hanify i in., <i>Internationalisation as Institutional Escape for Family</i> , „Entrepreneurial Business and Economics Review” 2019, 7(4), s. 91–116, DOI: 10.15678/EBER.2019.070406
20.	W. Franco, M.A. Gonzalez-Perez, <i>International Expansion Opportunities for Multi-Level Marketing via Personal Networks: An Ethnographic Study from Colombia</i> , „International Journal of Business and Society” 2016, 17(1), s. 28–46, DOI: 10.33736/ijbs.509
21.	P.R.J. Trim, Y.-I. Lee, <i>How B2B Marketers Interact with Customers and Develop Knowledge to Produce a Co-Owned Marketing Strategy</i> , „Journal of Business & Industrial Marketing” 2021, 36(10), s. 1943–1955, DOI: 10.1108/JBIM-12-2019-0544
22.	M. Musara, C. Nieuwenhuizen, <i>A Value Proposition Mix Framework of Successful Foreign-Owned Small and Medium Enterprises in South Africa</i> , „Entrepreneurship and Sustainability Issues/Vol Entrepreneurship and Sustainability Center” 2021, 9(1), s. 612–632, DOI: 10.15678/EBER.2019.070406
23.	T. Sigfusson., S. Harris, <i>The Relationship Formation Paths of International Entrepreneurs</i> , „Journal of International Entrepreneurship” 2012, 10(4), DOI: 10.1007/s10843-012-0095-4

Lp.	Artykuł
24.	J. Corbin, A. Strauss, <i>Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory</i> , 3 rd ed., SAGE Publications, Inc., 2008, DOI: 10.4135/9781452230153
25.	M. Bučar, B. Udovič, J. Arbeiter, <i>Smart Specialisation: Does It Really Matter to IT SMEs?</i> , wystąpienie konferencyjne: <i>The 12th International Conference Challenges of Europe: Innovative Responses for Resilient Growth and Competitiveness</i> , 17–19 maja 2017, Bol, Chorwacja

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

W tabeli 6.4 przedstawiono najczęściej cytowane publikacje dotyczące teorii ugruntowanej i biznesu międzynarodowego. Największą liczbę cytowań w obu bazach miał artykuł *Psychic Distance in Exporter-Importer Relationships: A Grounded Theory Approach* autorstwa Prime i in. opublikowany w 2009 roku w czasopiśmie „International Business Review”. Inne często cytowane artykuły to: *Intergenerational Communication in Family Firm Succession* napisany przez Leiß i Zehrer z 2018 roku (czasopismo „Journal of Family Business Management”) i *Coping with Uncertainty in the Internationalisation Strategy. An Exploratory Study on Entrepreneurial Firms* Magnani i Zucchella z 2019 roku (czasopismo „International Marketing Review”).

TABELA 6.4. Najczęściej cytowane publikacje z zakresu wykorzystania GTM w studiach nad biznesem międzynarodowym

Lp.	Liczba cytowań		Tytuł publikacji	Autor lub autorzy i rok publikacji	Czasopismo
	Web of Science	Scopus			
1.	78	78	<i>Psychic Distance in Exporter-Importer Relationships: A Grounded Theory Approach</i>	N. Prime i in., 2009	„International Business Review”
2.	35	36	<i>Intergenerational Communication in Family Firm Succession</i>	G. Leiß i A. Zehrer, 2018	„Journal of Family Business Management”
3.	34	38	<i>Coping with Uncertainty in the Internationalisation Strategy. An Exploratory Study on Entrepreneurial Firms</i>	G. Magnani i A. Zucchella, 2019	„International Marketing Review”
4.	18	N/A	<i>Impact of Business Intelligence Solutions on Export Performance of Software Firms in Emerging Economies</i>	M. Neubert i A. van der Krogt, 2018	„Technology Innovation Management Review”
5.	18	16	<i>Straussian Grounded Theory Method: An Illustration</i>	M.T.T. Thai i in., 2011	„The Qualitative Report”

Lp.	Liczba cytowań		Tytuł publikacji	Autor lub autorzy i rok publikacji	Czasopismo
	Web of Science	Scopus			
6.	16	24	<i>Organizational Identity and Capability Development in Internationalization: Transference, Splicing and Enhanced Imitation in Tesco's US Market Entry</i>	M. Lowe i in., 2012	„Journal of Economic Geography”
7.	12	20	<i>Dynamic Experimental Internationalization: Strategy of SMEs from a Transition Economy</i>	M.T.T. Thai i L.C. Chong, 2013	„Journal of International Entrepreneurship”
8.	13	15	<i>The Relationship Formation Paths of International Entrepreneurs</i>	T. Sigfusson i S. Harris, 2012	„Journal of International Entrepreneurship”
9.	11	11	<i>Challenges for Brazilian MNCs' International Human Resources Management</i>	P.M. Muritiba i in., 2012	„European Journal of International Management”
10.	9	9	<i>Global Business Partnering Among Family-Owned Enterprises</i>	S.A. de Farias i in., 2009	„Journal of Business Research”

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Biznes międzynarodowy nie był badany metodą teorii ugruntowanej przez żadnego z autorów więcej niż jeden raz. Trudno wskazać także najbardziej produktywne w tej tematyce czasopisma czy ośrodki, ponieważ w każdym z nich temat również był podjęty tylko raz. Analiza afiliacji autorów publikacji wskazuje, że największa ich liczba pochodziła z jednostek zlokalizowanych w Wielkiej Brytanii (4 publikacje), Stanach Zjednoczonych (2 artykuły), Słowenii (2 artykuły) i Południowej Afryce (2 artykuły).

6.4. Identyfikacja obszarów tematycznych

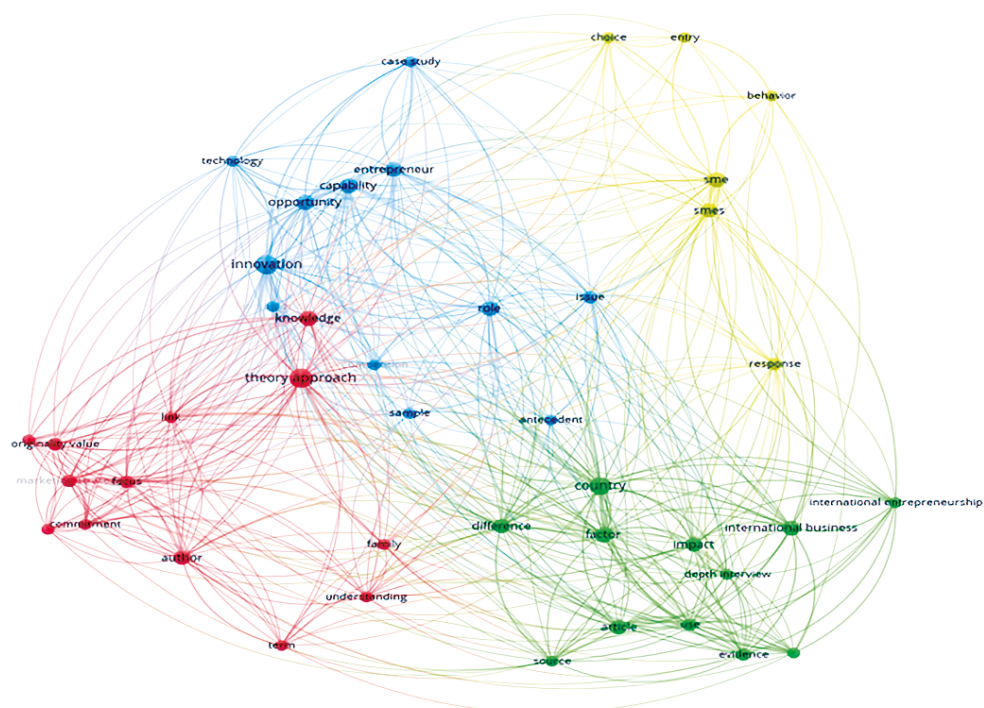
W tabeli 6.5 przedstawiono częstość występowania słów kluczowych w analizowanych publikacjach. Najczęściej pojawiającymi się były: „przedsiębiorstwo”, „strategia”, „badanie” i „biznes” (więcej niż 20 razy). Często występowało także słowo „teoria” (ponad 10 razy). Inne występujące słowa kluczowe to „wpływ” i „internacjonalizacja”.

TABELA 6.5. Najczęściej występujące słowa kluczowe

Częstotliwość występowania	Słowa kluczowe
21–30	przedsiębiorstwo, strategia, badanie, biznes
11–20	teoria
1–10	wpływ, internacjonalizacja

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie wyników wyszukiwania w bazach Scopus i Web of Science.

Na rysunku 6.1 przedstawiono mapę powiązań terminu „biznes międzynarodowy” z innymi słowami kluczowymi występującymi w publikacjach z baz Scopus i Web of Science w latach 2005–2023. Mapa ta została stworzona w programie VOSviewer i dotyczy obszarów biznesu, zarządzania i księgowości. Program podzielił słowa kluczowe zaczerpnięte z baz danych na poszczególne grupy, które wzajemnie się przenikają. Zagadnienie najczęściej towarzyszące wyszukiwanej frazie w publikacjach to „podejście teoretyczne”.

RYSUNEK 6.1. Mapa powiązań hasła „biznes międzynarodowy” z innymi słowami kluczowymi w obszarach biznesu, zarządzania i księgowości w publikacjach z baz Scopus i Web of Science w latach 2005–2023

ŹRÓDŁO: opracowanie własne z wykorzystaniem programu VOSviewer.

TABELA 6.6. Zestawienie klastrów związanych z naukami dotyczącymi biznesu międzynarodowego

Lp.	Nazwa klastra	Słowa kluczowe
1.	Nauka	podejście teoretyczne, autor, wiedza, zrozumienie, termin, link, zobowiązanie, skupienie, oryginalna wartość
2.	Innowacje	innowacje, technologia, szansa, zdolność, przedsiębiorca, studium przypadku, rola, problem, próbka, poprzednik
3.	Biznes międzynarodowy	kraj, biznes międzynarodowy, wpływ, różnice, czynnik, źródło, artykuł, użycie, dowód, wywiad pogłębiony, przedsiębiorczość międzynarodowa
4.	Internacjonalizacja	MŚP, odpowiedź, zachowanie, wybór, wejście

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie mapy stworzonej w programie VOSviewer.

Na podstawie mapy wygenerowanej w programie VOSviewer zostały wyodrębnione cztery klastry związane z biznesem międzynarodowym, wraz ze słowami kluczowymi (tabela 6.6):

- klaster 1 – nauka (ten obszar badawczy zawiera takie terminy, jak: „podejście teoretyczne”, „autor”, „wiedza”, „zrozumienie”, „termin”, „link”, „zobowiązanie”, „skupienie”, „oryginalna wartość”);
- klaster 2 – innowacje (terminy: „innowacje”, „technologia”, „szansa”, „zdolność”, „przedsiębiorca”, „studium przypadku”, „rola”, „problem”, „próbka”, „poprzednik”);
- klaster 3 – biznes międzynarodowy (terminy: „kraj”, „biznes międzynarodowy”, „wpływ”, „różnice”, „czynnik”, „źródło”, „artykuł”, „użycie”, „dowód”, „wywiad pogłębiony”, „przedsiębiorczość międzynarodowa”);
- klaster 4 – internacjonalizacja (terminy: „MŚP”, „odpowiedź”, „zachowanie”, „wybór”, „wejście”).

6.5. Analiza jakościowa źródeł

W fazie III badań przeprowadzono jakościową analizę dokumentów¹⁵ zidentyfikowanych w fazie II. Określono przedmiot, cel, zasięg, uczestników i metodykę badań oraz sposób analizy danych, główne rezultaty studiów, a także ich ograniczenia.

¹⁵ J. Nazarko, K. Bokun, *Smart Villages. Koncepcja i próby wdrożenia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2024, DOI: 10.24427/978-83-68077-29-2.

Przedmiot badań

Tematyka analizowanych prac porusza poszczególne aspekty internacjonalizacji przedsiębiorstw. Każda z publikacji koncentruje się na innym wymiarze procesu ekspansji zagranicznej, obejmując takie zagadnienia, jak: zdolności innowacyjne przedsiębiorstw¹⁶, wykorzystywane formy internacjonalizacji¹⁷, strategie marketingowe na rynkach zagranicznych¹⁸, różnice kulturowe, w tym dystans psychiczny i kulturowy¹⁹, komunikacja międzypokoleniowa i partnerstwa zagraniczne w sektorze przedsiębiorstw rodzinnych²⁰, strategie rozszerzania sieci międzynarodowych²¹ oraz przebieg procesów internacjonalizacji²². Jedna z publikacji dotyczyła wpływu wywiadu gospodarczego na wyniki eksportowe przedsiębiorstw²³, a także wyzwań i ryzyk w zakresie działalności międzynarodowej²⁴.

Pierwszą grupę stanowią badania koncentrujące się na zdolnościach innowacyjnych i rozwoju przedsiębiorstw typu *born global*. Badanie Malodii i in. miało na celu stworzenie ram koncepcyjnych wyjaśniających czynniki sukcesu i zrównoważonego rozwoju innowacyjnych przedsiębiorstw o zasięgu globalnym²⁵. Podobnie Griffin, analizując mikroprzedsiębiorstwa w sektorze produkcyjnym, badała wpływ struktury sieci oraz ich bliskości na proces innowacji²⁶. Z kolei McCann i Ortega-Argilés skupili się na tym, jak europejska polityka regionalna wspiera rozwój innowacji na poziomie regionalnym, podkreślając rolę przedsiębiorczości jako siły napędowej tego procesu²⁷.

Druga grupa badań dotyczyła strategii ekspansji zagranicznej i radzenia sobie z niepewnością w procesie internacjonalizacji. Coudounaris porównał strategię ekspansji fińskich przedsiębiorstw świadczących usługi twarde w Hiszpanii, oceniając różnice między działalnością poprzez spółki zależne a eksportem²⁸. Z kolei Magnani i Zucchella przeanalizowały, w jaki sposób różne typy przedsiębiorstw, od tych o ugruntowanej pozycji międzynarodowej po przedsiębiorstwa *born-again global*, radzą sobie z niepewnością, podejmując odpowiednie działania strategiczne²⁹. Arechavala-Vargas i in. zaproponowali model teoretyczny ukazujący relacje

¹⁶ E. Griffin-EL, op. cit.

¹⁷ D.N. Coudounaris, A. Valtonen, op. cit.

¹⁸ P. Oburai, M.J. Baker, op. cit.

¹⁹ N. Primea, C. Obadiab, I. Vidac, op. cit.

²⁰ G. Leiß, A. Zehrer, op. cit.

²¹ A. Carrascoso, op. cit.

²² M. Lowe, G. George, O. Alexy, op. cit.

²³ M. Neubert, A. van der Krogt, op. cit.

²⁴ P.M. Muritiba i in., op. cit.

²⁵ S. Malodia i in., op. cit.

²⁶ E. Griffin-EL, op. cit.

²⁷ P. McCann, R. Ortega-Argilés, op. cit.

²⁸ D.N. Coudounaris, op. cit.

²⁹ G. Magnani, A. Zucchella, op. cit.

między technologicznymi modelami biznesowymi a procesami internacjonalizacji dla przedsiębiorstw z rynków wschodzących³⁰. Rosińska-Bukowska zweryfikowała kierunki zmian w strategiach przedsiębiorstw najpotężniejszych korporacji transnarodowych (Top-TNC) w wyniku dostosowania do nowych światowych wyzwań³¹. Badanie Thai i Chong koncentrowało się na opracowaniu teorii internacjonalizacji małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) z siedzibą w gospodarkach będących w okresie przejściowym³². Publikacja Lowe i in. skupia się natomiast na analizie przebiegu procesu internacjonalizacji na przykładzie wejścia brytyjskiej sieci supermarketów Tesco na rynek amerykański³³.

Trzecia grupa publikacji zajmuje się kulturowymi i psychologicznymi aspektami internacjonalizacji. Prime i in. skupili się na analizie dystansu psychicznego, badając jego konceptualizację i problemy z pomiarem³⁴. Bodlaj i Vida przeanalizowały, jak menedżerowie eksportu postrzegają różnice kulturowe i psychiczne między krajami³⁵. Natomiast Thanh Hoàng przedstawił wzorzec wzrostu w inwestycjach zagranicznych, podkreślając różnice w strategiach na poziomie globalnym i regionalnym³⁶.

Kolejna grupa to badania poświęcone komunikacji i partnerstwom w przedsiębiorstwach rodzinnych. Leiß i Zehrer zbadaly, jak komunikacja między pokoleniami wpływa na rozwój przedsiębiorstw rodzinnych oraz przedstawiły typologię wzorców komunikacyjnych w procesie sukcesji³⁷. Alencar Farias i in. przeanalizowali, jak zagraniczne partnerstwa przyczyniają się do sukcesów i porażek przedsiębiorstw rodzinnych w Brazylii³⁸. Hanify i in. zbadali zaś wykorzystanie internacjonalizacji jako formy „ucieczki” od instytucjonalnych pustek obecnych w systemach gospodarczych krajów objętych konfliktem zbrojnym³⁹.

Piąta grupa dotyczy strategii marketingowych i tworzenia wartości na rynkach zagranicznych. Oburai i Baker zidentyfikowali międzynarodowe strategie marketingowe przyjęte w 12 różnych sektorach biznesowych w Indiach, aby wyjaśnić podobieństwa oraz różnice występujące w poszczególnych branżach⁴⁰. Franco i in. zbadali internacjonalizację przedsiębiorstw z branży marketingu wielopoziomowego (MLM), takich jak Yanbal, Amway i Oriflame, które oferują możliwości zarobkowe osobom mieszkającym w Ameryce Łacińskiej⁴¹. Trim i in. przeanalizowali natomiast, jak starsi

³⁰ R. Arechavala-Vargas, B. Madrigal-Torres, B. Jaén-Jiménez, op. cit.

³¹ M. Rosińska-Bukowska, op. cit.

³² M. Thai, T.T. Mai, L.C. Chong, op. cit.

³³ M. Lowe, G. Gerard, O. Alexy, op. cit.

³⁴ N. Prime, C. Obadia, I. Vida, op. cit.

³⁵ M. Bodlaj, I. Vida, op. cit.

³⁶ N.T. Hoàng, op. cit.

³⁷ G. Leiß, A. Zehrer, op. cit.

³⁸ S.A. de Farias, R. Nataraajan, E.P. Kovacs, op. cit.

³⁹ M. Hanify i in., op. cit.

⁴⁰ P. Oburai, M.J. Baker, op. cit.

⁴¹ W. Franco, M.A. Gonzalez-Perez, op. cit.

menedżerowie B2B w kulturze kolektywistycznej rozwijają wiedzę dzięki interakcji z personelem klientów, co wspiera tworzenie wspólnych strategii marketingowych⁴². Celem publikacji Musara i Nieuwenhuizen było natomiast przedstawienie propozycji wartości kultywowanych w sektorze zagranicznych MŚP odnoszących sukcesy w Republice Południowej Afryki, ze szczególnym naciskiem na unikalne propozycje przyczyniających się do ich sukcesu⁴³.

Szósta grupa publikacji analizuje kwestie etyczne i wyzwania związane z internacjonalizacją. Carrascoso omówił aspekty etyczne, które pojawiają się w procesie rozszerzania sieci międzynarodowych przez przedsiębiorstwa, koncentrując się na zagadnieniu budowania wiarygodności wobec zagranicznych partnerów biznesowych⁴⁴. Muritiba i in. zbadali z kolei wyzwania stojące przed brazylijskimi przedsiębiorstwami międzynarodowymi w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi podczas prowadzenia działalności za granicą⁴⁵. Badania Sigfussona i Harrisa dotyczyły natomiast analizy relacji międzynarodowych przedsiębiorców i ścieżek, jakimi podążają podczas tworzenia relacji zagranicznych⁴⁶.

Ostatnią, siódmą, grupę stanowią publikacje dotyczące roli wywiadu biznesowego w internacjonalizacji. Neubert i van der Krogt przeanalizowali wpływ wywiadu biznesowego na wyniki eksportowe paragwajskich przedsiębiorstw z sektora ICT, skupiając się na podkreśleniu jego roli w poprawie międzynarodowej konkurencyjności⁴⁷.

Każda z powyższych grup odzwierciedla różne perspektywy badań nad internacjonalizacją – od aspektów innowacyjnych i strategicznych, po kwestie kulturowe, etyczne i analityczne – co przyczynia się do szerszego zrozumienia wyzwań i możliwości w kontekście ekspansji zagranicznej przedsiębiorstw.

Cel badań

Badania przeprowadzone przez autorów były ukierunkowane na dostarczenie ugruntowanego teoretycznie opisu i wyjaśnienia wybranego obiektu badań, powiązanego z biznesem międzynarodowym. Cele analizowanych badań stanowiły m.in. zbadanie innowacyjności przedsiębiorstw z sektora produkcyjnego i sektora usług⁴⁸, strategie marketingowe na rynkach zagranicznych, strategie rozszerzania sieci międzynarodowych⁴⁹, określenie kierunków zmian w strategiach przedsiębiorstw⁵⁰ i podejść

⁴² P.R.J. Trim, Y.-I. Lee, op. cit.

⁴³ M. Musara, C. Nieuwenhuizen, op. cit.

⁴⁴ A. Carrascoso, op. cit.

⁴⁵ P.M. Muritiba i in., op. cit.

⁴⁶ T. Sigfusson., S. Harris, op. cit.

⁴⁷ M. Neubert, A. van der Krogt, op. cit.

⁴⁸ E. Griffin-EL, op. cit.

⁴⁹ T. Sigfusson., S. Harris, op. cit.

⁵⁰ M. Rosińska-Bukowska, op. cit.

skoncentrowanych na kliencie⁵¹. Badano także różnice kulturowe, w tym dystans psychiczny i kulturowy⁵², oraz sposób komunikacji międzypokoleniowej i partnerstwa zagranicznego w sektorze przedsiębiorstw rodzinnych⁵³ i rolę internacjonalizacji w strefach konfliktu⁵⁴. Przebieg procesów internacjonalizacji analizowano z perspektywy działań związanych z międzynarodową ekspansją przedsiębiorstw⁵⁵. Niektórzy autorzy w swoich publikacjach dokonali analizy wyzwań i ryzyk w zakresie działalności międzynarodowej⁵⁶.

Zasięg badań

Badania dotyczące biznesu międzynarodowego z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej były prowadzone w różnych częściach świata. W przypadku Ameryki Południowej prowadzono je w Brazylii⁵⁷, Kolumbii⁵⁸ i Paragwaju⁵⁹.

Większa liczba publikacji naukowych pochodzi jednak z Azji, m.in. z Indii⁶⁰, Afganistanu⁶¹, Wietnamu⁶², Korei Południowej⁶³, a także innych regionów Azji⁶⁴.

Najwięcej publikacji pochodzi zaś z Europy, gdzie badania prowadzono w takich krajach, jak: Francja⁶⁵, Hiszpania⁶⁶, Włochy⁶⁷, Austria⁶⁸, Słowenia⁶⁹, Islandia i Szkocja⁷⁰, Wielka Brytania⁷¹ oraz na obszarze całej Europy jako takiej⁷². Dodatkowo

⁵¹ P.R.J. Trim, Y.-I. Lee, op. cit.

⁵² N. Prime, C. Obadia, I. Vida, op. cit.

⁵³ G. Leiß, A. Zehrer, op. cit.

⁵⁴ M. Hanify i in., op. cit.

⁵⁵ M. Lowe, G. George, O. Alexy, op. cit.

⁵⁶ P.M. Muritiba i in., op. cit.

⁵⁷ S.A. de Farias, R. Nataraajan, E.P. Kovacs, op. cit.

⁵⁸ W. Franco, M.A. Gonzalez-Perez, op. cit.

⁵⁹ M. Neubert, A. van der Krogt, op. cit.

⁶⁰ S. Malodia i in. op. cit.; P. Oburai, M.J. Baker, op. cit.

⁶¹ M. Hanify i in., op. cit.

⁶² N.T. Hoàng, op. cit.

⁶³ P.R.J. Trim, Y.-I. Lee, op. cit.

⁶⁴ A. Carrascoso, op. cit.

⁶⁵ N. Prime, C. Obadia, I. Vida, op. cit.

⁶⁶ D.N. Coudounaris, op. cit.

⁶⁷ G. Magnani, A. Zucchella, op. cit.

⁶⁸ G. Leiß, A. Zehrer, op. cit.

⁶⁹ M. Bodlaj, I. Vida, op. cit.

⁷⁰ T. Sigfusson, S. Harris, op. cit.

⁷¹ M. Lowe, G. George, O. Alexy, op. cit.

⁷² P. McCann, R. Ortega-Argilés, op. cit.

dwie publikacje pochodzą z Republiki Południowej Afryki (Griffin⁷³ oraz Musara i Nieuwenhuizen⁷⁴), a jedna z Meksyku⁷⁵. Poza kategorią położenia geograficznego zastosowano także kryterium w postaci cechy wspólnej badanej grupy, a były to m.in. działalność międzynarodowa i przedsiębiorstwa sektora prywatnego na poszczególnych etapach procesu internacjonalizacji.

Uczestnicy badania

Średnia wielkość prób badawczych dla analizowanych publikacji wynosiła 15. Główną jednostkę obserwacji w większości przypadków stanowiły przedsiębiorstwa o charakterze międzynarodowym, zaś grupy rozmówców obejmowały założycieli przedsiębiorstw oraz kierownictwo wyższego szczebla.

W badaniach nad innowacyjnością przedsiębiorstw analizy Griffin opierały się na 30 formalnie zarejestrowanych mikroprzedsiębiorstwach z sektora produkcyjnego (odzieżowego) i sektora usług z RPA, zatrudniających 10 lub mniej pracowników⁷⁶. Publikacja McCann i Ortegi-Argilés bazowała na materiałach zawartych w dokumentacji projektu badawczego „Smartspec – Inteligentna Specjalizacja na rzecz Innowacji Regionalnych”⁷⁷. Autorzy Malodia i in. postanowili skoncentrować się na zdolnościach innowacyjnych wykazywanych przez przedsiębiorstwa pochodzące z Chin i Indii, w związku z czym przeprowadzili pogłębione wywiady z najwyższymi urzędnikami i założycielami 12 globalnych przedsiębiorstw z Chin i 17 globalnych przedsiębiorstw z Indii⁷⁸.

Coudounaris przeprowadził natomiast wywiady z siedmioma przedstawicielami kadry menedżerskiej z czterech fińskich przedsiębiorstw świadczących usługi w Hiszpanii oraz z dyrektorem generalnym Fińskiej Izby Handlowej w Hiszpanii⁷⁹. Magnani i Zucchella bazowały na 19 pogłębionych wywiadach z najbardziej kompetentnymi informatorami w przedsiębiorstwach, odgrywającymi istotną rolę w procesie internacjonalizacji⁸⁰.

W badaniach nad strategiami marketingowymi na rynkach zagranicznych jednostką badawczą były zaś przedsiębiorstwa działające na poszczególnych rynkach międzynarodowych, analizowane w kontekście ich strategii ekspansji. Oburai i Baker zbadali międzynarodowe strategie marketingowe przyjęte w 12 różnych sektorach biznesowych w Indiach, takich jak sektor samochodów osobowych, przemysł

⁷³ E. Griffin-EL, op. cit.

⁷⁴ M. Musara, C. Nieuwenhuizen, op. cit.

⁷⁵ R. Arechavala-Vargas, B. Madrigal-Torres, B. Jaén-Jiménez, op. cit.

⁷⁶ E. Griffin-EL, op. cit.

⁷⁷ P. McCann, R. Ortega-Argilés, op. cit.

⁷⁸ S. Malodia, A. Dhir, S. M. Alshibani, op. cit.

⁷⁹ D. N. Coudounaris, op. cit.

⁸⁰ G. Magnani, A. Zucchella, op. cit.

związany z cementem, sektor farmaceutyczny, przemysł tekstylny, przedsiębiorstwa tworzące oprogramowania czy wyroby medyczne, produkcja strzykawek i igieł, przemysł herbaciany, produkcja opon oraz przedsiębiorstwa produkujące komponenty do zegarków optycznych i nośników danych na świecie⁸¹. Thai i Chong przeprowadzili wywiady w 35 wietnamskich MŚP⁸². Franco i in. do analizy wybrali trzy kluczowe przedsiębiorstwa z sektora marketingu wielopoziomowego, które umiędzynarodowiły się w Kolumbii – Yanbal, Amway i Oriflame⁸³. Rosińska-Bukowska omówiła kierunki zmian w strategiach przedsiębiorstw na przykładzie najpotężniejszych korporacji transnarodowych (Top-TNC)⁸⁴. W swoich badaniach Trim i in. zebrali dane od 15 starszych menedżerów marketingu B2B w trzech koreańskich przedsiębiorstwach, które wdrożyły podejście skoncentrowane na kliencie⁸⁵. Musara i Nieuwenhuizen przeprowadzili natomiast badania empirycznie na próbie 42 MŚP będących własnością zagraniczną, odnoszących sukcesy na rynku RPA⁸⁶.

W przypadku badań nad różnicami kulturowymi, w tym w aspekcie dystansu psychicznego i kulturowego, dane pozyskiwano od przedsiębiorstw eksportujących. Prime i in. zebrali materiał przy wykorzystaniu 21 wywiadów eksploracyjnych z eksporterami, importerami i konsultantami ds. marketingu międzynarodowego, a także ośmiu wywiadów pogłębionych z menedżerami ds. eksportu we francuskich przedsiębiorstwach produkcyjnych z bazy danych francuskich eksporterów⁸⁷. Autorki Bodlaj i Vida przeprowadziły zaś serię systematycznych wywiadów pogłębionych na próbie ośmiu słoweńskich przedsiębiorstw eksportujących o różnych wielkościach, branżach i poziomie doświadczenia w działalności międzynarodowej⁸⁸.

Grupę respondentów w poszczególnych badaniach dotyczących komunikacji międzypokoleniowej i partnerstwa zagranicznego w sektorze przedsiębiorstw rodzinnych stanowiły przedsiębiorstwa rodzinne oraz ich kluczowi pracownicy. Leiß i Zehrer przeprowadziły 10 wywiadów pogłębionych z poprzednikami i następcami w austriackich rodzinnych MŚP z różnych branż, takich jak handel, turystyka, energetyka i produkcja żywności, w których w ciągu ostatnich pięciu lat zrealizowano sukcesję⁸⁹. W badaniach Farias i in. proces zbierania danych obejmował częściowo ustrukturyzowane wywiady osobiste z kluczowymi informatorami z czterech rodzinnych brazylijskich przedsiębiorstw o różnej wielkości⁹⁰. W publikacji Hanify i in. zastosowano podejście jakościowe, przeprowadzając pogłębione wywiady

⁸¹ P. Oburai, M.J. Baker, op. cit.

⁸² M.T. Thai, L.C. Chong, N.M. Agrawal, op. cit.

⁸³ W. Franco, M.A. Gonzalez-Perez, op. cit.

⁸⁴ M. Rosińska-Bukowska, op. cit.

⁸⁵ P.R.J. Trim, Y.-I. Lee, op. cit.

⁸⁶ M. Musara, C. Nieuwenhuizen, op. cit.

⁸⁷ N. Prime, C. Obadia, I. Vida, op. cit.

⁸⁸ M. Bodlaj, I. Vida, op. cit.

⁸⁹ G. Leiß, A. Zehrer, op. cit.

⁹⁰ S.A. de Farias, R. Nataraajan, E.P. Kovacs, op. cit.

z 15 afgańskimi liderami przedsiębiorstw rodzinnych w Kabulu w celu zbadania roli internacjonalizacji w strefach konfliktu⁹¹.

W publikacjach dotyczących strategii rozszerzania sieci międzynarodowych Sigfusson i Harris przeprowadzili wywiady z 10 przedsiębiorcami z Islandii i Szkocji⁹², z kolei w badaniach Carrascoso jednostkę badawczą stanowili przedstawiciele azjatyckiego przedsiębiorstwa Triton Corporation zaangażowani w internacjonalizację podmiotu⁹³.

Przebieg procesów internacjonalizacji badano z perspektywy działań związanych z międzynarodową ekspansją przedsiębiorstw. Badania Lowe i in. opierały się na pogłębionych, częściowo ustrukturyzowanych wywiadach z 16 kluczowymi uczestnikami strategii wejścia przedsiębiorstwa na rynki zagraniczne, w tym przypadku menedżerami z USA i Wielkiej Brytanii⁹⁴. Arechavala-Vargas i in. w swojej publikacji przeprowadzili studia przypadków w zachodnim Meksyku w różnych branżach, takich jak systemy wbudowane, farmaceutyki weterynaryjne, biotechnologia, przetwórstwo żywności i urządzenia medyczne. Wybrano 21 przypadków na podstawie udziału w sponsorowanych przez rząd programach wsparcia internacjonalizacji⁹⁵.

W badaniach Neuberta i van der Krogt nad wpływem wywiadu gospodarczego na wyniki eksportowe przedsiębiorstw grupę badawczą stanowili założyciele i dyrektorzy generalni z dużym doświadczeniem międzynarodowym w zarządzaniu, a także z wykształceniem wyższym, w sektorze usług ICT związanym z oprogramowaniem. Nasycenie danych zostało osiągnięte dzięki 15 wywiadom z paragwajskimi przedsiębiorstwami MŚP⁹⁶.

W celu analizy wyzwań i ryzyk w zakresie działalności międzynarodowej Muritiba i in. przeprowadzili wywiady z sześcioma członkami zarządów sześciu przedsiębiorstw posiadających spółki zależne w więcej niż jednym kraju, zatrudniającymi 100 pracowników i od ponad trzech lat działających poza granicami rynku lokalnego⁹⁷.

Metodyka badawcza

W każdym z artykułów zastosowano metodykę opartą na metodzie teorii ugruntowanej, wybór której autorzy argumentowali m.in. praktycznym i elastycznym podejściem do osiągnięcia ogólnych celów zamierzonych w badaniu⁹⁸, możliwością przedstawienia unikalnych mechanizmów identyfikacji nowych szans

⁹¹ M. Hanify i in., op. cit.

⁹² T. Sigfusson, S. Harris, op. cit.

⁹³ A. Carrascoso, op. cit.

⁹⁴ M. Lowe, G. George, O. Alexy, op. cit.

⁹⁵ R. Arechavala-Vargas, B. Madrigal-Torres, B. Jaén-Jiménez, op. cit.

⁹⁶ M. Neubert, A. van der Krogt, op. cit.

⁹⁷ P.M. Muritiba i in., op. cit.

⁹⁸ S. Malodia i in., op. cit.

dla przedsiębiorstw⁹⁹, a także zamierzeniem zbudowania teorii po dokładnej analizie stosowanych praktyk¹⁰⁰. Metoda teorii ugruntowanej polega na identyfikacji i wyjaśnieniu zjawisk społecznych i ma zastosowanie w przypadku badań nad tematami, które nie były dotąd wystarczająco zgłębiane, co ma miejsce właśnie w przypadku badań nad internacjonalizacją MŚP¹⁰¹. W przeprowadzonym przeglądzie badania realizowane były za pomocą różnych metod i technik opierających się na podejściu wynikającym z założeń teorii ugruntowanej¹⁰².

Przyjęty sposób analizy danych

Główną metodę pozyskiwania danych stanowiły wywiady pogłębione (Prime i in.¹⁰³, Farias i in.¹⁰⁴, Carrascoso¹⁰⁵, Lowe i in.¹⁰⁶, Arechavala-Vargas i in.¹⁰⁷, Sigfusson i Harris¹⁰⁸, Muritiba i in.¹⁰⁹, Mai i Chong¹¹⁰, Griffin, Leiß i Zehrer¹¹¹, Bodlaj i Vida¹¹², Neubert i van der Krogt¹¹³, Hanify i in.¹¹⁴, Coudounaris¹¹⁵, Musara i Nieuwenhuizen¹¹⁶, Trim i in.¹¹⁷, Malodia i in.¹¹⁸).

W badaniach Hanify i in. wykorzystano dodatkowo metodę kuli śnieżnej jako technikę doboru próby, w której początkowi uczestnicy skierowali badaczy do innych wykwalifikowanych osób, zapewniając tym samym dostęp do trudno dostępnej populacji¹¹⁹. W publikacji Neuberta i van der Krogt eksperci merytoryczni zostali zaś wybrani przy użyciu metody celowego doboru próby¹²⁰. W jednym z badań przepro-

⁹⁹ M. Musara, C. Nieuwenhuizen, op. cit.

¹⁰⁰ S.A. de Farias, R. Natarajan, E.P. Kovacs, op. cit.

¹⁰¹ M.T. Thai, L.C. Chong, N.M. Agrawal, op. cit.

¹⁰² J. Corbin, A. Strauss, op. cit.

¹⁰³ N. Prime, C. Obadia, I. Vida, op. cit.

¹⁰⁴ S.A. de Farias, R. Natarajan, E.P. Kovacs, op. cit.

¹⁰⁵ A. Carrascoso, op. cit.

¹⁰⁶ M. Lowe, G. George, O. Alexy, op. cit.

¹⁰⁷ R. Arechavala-Vargas, B. Madrigal-Torres, B. Jaén-Jiménez, op. cit.

¹⁰⁸ T. Sigfusson, S. Harris, op. cit.

¹⁰⁹ P.M. Muritiba i in., op. cit.

¹¹⁰ M.T. Thai, L.C. Chong, N.M. Agrawal, op. cit.

¹¹¹ G. Leiß, A. Zehrer, op. cit.

¹¹² M. Bodlaj, I. Vida, op. cit.

¹¹³ M. Neubert, A. van der Krogt, op. cit.

¹¹⁴ M. Hanify i in., op. cit.

¹¹⁵ D.N. Coudounaris, op. cit.

¹¹⁶ M. Musara, C. Nieuwenhuizen, op. cit.

¹¹⁷ P.R.J. Trim, Y.-I. Lee, op. cit.

¹¹⁸ S. Malodia i in., op. cit.

¹¹⁹ M. Hanify i in., op. cit.

¹²⁰ M. Neubert, A. van der Krogt, op. cit.

wadzonym przez McCann i Ortegę-Argilés dane zostały zgromadzone wyłącznie na podstawie dostępnych materiałów źródłowych¹²¹. Publikacja autorstwa Rosińskiej-Bukowskiej oparta była natomiast na krytycznym przeglądzie literatury i ilościowych badaniach ankietowych¹²².

W kilku przypadkach (Oburai i Baker¹²³, Arechavala-Vargas i in.¹²⁴, Muritiba i in.¹²⁵, Franco i in.¹²⁶, Hoàng¹²⁷) pogłębione wywiady wspierane były obserwacjami uczestniczącymi i analizą źródeł wtórnych, takich jak korporacyjne strony internetowe czy plany operacyjne i biznesplany.

Do analizy zebranych danych w trzech przypadkach wykorzystano oprogramowanie NVivo (Muritiba i in.¹²⁸, Hanify i in.¹²⁹, Musara i Nieuwenhuizen¹³⁰), które umożliwiło kodowanie i kategoryzację danych oraz przeprowadzenie analizy tematycznej. W jednym z badań skorzystano także z oprogramowania MAXQDA służącego do przechowywania i analizy danych tekstowych, co ułatwiło zarządzanie dużymi zbiorami danych pozyskanych z wywiadów i dokumentów¹³¹. Za pomocą tychże oprogramowań dane były analizowane poprzez kodowanie otwarte (identyfikacja i oznaczanie istotnych fragmentów tekstu), osiowe (organizowanie kodów w kategorii i subkategorie) oraz selektywne (integracja kategorii w celu wyodrębnienia głównych wątków i teorii)¹³².

Dodatkowe elementy analizy wyników obejmowały takie techniki, jak panele eksperckie, wykorzystanie współczynnika Fleiss Kappa, podejście hermeneutyczne, triangulacja oraz wielowymiarowa analiza statystyczna. W badaniach autorstwa Malodii i in. panele eksperckie składające się z pracowników naukowych były wykorzystywane w celu weryfikacji i identyfikacji spójnych tematów, a także klasyfikacji transkrypcji. Następnie niezależnie analizowano zidentyfikowane kategorie, co wpływało na zwiększenie wiarygodności wyników¹³³.

Wiarygodność międzybadawcza w publikacji Kim i in. oceniana była przy użyciu współczynnika Fleiss Kappa określającego zgodność między oceniającymi w celu ustalenia rzetelności w grupie wielu oceniających. W badaniach Leiß i Zehrer zastosowano podejście hermeneutyczne do analizy danych jakościowych, koncentrując się

¹²¹ P. McCann, R. Ortega-Argilés, op. cit.

¹²² M. Rosińska-Bukowska, op. cit.

¹²³ P. Oburai, M.J. Baker, op. cit.

¹²⁴ R. Arechavala-Vargas, B. Madrigal-Torres, B. Jaén-Jiménez, op. cit.

¹²⁵ P.M. Muritiba i in., op. cit.

¹²⁶ W. Franco, M. A. Gonzalez-Perez, op. cit.

¹²⁷ N.T. Hoàng, op. cit.

¹²⁸ P.M. Muritiba i in., op. cit.

¹²⁹ M. Hanify i in., op. cit.

¹³⁰ M. Musara, C. Nieuwenhuizen, op. cit.

¹³¹ M.T. Thai, L.C. Chong, N.M. Agrawal, op. cit.

¹³² M. Musara, C. Nieuwenhuizen, op. cit.

¹³³ S. Malodia i in., op. cit.

na zjawiskach językowych, takich jak pozycjonowanie, składnia, semantyka i wzorce interakcji¹³⁴.

W celu zwiększenia wiarygodności wyników w publikacji Malodii i in. zastosowano triangulację, łącząc dane z różnych źródeł, a następnie porównując je z istniejącą literaturą. To podejście pozwoliło na uzyskanie bardziej wszechstronnego i dokładnego obrazu badanych zjawisk¹³⁵.

Wyniki badań Rosińskiej-Bukowskiej z racji ich ilościowego charakteru zostały natomiast przeanalizowane za pomocą wielowymiarowej analizy statystycznej w połączeniu z metodą teorii ugruntowanej¹³⁶.

Główny rezultat badań

Według Malodii i in. zdolności innowacyjne mają kluczowe znaczenie dla sukcesu globalnych przedsiębiorstw, zwłaszcza tych z rynków wschodzących, szczególnie w takich wymiarach, jak innowacyjność modelu biznesowego, zdolności improwizacyjne oraz spersonalizowane podejście do rozwiązywania problemów. Wspomniane badanie stanowi ważny wkład w istniejącą literaturę na temat zdolności przedsiębiorstw *born globals* do wdrażania innowacji i konkutowania na rynkach międzynarodowych, dostarczając jasnej definicji zdolności innowacyjnych, a także identyfikując trzy wyżej wspomniane wymiary i zwracając uwagę na krytyczne czynniki związane z przedsiębiorstwem, konkurencją i orientacją na klienta, wpływające na zdolności innowacyjne¹³⁷. Griffin zaobserwowała, że mikroprzedsiębiorstwa odzieżowe angażują się w proces wdrażania innowacji oparty na współpracy, dzieląc się pomysłami i zasobami w ramach sieci różnorodnych relacji, co prowadzi do tworzenia wysokiej jakości produktów niszowych, spełniających wymagania danego rynku. Stało to w opozycji do działań przedsiębiorców z sektora usług, których to struktury sieciowe były bardziej rozproszone i oparte na interakcjach z instytucjami i większymi organizacjami, co potencjalnie utrudniało proces implementacji innowacji¹³⁸.

McCann i Ortega-Argilés podkreślają istotną rolę inteligentnej specjalizacji jako kluczowego narzędzia do promowania innowacji i konkurencyjności w regionach, umożliwiając MŚP koncentrację na swoich unikalnych atutach. Autorzy zwracają także uwagę na niebagatelną funkcję, jaką przedsiębiorczość pełni w napędzaniu wzrostu gospodarczego, a także na konieczność wspierania MŚP we wdrażaniu strategii inteligentnej specjalizacji. Zidentyfikowane zostały również wyzwania związane z realizacją polityki regionalnej, takie jak problemy z koordynacją i dostępnością zasobów, oraz potrzeba dostosowania strategii do lokalnych warunków. Dodatkowo

¹³⁴ G. Leiß, A. Zehrer, op. cit.

¹³⁵ S. Malodia i in, op. cit.

¹³⁶ M. Rosińska-Bukowska, op. cit.

¹³⁷ S. Malodia i in, op. cit.

¹³⁸ E. Griffin-EL, op. cit.

podkreślono też znaczenie zorientowania polityki przedsiębiorstwa na wyniki, przy tym tutaj wymagane jest skuteczne mierzenie efektywności działań oraz wprowadzanie ewentualnych korekt w strategiach rozwoju gospodarczego w Europie¹³⁹.

Globalna strategia niszowa okazała się zaś skuteczną metodą dla mniejszych przedsiębiorstw w radzeniu sobie z niepewnością podczas internacjonalizacji. Magnani i Zucchella zidentyfikowały kluczowe elementy tej strategii, takie jak tworzenie rynków, koncentracja na globalnych klientach oraz kontrola technologii. Wkład ich artykułu polega na zbadaniu, jak przedsiębiorcze przedsiębiorstwa wykorzystują tę strategię, a także na opracowaniu modelu strategii międzynarodowej dla mniejszych przedsiębiorstw¹⁴⁰.

Zgodnie z badaniami Coudounaris fińskie przedsiębiorstwa świadczące usługi wykorzystują spółki z ograniczoną odpowiedzialnością jako strategię zwiększenia sprzedaży, zdobycia udziału w rynku lub ekspansji na rynek Ameryki Łacińskiej. W sytuacji, gdy te przedsiębiorstwa unikają ryzyka i opierają się na wiedzy oraz budowaniu zaufania i sieci kontaktów, spółki stają się preferowanym modelem działania, szczególnie w kontekście długiego cyklu życia produktów. Kluczowe korzyści płynące z wykorzystania spółek jako formy ekspansji zagranicznej obejmują możliwość lepszego dostosowania się do lokalnej kultury i języka, co zwiększa wiarygodność oraz pozwala na świadczenie lokalnych usług klientom¹⁴¹.

Publikacja Hoànga przedstawia różnorodne motywacje skłaniające przedsiębiorców do podejmowania decyzji o inwestycjach zagranicznych. Kluczowe czynniki motywujące w tym zakresie obejmują dążenie do dywersyfikacji portfela, poszukiwanie wyższych zwrotów z inwestycji oraz chęć zabezpieczenia aktywów przed lokalnymi ryzykami gospodarczymi. Autor podkreśla również, że motywacje te są często kształtowane przez kontekst społeczno-ekonomiczny oraz indywidualne cele inwestorów. Analiza rzeczonych motywacji może pomóc w lepszym zrozumieniu zachowań inwestycyjnych oraz w tworzeniu skuteczniejszych strategii marketingowych i doradczych dla inwestorów. Omawiane badanie jest pierwszym, które w pełni analizuje indywidualne inwestycje zagraniczne (ang. *individual foreign investment*, IFI) jako podstawę do dalszych badań i implikacji politycznych¹⁴².

Jednym z kluczowych osiągnięć publikacji Oburaira i Bakera jest stworzenie mapy wizualnej, która ma istotne zastosowanie w projektowaniu i realizacji strategii marketingu międzynarodowego. Typologia ta oferuje wytłumaczenie dla dotychczas niewyjaśnionych zjawisk oraz empiryczne wsparcie dla teorii zarządzania strategicznego, szczególnie w kontekście dywersyfikacji w powiązanych przedsiębiorstwach w łańcuchu dostaw¹⁴³.

¹³⁹ P. McCann, R. Ortega-Argilés, op. cit.

¹⁴⁰ G. Magnani, A. Zucchella, op. cit.

¹⁴¹ D.N. Coudounaris, op. cit.

¹⁴² N.T. Hoàng, op. cit.

¹⁴³ P. Oburair, M.J. Baker, op. cit.

Badanie Franco i in. wykazało, że przedsiębiorstwa zajmujące się marketingiem wielopoziomowym (MLM), takie jak Yanbal, Amway i Oriflame, oferują międzynarodowe możliwości zarobkowe, ale nie przyczyniają się znacząco do tworzenia formalnych miejsc pracy w krajach takich jak Kolumbia. Przedsiębiorstwa MLM koncentrują się bowiem na rekrutacji osób bezrobotnych i o niskich dochodach, zwłaszcza w okresach spowolnienia gospodarczego, oferując możliwości zatrudnienia ludziom z ograniczonym dostępem do formalnego rynku pracy. Wskazano, że sieci osobiste odgrywają kluczową rolę w międzynarodowej ekspansji przedsiębiorstw MLM, co pozwala im wykorzystywać osobiste powiązania do wchodzenia na nowe rynki i zapewniania możliwości zarobkowych potrzebującym. Badanie stanowi również teoretyczny wkład w sieciowe teorie internacjonalizacji, gdyż wskazuje, że biznes może czerpać korzyści z ekspansji do krajów o dużej „dolnej części piramidy” (ang. *bottom of the pyramid*, BOP)¹⁴⁴.

Zmiany w strategiach topowych korporacji transnarodowych odbywają się według jednolitego schematu, a autorski Model Integracji Biznesowej autorstwa Rosińskiej-Bukowskiej stanowi swoisty standard w dostosowywaniu się do globalnych wyzwań. Na podstawie przeprowadzonych przez nią badań zidentyfikowano cztery uniwersalne filary strategii: globalizację, networking biznesowy, orkiestrację i koopetycję. Mimo, że te filary są wspólne dla czołowych korporacji transnarodowych, ich wdrażanie może przybierać różne formy w zależności od obszaru działalności¹⁴⁵.

Z badania Thai i Chong wynika, że małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarkach w okresie przejściowym napotykają szczególne wyzwania podczas internacjonalizacji. Kluczowym rezultatem analizy jest wskazanie potrzeby zrozumienia motywacji, strategii i rozwoju procesów internacjonalizacji, czego realizacja pozwala tym przedsiębiorstwom lepiej radzić sobie z trudnościami i efektywniej wchodzić na rynki zagraniczne. Model kładzie nacisk na rolę osób podejmujących decyzje i uwzględnia racjonalność, uprzedzenia decyzyjne i osądy menedżerów w obliczu niepewności środowiskowej. Element ten był w ciągu ostatnich lat zaniedbywany w badaniach nad podejmowaniem decyzji menedżerskich w biznesie międzynarodowym¹⁴⁶.

W swojej publikacji Trim i in. wskazują, że sukces strategii marketingowych B2B opiera się na efektywnej współpracy przedsiębiorców z klientami, co umożliwia lepsze zrozumienie ich potrzeb i preferencji. Kluczowa jest tu dynamiczna wymiana wiedzy między marketerami a klientami, sprzyjająca wdrażaniu innowacji i dostosowywaniu strategii do zmieniających się wymagań rynku. Długoterminowe relacje oparte na zaufaniu oraz kooperatywne podejście do tworzenia wartości są bowiem fundamentem skutecznych działań marketingowych w sektorze B2B¹⁴⁷.

¹⁴⁴ W. Franco, M.A. Gonzalez-Perez, op. cit.

¹⁴⁵ M. Rosińska-Bukowska, op. cit.

¹⁴⁶ M.T. Thai, L.C. Chong, N.M. Agrawal, op. cit.

¹⁴⁷ P.R.J. Trim, Y.-I. Lee, op. cit.

Badanie Musara i Nieuwenhuizen podkreśla znaczenie zrozumienia propozycji wartości (ang. VPM) dla odniesienia sukcesu przez przedsiębiorstwa MŚP w RPA, prezentując ramy VPM jako narzędzie wspierające zrównoważony rozwój tego sektora. W artykule zidentyfikowano trzy główne wymiary propozycji wartości: interakcje z klientami, wartości produktów/usług oraz wartości procesów biznesowych. Odnoszące sukcesy MŚP z zagranicznym kapitałem napotykają dodatkowe wyzwania, takie jak dyskryminacja, bariery kulturowe i problemy z uzyskaniem dokumentacji eksportowej. Co istotne, publikacja umożliwia wgląd w niezbadany dotąd kontekst odnoszących sukcesy MŚP będących własnością zagraniczną¹⁴⁸.

Jeśli chodzi o najważniejszy wniosek z publikacji Prime i in. dotyczącej psychicznego dystansu w relacjach eksportera-importera, jest nim podkreślenie, jak psychiczny dystans wpływa na dynamikę relacji handlowych. Zrozumienie owego psychicznego dystansu jest kluczowe dla budowania i utrzymywania skutecznych relacji między eksporterami a importerami, ponieważ zjawisko to wpływa na komunikację, zaufanie oraz zdolność do negocjacji. Przedsiębiorstwa muszą dostosować swoje podejście do różnych rynków, aby skutecznie zarządzać psychologicznymi barierami, co niewątpliwie może prowadzić do tworzenia lepszej współpracy i osiągania większej efektywności w transakcjach. W publikacji sam psychiczny dystans zdefiniowano jako subiektywne postrzeganie różnic między partnerami biznesowymi, mogące wpływać na interakcje w relacjach handlowych¹⁴⁹.

Bodlaj i Vida w swoich badaniach nad dystansem psychicznym i kulturowym zidentyfikowały trzy kluczowe wymiary psychicznego dystansu, które wpływają na eksporterów:

- postrzegane różnice kulturowe i językowe obejmujące wzorce myślenia i zachowania;
- różnice w relacyjnych praktykach biznesowych dotyczące interakcji z partnerami;
- różnice w makrootoczeniu, które obejmują szersze czynniki zewnętrzne¹⁵⁰.

Badanie Farias i in. wskazuje, że tworzenie sieci jest kluczowym czynnikiem wspierającym początkowy eksport przedsiębiorstw rodzinnych w Brazylii. Wybór partnerów, którzy oferują wsparcie finansowe i wiedzę o rynkach docelowych, okazał się kluczowy dla sukcesu międzynarodowych przedsięwzięć. Przedsiębiorstwa rodzinne w gospodarkach rozwijających się, pomimo braku doświadczenia na rynkach globalnych, mogą korzystać z partnerstw jako drogi do internacjonalizacji i konkurencyjności na skalę globalną¹⁵¹.

Leiß i Zehrer podkreślają, że sukcesja to nie jednorazowe wydarzenie, ale długotrwały proces, który powinien być rozpatrywany w ramach dynamicznego trójstopniowego modelu czasowego obejmującego transmisję międzypokoleniową, niezależne

¹⁴⁸ M. Musara, C. Nieuwenhuizen, op. cit.

¹⁴⁹ N. Prime, C. Obadia, I. Vida, op. cit.

¹⁵⁰ M. Bodlaj, I. Vida, op. cit.

¹⁵¹ S.A. de Farias, R. Nataraajan, E.P. Kovacs, op. cit.

przejęcie oraz współzależny rozwój dziedzictwa przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwa rodzinne stają przed wieloma wyzwaniami związanymi z planowaniem sukcesji, które są powiązane z relacjami w rodzinie, dynamiką rodziny oraz strategią korporacyjną. Znajomość wzorców komunikacji może pomóc w przewyżczeniu tych wyzwań i ułatwić udany proces sukcesji nie tylko dla rodziny, ale także dla przedsiębiorstwa. Wyniki tego badania zidentyfikowały typologię komunikacji w sukcesji przedsiębiorstwa rodzinnego, rozróżniając cztery wzorce komunikacji, które składają się z dwóch dychotomii – ciągłość vs. zmiana oraz pokrewieństwo vs. autonomia¹⁵².

W publikacji Hanify i in. afgańscy liderzy przedsiębiorstw rodzinnych zostali opisani jako silnie zainteresowani internacjonalizacją, będącą niejako strategią ucieczki od instytucjonalnych problemów we własnym kraju, i dążący do uzyskania legitymizacji na rynkach zagranicznych poprzez przestrzeganie odpowiednich standardów jakości. Badanie pokazało, że korupcja, szczególnie w sektorze rządowym, oraz ograniczenia zasobów, takie jak brak dostępu do surowców i problemy infrastrukturalne, utrudniają rozwój lokalny i motywują przedsiębiorstwa do prób wejścia na rynki międzynarodowe. Badanie rozszerza również literaturę związaną z teorią instytucjonalną, opisując luki instytucjonalne, które popychają przedsiębiorstwa rodzinne funkcjonujące w strefach konfliktów do internacjonalizacji, ale także nieekonomicznie wyjaśniając przeszkody, z jakimi borykają się liderzy przedsiębiorstw rodzinnych w tychże niespokojnych rejonach¹⁵³.

Publikacja Carrascoso pokazuje z kolei, że proces internacjonalizacji przedsiębiorstw z sektora MŚP zależy od relacji i jest związany z etyką. W miarę jak w trakcie procesu internacjonalizacji pojawiają się różne wyzwania, MŚP muszą stworzyć odpowiednie zasady etyczne. Te normy, biorąc pod uwagę ograniczone zasoby, mają pomóc przedsiębiorstwom zachować uczciwość, co pozwoli im skutecznie stawić czoła wyzwaniom związanym z wejściem na rynki międzynarodowe¹⁵⁴.

Badanie Sigfussona i Harrisa ukazuje dynamiczne ścieżki rozwoju relacji, zwłaszcza w początkowych etapach internacjonalizacji. Model badawczy podkreśla także znaczenie internetowych sieci relacji, które umożliwiają przedsiębiorcom szybsze rozszerzanie portfeli relacji w porównaniu do tradycyjnych metod. Duże sieci relacji online stają się kluczowym narzędziem dla przedsiębiorców, przyczyniając się do osiągnięcia przez nich sukcesów na rynkach międzynarodowych. Bazując na koncepcjach zaufania i zaangażowania z teorii marketingu relacji oraz osadzenia z teorii sieci społecznych, autorzy opracowali ramy *TEC-trust-embeddedness-commitment* (zaufania, osadzenia i zaangażowania), które poszerzają dotychczasowe „krajowe” badania nad sieciami przedsiębiorczości. Praca wnosi wkład w analizę mechanizmów rozwoju relacji i działań międzynarodowych przedsiębiorców (IE) w tym procesie, prezentując jednocześnie te działania na wczesnych etapach internacjonalizacji¹⁵⁵.

¹⁵² G. Leiß, A. Zehrer, op. cit.

¹⁵³ M. Hanify i in., op. cit.

¹⁵⁴ A. Carrascoso, op. cit.

¹⁵⁵ T. Sigfusson, S. Harris, op. cit.

Dzięki szerokim badaniom jakościowym autorstwa Lowe i in., opisującym wejście Tesco jako jednej z najszybciej rozwijających się międzynarodowych sieci handlowych na rynek wysokiego ryzyka, ujawniono mechanizmy rozwijania zdolności do przenoszenia, łączenia i skutecznej imitacji. Ustalono także, że dla osiągnięcia wzrostu kluczowe są dwa organizacyjne aspekty: spójność strukturalna możliwości przedsiębiorstwa oraz jej tożsamość organizacyjna. Działania, które utrzymują lub dostosowują tę tożsamość, wpływają na to, jak przedsiębiorstwo wdraża i przyswaja umiejętności potrzebne do wejścia na nowe, międzynarodowe rynki¹⁵⁶.

Arechavala-Vargas i in. podkreślili, że zdolność łączenia się z globalnymi źródłami wiedzy jest jedną z kluczowych umiejętności przedsiębiorstwa. Oprócz zdolności przyswajania wiedzy przedsiębiorstwo musi też umieć oceniać ryzyko i możliwości związane z korzystaniem z praw własności intelektualnej na rynkach zagranicznych. Zarządzanie wiedzą staje się więc kluczowe, ale nie jedynie po to, aby doganiać lub prześcigać organizacje z bardziej rozwiniętych gospodarek w doskonaleniu tych samych produktów, lecz w celu odkrywania i tworzenia nowych możliwości biznesowych. Należy podkreślić, że wraz z rozwojem zaawansowanych technologii przedsiębiorstwa z rynków wschodzących mogą skutecznie badać i wykorzystywać nowe obszary wiedzy oraz technologii¹⁵⁷.

Publikacja Neuberta i van der Krogta dotycząca wpływu wywiadu gospodarczego na wyniki eksportowe przedsiębiorstw dostarczyła empirycznych spostrzeżeń na temat wpływu *big data* i analityki predykcyjnej na wyniki eksportowe przedsiębiorstw z branży ICT. Chociaż tylko kilka MŚP korzysta obecnie z tego typu rozwiązań w celu wspierania międzynarodowych procesów decyzyjnych, większość wyraża chęć korzystania z rozwiązań analityki biznesowej, oczekując ich pozytywnego wpływu na wyniki eksportowe swojego przedsiębiorstwa i jej międzynarodową konkurencyjność. Artykuł odpowiada na zidentyfikowaną potrzebę badawczą, analizując zastosowanie oraz wpływ analityki biznesowej na funkcjonowanie eksportu towarów w kraju rozwijającym się, a także na zdolność przedsiębiorstw programistycznych do efektywnego działania na rynku globalnym¹⁵⁸.

Badania wyzwań i ryzyk w zakresie działalności międzynarodowej autorstwa Patricii i Sergio Muritibów wskazały na istniejący kryzys intensywnego procesu uczenia się w brazylijskich korporacjach międzynarodowych. Wyróżnione w obrębie tego zjawiska potrzeby to planowanie długoterminowe, większa strukturyzacja zasad i procedur HR, rozwój i zatrudnianie wykwalifikowanych specjalistów pracujących na arenie międzynarodowej, uznanie obowiązujących przepisów pracy i innych czynników wpływających na wynagrodzenia w różnych krajach, a także na zarządzanie kulturą¹⁵⁹.

¹⁵⁶ M. Lowe, G. George, O. Alexy, op. cit.

¹⁵⁷ R. Arechavala-Vargas, B. Madrigal-Torres, B. Jaén-Jiménez, op. cit.

¹⁵⁸ M. Neubert, A. van der Krogt, op. cit.

¹⁵⁹ P.M. Muritiba i in., op. cit.

Umieszczenie wyników badań względem powiązanych teorii

Koncepcje związane z wczesną (lub szybką) internacjonalizacją obejmują zagadnienia dotyczące tzw. *born globals*, „międzynarodowych nowych przedsięwzięć” oraz „przyspieszonej internacjonalizacji” w kontekście przedsiębiorstw, które krótko po swoim powstaniu rozpoczęły ekspansję zagraniczną¹⁶⁰. Oviatt i McDougall definiują wspomniane organizacje jako te, które od początku swojego istnienia dążą do uzyskania znacznej przewagi konkurencyjnej i możliwości oferowania swoich produktów na wielu rynkach zagranicznych¹⁶¹. Badanie Malodii i in. stanowi wkład w rozwój teorii przyspieszonej internacjonalizacji przedsiębiorstw typu *born globals*, polepszając zrozumienie tego, jak innowacyjność przyczynia się do szybkiej i skutecznej realizacji tego procesu. Uwzględnienie czynników takich jak orientacja na klienta i presja konkurencji poszerza klasyczne modele internacjonalizacji o charakterystykę specyfiki rynków wschodzących, jednocześnie rozwijając literaturę o zakres tematyczny dotyczący zdolności innowacyjnych, które są fundamentem sukcesu *born globals* na rynkach światowych.

Autorzy sieciowego podejścia, Johanson i Mattsson, opisali internacjonalizację jako proces, w którym przedsiębiorstwo funkcjonuje w sieci relacji z klientami, dystrybutorami, dostawcami, konkurentami i instytucjami rządowymi¹⁶². W teoriach sieciowej internacjonalizacji można ulokować badanie Griffin, podkreślające znaczenie sieci relacji jako kluczowego czynnika wspierającego innowacyjność i adaptację przedsiębiorstw w procesie wejścia na rynki międzynarodowe. Struktury sieciowe ukierunkowane na bliskie relacje wspierają proces innowacji, co kontrastuje z bardziej rozproszonymi sieciami w sektorze usług, które z kolei mogą ograniczać zdolności innowacyjne. Badanie ilustruje, jak specyfika sieciowych powiązań wpływa na skuteczność internacjonalizacji w różnych sektorach, wzmacniając dzięki temu aspekt znaczenia jakości relacji i kooperacji w teorii sieciowej internacjonalizacji. Publikację Farias i in. również można zawrzeć w teoriach sieciowej internacjonalizacji. Uzyskane w niej wyniki wskazują, że brazylijskie przedsiębiorstwa rodzinne, mimo ograniczonego doświadczenia globalnego, wykorzystują strategiczne partnerstwa z podmiotami oferującymi wsparcie finansowe i wiedzę o rynkach docelowych, gdzie internacjonalizacja funkcjonuje jako proces oparty na wykorzystaniu istniejących i budowaniu nowych relacji.

¹⁶⁰ M. Szymura-Tyc, *Internacjonalizacja, innowacyjność i usieciowienie przedsiębiorstw. Podejście holistyczne*, Difin, Warszawa 2015, s. 19.

¹⁶¹ B.M. Oviatt, P.P. McDougall, *Toward a Theory of International New Ventures*, „Journal of International Business Studies” 1994, 25(1), s. 50.

¹⁶² J. Johanson, L.G. Mattsson, *Internationalisation in Industrial Systems – A Network Approach* [w:] N. Hood, J.E. Vahlne (eds), *Strategies in Global Competition*, s. 287–314, Croom-Helm, New York 1988.

Zgodnie z teorią instytucjonalną Peng i in.¹⁶³ oraz Scotta¹⁶⁴ instytucje takie jak departamenty rządowe czy organy handlowe wpływają na tworzenie formalnej polityki gospodarczej, regulacji bankowych i umów handlowych pełniących funkcję swoistych „reguł gry”. Publikacja Hanify i in. wpisuje się w instytucjonalne teorie internacjonalizacji, gdyż podkreśla rolę właśnie instytucjonalnych uwarunkowań, takich jak luki instytucjonalne, korupcja czy słaba infrastruktura, w motywacji przedsiębiorstw do ekspansji międzynarodowej. Zgodnie z teoriami instytucjonalnymi przedsiębiorstwa dążą do uzyskania legitymizacji i stabilności w bardziej przewidywalnym otoczeniu instytucjonalnym. Wspomniane badanie rozwija także literaturę, wskazując, iż luki instytucjonalne nie tylko ograniczają rozwój lokalny, ale również stanowią istotny bodziec dla internacjonalizacji jako strategii przetrwania i osiągnięcia wzrostu w strefach konfliktu. Również badanie Patricii i Sergia Muritibów wpisuje się w instytucjonalne teorie internacjonalizacji, ponieważ odnosi się do roli instytucji i regulacji w kształtowaniu procesów adaptacji przedsiębiorstw działających na rynkach międzynarodowych. Wskazane w publikacji wyzwania, takie jak strukturyzacja HR, dostosowanie wynagrodzeń do lokalnych norm oraz zarządzanie różnorodnością kulturową, ilustrują, jak instytucjonalne uwarunkowania wpływają na tworzenie strategii i podejmowanie działań przez korporacje międzynarodowe.

Berry jako jeden z pierwszych zdefiniował marketing relacji jako: „(...) nawiązywanie, utrzymywanie i doskonalenie relacji z klientami”¹⁶⁵. Berry i Parasuraman wskazywali w późniejszej definicji, że: „Marketing relacji polega na nawiązywaniu, rozwijaniu i utrzymywaniu relacji z klientami”¹⁶⁶. Gronroos zdefiniował natomiast marketing relacji jako działania zmierzające do: „(...) identyfikacji, nawiązania, podtrzymania, rozwijania, a w razie potrzeby – zrywania relacji z klientami i innymi podmiotami, tak aby osiągnąć cele wszystkich stron poprzez obopólną wymianę i dotrzymywanie obietnic”¹⁶⁷. Badanie Trima i in. wpisuje się w ów marketing relacji, ponieważ podkreśla znaczenie efektywnej współpracy z klientami oraz budowania długoterminowych, opartych na zaufaniu relacji. Wspomniani autorzy wskazują na wagę wymiany wiedzy, która to pozwala przedsiębiorstwom lepiej rozumieć potrzeby i preferencje swoich klientów, co dla obu stron stanowi podstawę tworzenia wartości. W praktyce oznacza to, że przedsiębiorstwa działające w sektorze B2B powinny stosować podejście oparte na współpracy i zaufaniu, gdzie to długofalowe relacje, nie zaś jednorazowe transakcje, są fundamentem osiągnięcia sukcesów marketingowych.

¹⁶³ M.W. Peng, D.Y.L. Wang, Y. Jiang, *An Institution-Based View of International Business Strategy: A Focus on Emerging Economies*, „Journal of International Business Studies” 2008, 39(5), s. 920–936.

¹⁶⁴ W.R. Scott, *Institutions and Organizations*, Thousand Oaks, London–New Delhi 1995.

¹⁶⁵ L. Berry, *Relationship Marketing* [w:] L. Berry, G.L. Shostack, G.D. Upah (eds), *Emerging Perspectives of Services Marketing*, AMA, Chicago 1983, s. 25.

¹⁶⁶ L. Berry, A. Parasuraman, *Marketing Services*, The Free Press, New York 1991, s. 62.

¹⁶⁷ C. Gronroos, *Quo Vadis, Marketing? Toward a Relationship Marketing Paradigm*, „Journal of Marketing Management” 1994, 10, s. 347.

Badanie Sigfussona i Harrisa wpisuje się zarówno w kategorie marketingu relacji, jak i sieci społecznych, ukazując, jak przedsiębiorcy międzynarodowi wykorzystują internetowe sieci relacji do szybszego budowania kontaktów i przyspieszania procesu internacjonalizacji. Jednocześnie teoria osadzenia w sieciach społecznych tłumaczy, jak relacje internetowe skracają czas nawiązywania nowych kontaktów, co pozwala na bardziej dynamiczne rozszerzanie działalności międzynarodowej. Badanie Franco i in. jest kolejnym, które wpisuje się w teorię sieci społecznych, podkreślając kluczową rolę osobistych powiązań w procesie międzynarodowej ekspansji przedsiębiorstw marketingu wielopoziomowego (MLM). Przedsiębiorstwa MLM, takie jak Amway czy Yanbal, rozwijają działalność w krajach o dużej populacji będącej w dolnej części piramidy dochodowej (BOP), korzystając przy tym z sieci społecznych swoich dystrybutorów jako narzędzia penetracji rynków.

Teoria internalizacji według Buckleya i Cassona wyjaśnia mechanizmy bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ), podkreślając rolę wiedzy, badań i rozwoju (B+R) oraz informacji o produkcie. Wspomniani autorzy twierdzą, że przedsiębiorstwa dysponujące zaawansowaną wiedzą B+R, a także intensywną reklamą częściej internalizują działania, co sprzyja podejmowaniu BIZ na rynkach zagranicznych¹⁶⁸. Badanie Hoànga wpisuje się w teorię bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ), rozszerzając je o perspektywę pojedynczych inwestorów, którzy podejmują decyzje o inwestycjach międzynarodowych z powodów odmiennych niż te, które tradycyjnie charakteryzują korporacyjne BIZ. Podczas gdy klasyczne teorie BIZ skupiają się na przewagach danego przedsiębiorstwa, publikacja Hoànga podkreśla znaczenie indywidualnych motywacji, takich jak dywersyfikacja portfela, unikanie ryzyk lokalnych czy zabezpieczenie aktywów. Wyniki te wprowadzają nowy wymiar do teorii BIZ, uwzględniając wpływ osobistych celów inwestorów na decyzje o lokowaniu kapitału za granicą.

Ograniczenia badań

Ograniczenia w badaniach wskazane przez ich autorów to bariery znamienne dla metody teorii ugruntowanej, tj. przede wszystkim możliwość zbadania danego zjawiska tylko w wybranym kontekście kulturowym¹⁶⁹ czy geograficznym¹⁷⁰, a także ograniczona możliwość generalizacji wyników badania z powodu niewielkiej skali analizy lub małej reprezentatywności próby¹⁷¹. Ponadto jakościowe metody gromadzenia danych mogą wprowadzać subiektywność i stronniczość w interpretacji wyników¹⁷²,

¹⁶⁸ P.J. Buckley, M. Casson, *The Future of the Multinational Enterprise*, Macmillan, London, 1976, s. 36–48; P.J. Buckley, M. Casson, *The Future of the Multinational Enterprise in Retrospect and in Prospect*, „Journal of International Business Studies”, 34(2), 2003, s. 219–222.

¹⁶⁹ M. Lowe, G. George, O. Alexy, op. cit.

¹⁷⁰ S.A. de Farias, R. Nataraajan, E.P. Kovacs, op. cit.

¹⁷¹ S. Malodia i in., op. cit.

¹⁷² M.T. Thai, L.C. Chong, N.M., op. cit.

potencjalnie wpływając tym samym na ich wiarygodność¹⁷³. Omówione publikacje nie zawierały bowiem danych ilościowych¹⁷⁴ uzupełniających ustalenia jakościowe, co mogłoby wzmocnić wnioski i zapewnić bardziej solidną analizę.

Autorzy podkreślali konieczność wykonania dalszych badań, rozszerzenia ich zakresu i uwzględnienia większej ilości zmiennych, a także wzięcia pod uwagę również czynników zewnętrznych, na przykład ekonomicznych¹⁷⁵, tak aby otrzymać jak największą liczbę ugruntowanych teoretycznie rezultatów związanych z badanym obszarem.

6.6. Kluczowe ustalenia i ich implikacje

Rozważania podjęte w niniejszym rozdziale pozwoliły na wysunięcie kilku istotnych wniosków. Podsumowując wyniki analizy bibliometrycznej, można stwierdzić, że metoda teorii ugruntowanej nie jest często wykorzystywaną metodą jakościowej analizy danych w studiach nad biznesem międzynarodowym. Liczba publikacji w badanym temacie jest niewielka, co może świadczyć o niezbyt dużym zainteresowaniu tą metodą wśród badaczy. Warto jednak zauważyć, że przeprowadzone analizy miały miejsce w różnych częściach świata. Dodatkowo, na podstawie słów kluczowych wyodrębniono cztery wzajemnie przenikające się obszary badawcze, tj. nauka, innowacje, biznes międzynarodowy i internacjonalizacja.

Analiza publikacji naukowych z zakresu wykorzystania metody teorii ugruntowanej w badaniach nad biznesem międzynarodowym pod kątem przedmiotu, celu, zasięgu, ograniczeń i uczestników badania, zastosowanej metodyki, przyjętego sposobu analizy danych, uzyskanego wyniku oraz jego umiejscowienia względem powiązanych teorii pozwoliła na wysunięcie następujących wniosków:

1. Proces internacjonalizacji przedsiębiorstw był badany z różnych perspektyw, co pozwoliło na uwzględnienie wielu kluczowych aspektów tego zjawiska. Tematyka poruszona w publikacjach obejmuje m.in. zdolności innowacyjne przedsiębiorstw, strategie marketingowe, różnice kulturowe, formy ekspansji zagranicznej oraz specyfikę procesów internacjonalizacji w przedsiębiorstwach rodzinnych.
2. Badania bazowały głównie na metodach jakościowych, takich jak wywiady pogłębione czy obserwacje, co wpłynęło na ograniczoną możliwość uogólnienia wyników z powodu niewielkich prób badawczych. Ponadto publikacje nie zawierały wystarczających danych ilościowych, które mogłyby uczynić wnioski bardziej wiarygodnymi.
3. Do analizy danych wykorzystano różnorodne techniki, w tym głównie oprogramowania takie jak NVivo i MAXQDA, które umożliwiły systematyczne kodowanie i analizę tematyczną.

¹⁷³ M. Musara, C. Nieuwenhuizen, op. cit.

¹⁷⁴ G. Leiß, A. Zehrer, op. cit.

¹⁷⁵ E. Griffin-EL, op. cit.

4. Główną jednostkę badawczą w większości przypadków stanowiły przedsiębiorstwa o charakterze międzynarodowym, a grupy respondentów – założyciele przedsiębiorstw oraz kierownictwo wyższego szczebla.
5. Ograniczenia badań obejmowały ich jakościowy charakter i brak możliwości uogólnienia empirycznego ze względu na rozmiar prób oraz niewielkie zróżnicowanie pod kątem geograficznym czy branżowym.

Mimo pewnych ograniczeń metodologicznych badania dostarczają cennego wglądu w zjawisko internacjonalizacji, podkreślając znaczenie strategii innowacyjnych, marketingowych i kulturowych w procesie zagranicznej ekspansji przedsiębiorstw. Ponadto badania rzeczywiście przyczyniają się do rozwoju teorii związanych z analizowanymi zjawiskami, wzmacniając istniejące ramy teoretyczne i wprowadzając ich nowe wymiary, a także wnosząc istotny wkład w rozwój teorii związanych z internacjonalizacją przedsiębiorstw, marketingiem relacji, sieciami społecznymi oraz uwarunkowaniami instytucjonalnymi. Badania te jednak nie tylko potwierdzają i rozwijają istniejące teorie, ale także dostarczają nowych wniosków, które pomagają lepiej zrozumieć zjawiska związane z internacjonalizacją i innowacyjnością w kontekście zmieniających się warunków globalnych i rozwoju rynków wschodzących.

Literatura cytowana

- [1] Arechavala-Vargas R., Madrigal-Torres B., Jaén-Jiménez B., *Mapping Business Models Opportunities in Technological Space for Emerging Country Entrepreneurs* [w:] D.F. Kocaoglu, T.R. Anderson, T.U. Daim (eds), *Proceedings of PICMET. Technology Management for Emerging Technologies (PICMET)*, IEEE, Portland 2012.
- [2] Berry L., *Relationship Marketing* [w:] L. Berry, G.L. Shostack, G.D. Upah (eds), *Emerging Perspectives of Services Marketing*, AMA, Chicago 1983, s. 16–31.
- [3] Berry L., Parasuraman A., *Marketing Services*, The Free Press, New York 1991.
- [4] Birkinshaw J., Brannen M.Y., Tung R.L., *From a Distance and Generalizable to Up Close and Grounded: Reclaiming a Place for Qualitative Methods in International Business Research*, „Journal of International Business Studies” 2011, 42(5), s. 573–581, DOI: 10.1057/jibs.2011.19.
- [5] Bodlaj M., Vida I., *Factors Underlying Cultural and Psychic Distance in Cross-National Activities of Export Managers: Qualitative Insights from a CEE Country*, „Journal of East European Management Studies” 2018, 23(3), s. 351–376, DOI: 10.5771/0949-6181-2018-3-351.
- [6] Bokun K., Nazarko J., *Smart Villages Concept – A Bibliometric Analysis and State-of-the-Art Literature Review*, „Progress in Planning” 2023, 175, 100765, DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765.
- [7] Buckley P.J., Casson M., *The Future of the Multinational Enterprise*, Macmillan, London 1976.
- [8] Buckley P.J., Casson M., *The Future of the Multinational Enterprise in Retrospect and in Prospect*, „Journal of International Business Studies” 2003, 34(2), 2003, s. 219–222.
- [9] Bučar M., Udovič B., Arbeiter J., *Smart Specialisation: Does It Really Matter To IT SMEs?*, wystąpienie konferencyjne, *The 12th International Conference Challenges of Europe: Innovative Responses for Resilient Growth and Competitiveness*, 17–19 maja 2017, Bol, Chorwacja.

- [10] Carrascoso A., *The Ethical Issues Surrounding Network-Expansion Strategies in SME Internationalization: An Empirical Investigation*, „Business & Professional Ethics Journal” 2011, 30(1/2), s. 71–112, DOI: 10.5840/bpej2011301/24.
- [11] Cavusgil S.T., Cavusgil E., *Reflections on International Marketing: Destructive Regeneration and Multinational Firms*, „Journal of the Academy of Marketing Science” 2012, 40(2), s. 202–217, DOI: 10.1007/s11747-011-0287-9.
- [12] Chodakowska E., Nazarko J., *Assessing the Performance of Sustainable Development Goals of EU Countries: Hard and Soft Data Integration*, „Energies” 2020, 13(3439), DOI: 10.3390/en13133439.
- [13] Corbin J., Strauss A., *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, 3rd ed., SAGE Publications, Inc. 2008, DOI: 10.4135/9781452230153.
- [14] Corley K.G., *A Commentary on „What Grounded Theory Is...”: Engaging a Phenomenon from the Perspective of Those Living It*, „Organizational Research Methods” 2015, 18(4), s. 600–605, DOI: 10.1177/1094428115574747.
- [15] Coudounaris D.N., Valtonen A., *Foreign Operation Entry Mode of Wholly-Owned Subsidiary as the Choice of Finnish Hard-Service Firms in Spain: A Grounded Theory Approach*, „International Journal of Globalisation and Small Business” 2021, 12(4), s. 341–368, DOI: 10.1504/IJGSB.2021.10043050.
- [16] Doz Y., *Qualitative Research for International Business*, „Journal of International Business Studies” 2011, 42, s. 582–590, DOI: 10.1057/jibs.2011.18.
- [17] Eden L., Nielsen B., *Research Methods in International Business: The Challenge of Complexity*, „Journal of International Business Studies” 2020, 51(6), DOI: 10.1057/s41267-020-00374-2.
- [18] Eisenhardt K.M., *Theorizing from Cases: A Commentary* [w:] L. Eden, B.B. Nielsen, A. Verbeke (eds), *Research Methods in International Business*, Palgrave Macmillan 2020, s. 221–227.
- [19] Farias S.A., Natarajan R., Kovacs E.P., *Global Business Partnering Among Family-Owned Enterprises*, „Journal of Business Research” 2009, 62(6), s. 667–672, DOI: 10.1016/j.jbusres.2008.02.003.
- [20] Fendt J., Sachs W., *Grounded Theory Method in Management Research: Users’ Perspectives*, „Organizational Research Methods” 2008, 11(3), s. 430–455, DOI: 10.1177/1094428115574747.
- [21] Franco Q., Gonzalez-Perez M.A., *International Expansion Opportunities for Multi-Level Marketing via Personal Networks: An Ethnographic Study from Colombia*, „International Journal of Business and Society” 2016, 17(1), s. 28–46, DOI: 10.33736/ijbs.509.
- [22] Gioia D.A., Corley K.G., Eisenhardt K.M., Feldman M.S., Langley A., Lê J.K., Golden-Biddle K., Locke K., Mees-Buss J., Piekkari R., Ravasi D., Rerup C., Schmid T., Silverman D., Welch C., *A Curated Debate: On Using „Templates” in Qualitative Research*, „Journal of Management Inquiry” 2022, 31, s. 231–252, DOI: 10.1177/10564926221098.
- [23] Gligor D.M., Esmark C.L., Gölgeci I., *Building International Business Theory: A Grounded Theory Approach*, „Journal of International Business Studies” 2016, 47, s. 93–111, DOI: 10.1057/jibs.2015.35.
- [24] Griffin-E.E., *Network Diversity Structure, Closeness and Innovation of South African Micro-Entrepreneurs*, „South African Journal of Economic and Management Sciences” 2014, 17(3), s. 349–362, DOI: 10.4102/sajems.v17i3.415.
- [25] Gronroos C., *Quo Vadis, Marketing? Toward a Relationship Marketing Paradigm*, „Journal of Marketing Management” 1994, 10, s. 347–360.
- [26] Gudanowska A., *Mapowanie technologii jako jedna z metod analizy technologii w świetle wybranych zagranicznych doświadczeń*, „Ekonomia i Zarządzanie” 2015, 6(1), s. 265–281, DOI:10.12846/j.em.2014.01.16.

- [27] Halicka K., *Main Concepts of Technology Analysis in the Light of the Literature on the Subject*, „Procedia Engineering” 2017, 182, s. 291–298.
- [28] Hanify M., al Serhan O., Dasanayaka S., Gleason K., *Internationalisation as Institutional Escape for Family Businesses in Conflict Zones: Evidence from Afghanistan*, „Entrepreneurial Business and Economics Review” 2019, 7(4), 91–116, DOI: 10.15678/EBER.2019.070406.
- [29] Hoàng N.T., *A Growth Pattern of Foreign Investment Motivations by Individuals*, „International Journal of Social Economics” 2024, 51(5), s. 669–681, DOI: 10.1108/IJSE-12-2022-0786.
- [30] Johanson J., Mattsson L.G., *Internationalisation in Industrial Systems – A Network Approach* [w:] N. Hood, J.E. Vahlne, *Strategies in Global Competition*, Croom-Helm, New York 1988.
- [31] Keathley-Herring H., van Aken E., Gonzalez-Aleu F., Deschamps F., Letens G., Cardenas Orlandini P., *Assessing the Maturity of a Research Area: Bibliometric Review and Proposed Framework*, „Scientometrics Springer; Akadémiai Kiadó” 2016, 109(2), s. 927–951, DOI: 10.1007/s11192-016-2096-x.
- [32] Leiß G., Zehrer A., *Intergenerational Communication in Family Firm Succession*, „Journal of Family Business Management” 2018, 8(1), s. 75–90, DOI: 10.1108/JFBM-09-2017-0025.
- [33] Lowe M., Gerard G., Alexy O., *Organizational Identity and Capability Development in Internationalization: Transference, Splicing and Enhanced Imitation in Tesco’s US Market Entry*, „Journal of Economic Geography” 2012, 12(5), s. 1021–1054, DOI: 10.1093/jeg/lbs016.
- [34] Magnani G., Gioia D., *Using the Gioia Methodology in International Business and Entrepreneurship Research*, „International Business Review” 2022, 32(2), DOI: 10.1016/j.ibusrev.2022.102097.
- [35] Magnani G., Zucchella, A., *Coping with Uncertainty in the Internationalisation Strategy: An Exploratory Study on Entrepreneurial Firms*, „International Marketing Review” 2019, 36(1), s. 131–163, DOI: 10.1108/IMR-02-2017-0042.
- [36] Makri C., Neely A.D., *Grounded Theory: A Guide for Exploratory Studies in Management Research*, „International Journal of Qualitative Methods” 2021, 20, DOI: 10.1177/16094069211013654.
- [37] Malodia S., Dhir A., Alshibani M.S., *Correction to: „Born Global: Antecedents and Consequences of Innovation Capabilities”*, „Asia Pacific Journal of Management” 2023, DOI: 10.1007/s10490-023-09924-2.
- [38] McCann P., Ortega-Argilés R., *Smart Specialisation, Entrepreneurship and SMEs: Issues and Challenges for a Results-Oriented EU Regional Policy*, „Small Business Economics” 2016, 46, s. 537–552, DOI: 10.1007/s11187-016-9707-z.
- [39] Muritiba P.M., Muritiba S.N., de Albuquerque L.G., Fleury M.T., *Challenges for Brazilian MNCs’ International Human Resources Management*, „European Journal of International Management” 2012, 6(3), s. 248–264, DOI: 10.1504/EJIM.2012.047023.
- [40] Musara M., Nieuwenhuizen C., *A Value Proposition Mix Framework of Successful Foreign-Owned Small and Medium Enterprises in South Africa*, „Entrepreneurship and Sustainability Issues/VsI Entrepreneurship and Sustainability Center” 2021, 9(1), s. 612–632, DOI: 10.15678/EBER.2019.070406.
- [41] Nazarko J., Bokun K., *Smart Villages. Koncepcja i próby wdrożenia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2024, DOI: 10.24427/978-83-68077-29-2.
- [42] Nazarko J. (red.), *Podlaska strategia rozwoju nanotechnologii do 2020 roku. Przełomowa wizja regionu*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2013.
- [43] Neubert M., van der Krogt A., *Impact of Business Intelligence Solutions on Export Performance of Software Firms in Emerging Economies*, „Technology Innovation Management Review September” 2018, 8(9).

- [44] Oburai P., Baker M.J., *International Marketing Strategies in India: An Application of Mixed Method Investigation*, „Vikalpa The Journal for Decision Makers” 2005, 30(4), s. 11–23, DOI: 10.1177/0256090920050402.
- [45] Oviatt B.M., McDougall P.P., *Toward a Theory of International New Ventures*, „Journal of International Business Studies” 1994, 25(1), s. 45–64.
- [46] Peng M.W., Wang D.Y.L., Jiang Y., *An Institution-Based View of International Business Strategy: A Focus on Emerging Economies*, „Journal of International Business Studies” 2008, 39(5), s. 920–936
- [47] Prime N., Obadia C., Vida I., *Psychic Distance in Exporter-Importer Relationships: A Grounded Theory Approach*, „International Business Review, Elsevier” 2019, 18(2), s. 184–198, DOI: 10.1016/j.ibusrev.2009.02.011.
- [48] Rosińska-Bukowska M., *Strategic Changes in Transnational Corporations as an Adjustment to the Challenges of the 21st Century*, „Entrepreneurial Business and Economics Review” 2017, 5(2), s. 143–157.
- [49] Scott W.R., *Institutions and Organizations*, Sage Publications 1995.
- [50] Sigfusson T., Harris S., *The Relationship Formation Paths of International Entrepreneurs*, „Journal of International Entrepreneurship” 2012, 10(4), s. 325–349, DOI: 10.1007/s10843-012-0095-4.
- [51] Szymura-Tyc M., *Internacjonalizacja, innowacyjność i usieciowienie przedsiębiorstw. Podejście holistyczne*, Difin, Warszawa 2015.
- [52] Thai M.T.T., Chong L.C., *Dynamic Experimental Internationalization: Strategy of Smes From a Transition Economy*, „Journal of International Entrepreneurship” 2013, 11(4), s. 370–399, DOI: 10.1007/s10843-013-0110-4.
- [53] Thai M.T.T., Chong L.C., Agrawal N.M., *Straussian Grounded Theory Method: An Illustration*, „The Qualitative Report” 2012, 17(5), DOI: 10.46743/2160-3715/2012.1758.
- [54] Trim P.R.J., Lee Y.-I., *How B2B Marketers Interact with Customers and Develop Knowledge to Produce a Co-Owned Marketing Strategy*, „Journal of Business & Industrial Marketing” 2021, 36(10), DOI: 10.1108/JBIM-12-2019-0544.
- [55] van Eck N.J., Waltman L., *Text Mining and Visualization Using VOSviewer*, „ISSI Newsletter” 2011, 7(3), s. 50–54.
- [56] Wilczewska M., Nazarko J., *Developing Grounded Theory Systematic Approach for Logistics and Supply Chain Management Research*, „Journal of Business Logistics” 2024, 45(4), e12396, DOI: 10.1111/jbl.12396.

The grounded theory method in international business studies

Abstract: The chapter analyses the use of the grounded theory method in research on international business, pointing to its limited application and the dominance of quantitative methods in this area. A literature review from 2005–2023 covering the Scopus and Web of Science allowed the identification of four main thematic areas of research: science, innovation, international business and internationalisation. Bibliometric analyses showed that qualitative research, although valuable for understanding complex phenomena in international business, is relatively rarely used. The chapter points to the need for greater use of qualitative methods, such as the grounded theory method, to better understand the complex phenomena associated with the field.

Keywords: grounded theory method, internationalization, international business

Podsumowanie

Metoda teorii ugruntowanej zdobywa coraz większe uznanie w różnych dyscyplinach naukowych. Ukazany w monografii szeroki zakres badań prowadzonych z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej świadczy o jej rosnącej popularności i wysokim potencjale użyteczności.

W swojej pracy autorzy podjęli trud empirycznego wykazania szerokiego spektrum zastosowań metody i szczegółowej analizy wybranych przypadków. Poszczególne rozdziały monografii zaprezentowały zastosowanie metody teorii ugruntowanej w tak odmiennych obszarach, jak rozwój terenów wiejskich, telemedycyna, zrównoważony rozwój uniwersytetów czy biznes międzynarodowy. Dogłębna analiza źródeł pozwoliła ocenić zidentyfikowane badania w kilku kluczowych aspektach: (1) przedmiotu badania, (2) celu badania, (3) zasięgu badania, (4) jego uczestników, (5) zastosowanej metodyki, (6) przyjętego sposobu analizy danych, (7) uzyskanego wyniku, (8) jego umiejscowienia względem powiązanych teorii oraz (9) ograniczeń badania zidentyfikowanych przez jego autorów.

Wspólne wątki, jakie pojawiły się w analizach przedstawionych w rozdziałach, to między innymi:

- zdolność metody do wnikania w specyficzne uwarunkowania każdego obszaru badawczego i uchwycenia perspektywy uczestników danego procesu (np. pacjentów, studentów, mieszkańców terenów wiejskich czy innych interesariuszy);
- elastyczność w planowaniu procedury badawczej, która pozwala łączyć dane o charakterze jakościowym i ilościowym;
- możliwość tworzenia teorii średniego zasięgu, znajdujących zastosowanie nie tylko w środowisku akademickim, ale i praktycznym (m.in. przy projektowaniu usług medycznych, opracowywaniu strategii rozwoju uczelni, w zarządzaniu biznesem międzynarodowym czy wspieraniu cyfryzacji obszarów wiejskich).

Mamy nadzieję, że poprzez naszą pracę wykazaliśmy, że metoda teorii ugruntowanej może być wartościowym narzędziem zarówno dla bardziej, jak i mniej doświadczonych badaczy. Metoda ta, w swej istocie otwarta na nowe obszary i sposoby postrzegania, stwarza szerokie możliwości twórczego eksplorowania zjawisk i konstruowania koncepcji teoretycznych ugruntowanych w danych. Należałoby tutaj wspomnieć, że metoda teorii ugruntowanej może znaleźć szerokie zastosowanie w badaniach nad rozwojem sztucznej inteligencji – obecnie jednym z najważniejszych i najbardziej przełomowych nurtów badań naukowych na świecie – zwłaszcza w zakresie rozumienia zjawisk społecznych, kulturowych czy etycznych związanych z tą technologią.

Wierzymy, że niniejsza książka zachęci do podejmowania dalszych badań z wykorzystaniem metody teorii ugruntowanej i stanie się punktem wyjścia do wielu nowych, pasjonujących studiów.

Spis tabel

Tabela 3.1. Etapy przeszukiwania baz Web of Science oraz Scopus.....	40
Tabela 3.2. Najbardziej aktywni autorzy, organizacje, kraje i czasopisma.....	42
Tabela 3.3. Najczęściej cytowane artykuły z zakresu wykorzystania GTM w studiach nad obszarami wiejskimi.....	44
Tabela 3.4. Najczęściej występujące słowa kluczowe.....	46
Tabela 3.5. Zestawienie słów kluczowych w ramach zidentyfikowanych klastrow tematycznych	48
Tabela 3.6. Główne obszary badawcze z przykładami dotyczącymi ich publikacji.....	49
Tabela 3.7. Lista publikacji z obszaru „transformacja cyfrowa”	50
Tabela 4.1. Zestawienie wiodących w tematyce czasopism	78
Tabela 4.2. Zestawienie sześciu klastrow na podstawie opracowanego zbioru bazowego.....	80
Tabela 4.3. Parametry bibliometryczne czasopisma wiodącego pod względem liczby publikacji w tematyce	82
Tabela 4.4. Zestawienie artykułów dotyczących wsparcia medycznego w chorobach	86
Tabela 4.5. Zestawienie artykułów dotyczących okołoszpitalnego wsparcia medycznego.....	92
Tabela 5.1. Rezultaty przeszukiwania baz Web of Science i Scopus.....	102
Tabela 5.2. Lista najbardziej aktywnych autorów, czasopism, uczelni oraz krajów	103
Tabela 5.3. Najczęściej cytowane publikacje.....	105
Tabela 5.4. Najczęściej występujące słowa kluczowe.....	106
Tabela 5.5. Nazwy obszarów badawczych.....	108
Tabela 5.6. Przykłady publikacji z poszczególnych obszarów badawczych	109
Tabela 6.1. Etapy przeszukiwań baz Web of Science i Scopus	126
Tabela 6.2. Liczba publikacji w wybranych bazach w latach 2005–2023.....	127
Tabela 6.3. Lista publikacji.....	127
Tabela 6.4. Najczęściej cytowane publikacje z zakresu wykorzystania GTM w studiach nad biznesem międzynarodowym.....	129
Tabela 6.5. Najczęściej występujące słowa kluczowe.....	131
Tabela 6.6. Zestawienie klastrow związanych z naukami dotyczącymi biznesu międzynarodowego.....	132

Spis rysunków

Rysunek 1.1. Proces badawczy w GTM.....	13
Rysunek 1.2. Proces kodowania danych w GTM – przykład.....	15
Rysunek 1.3. Nota badawcza w GTM – przykład.....	16
Rysunek 1.4. Najczęściej występujące obszary tematyczne badań z wykorzystaniem GTM (1 stycznia 1967–31 marca 2024).....	19
Rysunek 2.1. Schemat procesu badawczego w studiach podjętych w monografii.....	29
Rysunek 3.1. Zmiana liczby publikacji podejmujących zagadnienie wykorzystania metody teorii ugruntowanej w studiach nad obszarami wiejskimi (indeksowanych do 30 maja 2024 r.).....	41
Rysunek 3.2. Struktura zbioru publikacji ze względu na typ.....	42
Rysunek 3.3. Mapa współwystępowania słów kluczowych.....	47
Rysunek 4.1. Struktura zrównoważonego rozwoju telemedycyny na obszarach wiejskich (na podstawie oryginalnego schematu „5P bricks”).....	72
Rysunek 4.2. Struktura algorytmu ukazująca schemat badań nad zastosowaniem GTM w studiach z obszaru telemedycyny.....	75
Rysunek 4.3. Zestawienie trendu publikacyjnego w latach 2000–2024 (a) oraz liczby cytowań wskazanych artykułów (b).....	77
Rysunek 4.4. Zestawienie państw wiodących pod względem publikacji w sprecyzowanym obszarze badawczym.....	79
Rysunek 4.5. Zestawienie trendu publikacyjnego w latach 2000–2024 (a) oraz liczby cytowań wskazanych artykułów (b).....	81
Rysunek 4.6. Zestawienie państw wiodących w sprecyzowanym obszarze badawczym pod względem liczby publikacji.....	82
Rysunek 5.1. Schemat wstępnego określenia zapytania do baz wiedzy.....	101
Rysunek 5.2. Liczba analizowanych publikacji w poszczególnych latach.....	103
Rysunek 5.3. Mapa intensywności powiązań między słowami kluczowymi.....	107
Rysunek 6.1. Mapa powiązań hasła „biznes międzynarodowy” z innymi słowami kluczowymi w obszarach biznesu, zarządzania i księgowości w publikacjach z baz Scopus i Web of Science w latach 2005–2023.....	131

[...] systematyczne podejście do metody, analizy przedstawione w monografii oraz studia przypadków czynią monografię szczególnie aktualną[...].

Należy także podkreślić, że wnosi ona znaczący wkład nie tylko w obszar metod badawczych na potrzeby dziedziny nauk społecznych, lecz także ma istotny potencjał do wykorzystania w kontekście gwałtownie rozwijających się badań w obszarze najnowszych zastosowań sztucznej inteligencji. Ponadto monografia jest szczególnie wartościowa ze względu na fakt, że w jej powstanie znacząco zaangażowała się duża grupa doktorantów Szkoły Doktorskiej Politechniki Białostockiej, uczestniczących w wykładzie prowadzonym przez Redaktora i współautora monografii. Niewątpliwie jest to warty szerszego upowszechnienia model współpracy wybitnego naukowca z doktorantami realizującymi trzeci stopień studiów.

prof. dr hab. inż. ROMAM SZEWCZYK

Sieć Badawcza Łukasiewicz,
Przemysłowy Instytut Automatyki i Pomiarów PIAP

[...] monografia stanowi istotny głos w debacie nad metodologią badań jakościowych i interdyscyplinarną uniwersalnością metody teorii ugruntowanej.

Potencjalnymi odbiorcami monografii mogą być badacze i naukowcy z różnych dziedzin i dyscyplin nauki, szukający przystępnego kompendium wiedzy na temat prowadzenia badań z użyciem teorii ugruntowanej, zainteresowani nadbudowywaniem teorii naukowej na podstawie danych empirycznych. Mogą nimi być również studenci kierunków z dziedzin nauk społecznych, humanistycznych, medycznych i technicznych, którzy chcą pogłębić wiedzę na temat metodologii badań jakościowych oraz praktycznych aspektów stosowania teorii ugruntowanej. Kolejną grupę potencjalnych odbiorców stanowią analitycy zajmujący się badaniem złożonych zjawisk społecznych, gospodarczych lub technologicznych. Przedstawiona monografia może być również interesująca dla praktyków zarządzania i decydentów biznesowych i publicznych (w tym naukowców zarządzających projektami badawczymi), którzy poszukują innowacyjnych, systematycznych podejść do zbierania i analizy danych w wielokryterialnych procesach decyzyjnych.

dr hab. REMIGIUSZ GAWLIK

Katedra Zarządzania Publicznego,
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie